

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

**Η ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ**

Δήμητρα – Περσεφόνη Αγγελοπούλου

Η εργασία υποβάλλεται για την μερική κάλυψη των απαιτήσεων με στόχο την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές

Ιούλιος 2012

Copyright © Αγγελοπούλου Δήμητρα – Περσεφόνη, 2012

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Πειραιά.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Καθώς το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου και η Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή αναδεικνύονται σε περιβαλλοντικά προβλήματα εξαιρετικής σημασίας για τον σύγχρονο κόσμο, διαφαίνεται πως η περιβαλλοντική πολιτική εδραιώνεται στο διεθνές σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, απαντώντας στα ερευνητικά ερωτήματα που παρουσιάζονται στην εργασία, θα παρουσιαστούν οι σημαντικότεροι χρονολογικά σταθμοί της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και θα επισημανθεί η αυξανόμενη τάση διεθνοποίησης των παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων. Θα εξεταστούν οι σχετικές Διεθνείς Διασκέψεις που έχουν πραγματοποιηθεί, θα επισημανθούν τα εξαγόμενα αποτελέσματά τους καθώς και θα αναφερθεί η προσπάθεια αναδιοργάνωσης της πολιτικής του καθεστώτος του κλίματος στη βάση της αειφόρου ανάπτυξης. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης, θα επικεντρωθεί η έρευνα στις διαπραγματευτικές κινήσεις των χωρών σε συσχέτιση με την προθυμία τους για την υλοποίηση των απαραίτητων ενεργειών. Ειδικότερα θα εστιάσουμε στις πρακτικές και στις στοχεύσεις όχι μόνο της διεθνούς κοινότητας αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πρόσθετα, θα πραγματοποιηθεί αναφορά στα οικονομικά εργαλεία και μέσα της περιβαλλοντικής πολιτικής που επιστρατεύονται από την κρατική μέριμνα με σκοπό την πρόληψη και την αποκατάσταση των βλαβών του φυσικού περιβάλλοντος.

Ακόμα, θα παρατηρηθεί πως τα προσδοκώμενα αποτελέσματα από τις Διεθνείς Διασκέψεις που διενεργήθηκαν δεν προέβλεπαν δεσμευτικού χαρακτήρα κείμενα αλλά μη δεσμευτικού, το οποίο οδηγεί στη διαπίστωση πως οι στρατηγικές των κρατών αν και πολλάκις παρουσιάζουν ομοιότητα από την άποψη των μεθόδων και των προσεγγίσεων του περιβαλλοντικού ζητήματος, οι θεσμικές προκλήσεις, συμπεριλαμβανομένης της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης λειτουργούν ως φραγμοί στην μελλοντική εφαρμογή της πολιτικής.

Καταλήγοντας, θα αναφέρουμε τις ομαδοποιήσεις των κρατών που παρουσιάζονται κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για τα περιβαλλοντικά προβλήματα και θα αναλύσουμε και τις αντιπαραθέσεις που επισημαίνονται με χαρακτηριστικότερη αυτή μεταξύ Βορρά και Νότου, η οποία και θα συσχετιστεί με το παίγνιο του «διλήματος των φυλακισμένων».

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω στον επιβλέποντα σύμβουλο καθηγητή μου, Επίκουρο Καθηγητή Ιωάννη Παραβάντη για την καθοδήγηση και αμέριστη βοήθεια που προσέφερε έτσι ώστε η διπλωματική μου εργασία να γίνει πραγματικότητα.

Στα μέλη της Τριμελούς Επιτροπής κ. Καθηγητή Άγγελο Κότιο καθώς και τον Επίκουρο Καθηγητή Νικόλαο Φαραντούρη θα ήθελα να απευθύνω ιδιαίτερα θερμές ευχαριστίες.

Στους γονείς μου θα ήθελα να εκφράσω το μεγαλύτερο ευχαριστώ τόσο για την ευκαιρία που μου προσέφεραν να παρακολουθήσω το μεταπτυχιακό πρόγραμμα των Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιά, όσο και για την απλόχερη αγάπη τους και ψυχολογική συμπαράσταση που μου προσέφεραν για να φέρω εις πέρας την διπλωματική εργασία.

Τέλος, από καρδιάς απευθύνω ολόθερμες ευχαριστίες στον σύντροφο και συνοδοιπόρο μου για τις ατέλειωτες ώρες στήριξης που υπομονετικά διέθετε συμπαραστεκόμενος σε όλη την πορεία της εργασίας μου.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	iii
Ευχαριστίες.....	iv
Περιεχόμενα.....	v
Κατάλογος Πινάκων.....	vii
Κατάλογος Σχημάτων.....	viii
Συντομογραφίες.....	ix
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1.1 Εισαγωγή.....	1
1.2 Δομή διπλωματικής εργασίας.....	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	4
2.1. Εισαγωγή.....	4
2.2. Το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου.....	6
2.3. Κλιματική Αλλαγή.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	11
3.1. Εισαγωγή.....	11
3.2. Ερευνητικά Ερωτήματα.....	11
3.3. Μέθοδος Ανάλυσης.....	12
3.4. Προσδοκώμενα Αποτελέσματα.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	16
4.1. Εισαγωγή.....	16
4.2. Χρονολογική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής και Παγκόσμιας Περιβαλλοντικής Διακυβέρνησης (Ερώτημα Ε1).....	16
4.3. Διεθνοποίηση παγκόσμιων και περιβαλλοντικών προβλημάτων (Ερώτημα Ε2).....	19
4.4. Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή και Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση (Ερώτημα Ε3).....	24
4.4.1. Η Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης (1972).....	24
4.4.2. Το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ (1987).....	26
4.4.3. Η Συνδιάσκεψη του Ρίο ντε Τζανέιρο (1992).....	28
4.4.3.1 Σημεία Αντιπαράθεσης.....	30
4.4.4. Το Πρωτόκολλο του Κιότο (1997).....	31
4.4.4.1. Οι μηχανισμοί του Πρωτοκόλλου του Κιότο.....	33
4.4.5. Η Διάσκεψη της Χάγης (2000).....	36
4.4.6. Η Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ (2002).....	38

4.4.7. Η Διάσκεψη στο Μπαλί (2007).....	40
4.4.8. Η Διάσκεψη της Κοπεγχάγης (2009).....	43
4.4.9. Η Διάσκεψη του Κανκούν (2010).....	46
4.5. Η Έκθεση «Το Κοινό μας Μέλλον» (Έκθεση Brundtland).....	49
4.5.1. Η ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης.....	51
4.6. Ευρωπαϊκή Πολιτική και Στοιχεύσεις (Ερώτημα Ε4).....	52
4.7. Τα βασικά Οικονομικά Εργαλεία της Περιβαλλοντικής Πολιτικής (Ερώτημα Ε5).....	57
4.7.1. Περιβαλλοντικοί Φόροι και Επιβαρύνσεις.....	58
4.7.2. Περιβαλλοντικές Επιδοτήσεις.....	61
4.7.3. Περιβαλλοντικές Συμφωνίες.....	62
4.8. Δεσμευτικά και μη νομικά κείμενα (Ερώτημα Ε6).....	63
4.9. Ομαδοποιήσεις και Αντιπαραθέσεις Κρατών στην Παγκόσμια Περιβαλλοντική Πολιτική (Ερώτημα Ε7).....	64
4.9.1. Βορράς – Νότος (Αναπτυγμένες – Αναπτυσσόμενες Χώρες).....	65
4.9.2. Συσχετισμός Βορρά – Νότου με το παίγνιο του «δύλληματος των φυλακισμένων».....	67
4.10. Συμπεράσματα.....	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	71
5.1. Ανασκόπηση.....	71
5.2. Συμπεράσματα.....	71
5.3. Προτάσεις για περαιτέρω μελέτη.....	72
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	74

Κατάλογος Πινάκων

4.1 Τα κυριότερα σημεία της Συνδιάσκεψης της Στοκχόλμης.....	26
4.2 Τα κυριότερα σημεία του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ.....	27
4.3 Δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ.....	27
4.4 Τα κυριότερα σημεία της Διεθνούς Διάσκεψης του Ρίο.....	30
4.5 Τα κυριότερα σημεία του Πρωτοκόλλου του Κιότο.....	36
4.6 Τα κυριότερα σημεία της Διάσκεψης της Χάγης.....	38
4.7 Δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Διάσκεψη της Χάγης.....	38
4.8 Τα κυριότερα σημεία της Παγκόσμιας Διάσκεψης για την Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ.....	40
4.9 Δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Παγκόσμια Διάσκεψη για την Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ.....	40
4.10 Τα κυριότερα σημεία της Συνδιάσκεψης του Μπαλί.....	43
4.11 Τα κυριότερα σημεία της Διάσκεψης της Κοπεγχάγης.....	46
4.12 Δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Διάσκεψη της Κοπεγχάγης.....	46
4.13 Τα κυριότερα σημεία της Διάσκεψης του Κανκούν.....	48
4.14 Συγκεντρωτικός Πίνακας Διασκέψεων και Πρωτοκόλλων.....	48
4.15 Συγκεντρωτικός Πίνακας Δεσμευτικών (hard - law) και μη κειμένων (soft - law).....	64

Κατάλογος Σχημάτων

3.1 Εννοιολογικό σχήμα μεταβλητών.....	13
4.1 Χρονολόγιο Διεθνών Διασκέψεων και Πρωτοκόλλων.....	18
4.2 Γράφημα συμμετοχής κρατών – μελών σε κάθε Διάσκεψη και Πρωτόκολλο.....	20

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΡΡΑΙΑ

Συντομογραφίες

Λατινικές

AOSIS	Alliance of Small Island States
ECCP	European Climate Change Programme
EU-ETS	European Union Emission Trading System
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development
UNEP	United Nations Environment Programme
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change

Ελληνικές

ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΣΕΔΕ	Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Εισαγωγή

Το περιβαλλοντικό ζήτημα και πιο συγκεκριμένα το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου και η Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή (Silver, 2008) φαίνεται πως έχει αρχίσει να υφίσταται στις συνειδήσεις των ανθρώπων που μέσα στο χρόνο διαπιστώνουν τις συνέπειες του, άλλοι σε μικρότερο και άλλοι σε μεγαλύτερο βαθμό.

Τον τελευταίο αιώνα και ειδικότερα στη δεκαετία του 1890, η μέση θερμοκρασία της Γης ανερχόταν στους 14,6°C και κατά την δεκαετία 1980 έφθασε στους 15,21°C, δηλαδή είχαμε μια μικρή αύξηση της μέσης πλανητικής ατμοσφαιρικής θερμοκρασίας κατά 0,6°C. Ο Jones και οι συνεργάτες του στο Πανεπιστήμιο της Ανατολικής Αγγλίας μελετώντας εξονυχιστικά την εικοσάχρονη περίοδο 1967-1986, διαπίστωσαν μια άνοδο της ατμοσφαιρικής θερμοκρασίας κατά 0,31°C στο βόρειο ημισφαίριο και κατά 0,23°C στο νότιο ημισφαίριο (Gribbin, 1992).

Τα τελευταία χρόνια καθίσταται ολοένα και σαφέστερο ότι η μεγάλη μεταβολή που σημειώνεται σε πλανητική κλίμακα είναι σε θέση να μεταβάλει ριζικά το ανθρωπογενές περιβάλλον, να επηρεάσει τον τρόπο ζωής των κοινωνιών, να απειλήσει την ανθρώπινη κοινωνία και οικονομία, την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη (IPCC, 2007). Η εικόνα της επιστήμης για το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου και την Κλιματική Αλλαγή αλλά επίσης και για τις σημαντικές και εκτεταμένες συνέπειες της Κλιματικής Αλλαγής οδηγεί σταδιακά την Ευρώπη στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για την ανάληψη συγκεκριμένης και αποτελεσματικής δράσης για την αντιμετώπισή τους από την κοινωνία, τους φορείς οικονομικών συμφερόντων, τις εθνικές κυβερνήσεις, την κοινοτική διοίκηση και τις εθνικές διοικήσεις των κρατών-μελών (Soverosky, 2004).

Η Κλιματική Αλλαγή αναγνωρίζεται ως ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα της ευρωπαϊκής πολιτικής (Lightfoot & Burchell, 2005). Η ανάδειξη της αντιμετώπισης της Κλιματικής Αλλαγής και των συνεπειών της σε βασική προτεραιότητα της ατζέντας της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντανάκλα την ευαισθητοποίησή της για τα περιβαλλοντικά θέματα και τις μεγάλες περιβαλλοντικές προκλήσεις, ενώ υποστηρίζεται από την ικανότητά της να κινητοποιήσει ένα σημαντικό πολιτικό δυναμικό για την επίτευξη του φιλόδοξου αυτού στόχου. Η δέσμευση της Ένωσης υπαγορεύεται από την κυρίαρχη στις ευρωπαϊκές πολιτικές αντίληψη για το ευρωπαϊκό συμφέρον που ερμηνεύεται ως διατήρηση ενός ασφαλούς και βιώσιμου περιβάλλοντος και ως ομαλή εξέλιξη προς ένα δυνατό, σταθερό και προβλέψιμο μέλλον (Greenwood, 1997).

Σε κάθε περίπτωση, η Κλιματική Αλλαγή και οι συνέπειές της θέτουν το πλαίσιο εντός του οποίου καλείται να αναπτυχθεί ένα μεγάλο μέρος των προσπαθειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις εξωτερικές της σχέσεις και τη διεθνή της διπλωματία στα επόμενα

χρόνια, ενώ ανακλύπτει, προφανώς, μια σειρά ζητημάτων για την ευρωπαϊκή πολιτική, που συνδέονται με τους επιμέρους στόχους, τους τρόπους και τα μέσα που θα επιλεγούν (Harris, 2007).

Σκοπός και συνάμα στόχος της εργασίας είναι να καταδείξουμε, μέσα από τις απαντήσεις των ερευνητικών ερωτημάτων που ετέθησαν, το περιβαλλοντικό πρόβλημα και να επισημάνουμε τη διεθνοποίηση της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Ακόμα, θα καταγράψουμε και θα αναλύσουμε τις ευρωπαϊκές και παγκόσμιες στοχεύσεις, μέσα από την διερεύνηση των πολιτικών δράσεων, των διπλωματικών κινήσεων και αποφάσεων των κρατών, λαμβάνοντας υπόψη τις ομαδοποιήσεις αλλά και τις αντιπαραθέσεις τους.

1.2. Δομή διπλωματικής εργασίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία δομείται σε πέντε κεφάλαια, με πρώτο αυτό της εισαγωγής, όπου και παρουσιάζεται εν συντομία το ζήτημα που ερευνάται.

Πιο συγκεκριμένα στο δεύτερο κεφάλαιο, όπου σημειωτέον επιχειρείται η βιβλιογραφική επισκόπηση, πραγματοποιείται μια παρουσίαση της υφιστάμενης κατάστασης του περιβάλλοντος. Αναλύεται η περίπτωση του Φαινόμενου του Θερμοκηπίου και οι προφανείς αιτίες πρόκλησής του καθώς και οι δυσάρεστες συνέπειες που προκαλούνται από αυτό με αποκορύφωμα το πλανητικό πρόβλημα της Κλιματικής Αλλαγής. Ερευνάται το εν λόγω ζήτημα καθώς και οι πιθανές επιπτώσεις του σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο.

Συνεχίζοντας στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, θα επισημανθεί η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για να πραγματοποιηθεί η έρευνα και μετέπειτα να γίνει η συγγραφή της εργασίας. Θα παρουσιαστούν τα σημαντικότερα βήματα της ερευνητικής δουλειάς και θα τεθούν τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας τα οποία και απαντώνται στη συνέχεια στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας.

Προχωρώντας στο τέταρτο κεφάλαιο, επιχειρείται αναφορά στη Διεθνοποίηση της Περιβαλλοντικής Πολιτικής. Θα πραγματοποιηθεί αναφορά τόσο στις Διασκέψεις όσο και στα Πρωτόκολλα που συνήφθησαν τα τελευταία σαράντα χρόνια με σκοπό την ανάλυσή τους αλλά και την ανάλυση των εξαγόμενων αποτελεσμάτων τους. Συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν η Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης, το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ, η Διεθνής Διάσκεψη του Ρίο ντε Τζανέιρο, το Πρωτόκολλο του Κιότο, η Διάσκεψη της Χάγης, η Παγκόσμια Διάσκεψη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ, η Συνδιάσκεψη του Μπαλί, η Διάσκεψη της Κοπεγχάγης και τέλος η Διάσκεψη στο Κανκούν. Ακόμα, θα αναφερθεί η ιδέα ενός νέου μοντέλου ανάπτυξης, αυτό της αειφορίας που ήδη έχει αρχίσει και κυριαρχεί στις σχετικές συζητήσεις για το περιβάλλον τις τελευταίες δεκαετίες. Επιπλέον, θα προσδιοριστεί ο ρόλος, η πολιτική δράση και οι επιλογές της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και ο ρόλος της στον σχεδιασμό της κοινής περιβαλλοντικής πολιτικής. Σε αυτό το σημείο παρακολουθείται η προσπάθεια της

Ευρωπαϊκής Ένωσης να προσεγγίσει το περιβαλλοντικό ζήτημα, να το εντάξει με σταδιακό τρόπο στο εσωτερικό της και στις αρμοδιότητες της και στο τέλος αποτιμάται η περιβαλλοντική δράσης της.

Συνεχίζοντας την έρευνα, θα ερευνηθούν τα οικονομικά εργαλεία που αναπτύσσονται και ενδείκνυνται για την πρόληψη αλλά και αποκατάσταση των βλαβών του φυσικού περιβάλλοντος. Ένα ακόμα ζήτημα που θα ερευνηθεί είναι αυτό των ομαδοποιήσεων και αντιπαραθέσεων των κρατών που εμφανίζονται κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων των Διεθνών Διασκέψεων. Θα επισημανθεί το δίπολο Βορρά – Νότου δηλαδή, αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, και πως αυτές αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της Κλιματικής Αλλαγής, ποιες προκλήσεις αντιμετωπίζουν, ποια συμφέροντα εξυπηρετούνται, με ποιο τρόπο διαφοροποιούνται οι ευθύνες τους και επαναπροσδιορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο, ύστερα από μία σύντομη ανασκόπηση θα καταγραφούν εν συντομία τα συμπεράσματα από την συνολική έρευνα καθώς και θα καταγραφούν προτάσεις για περαιτέρω μελέτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

2.1. Εισαγωγή

Το περιβάλλον, πέραν της ίδιας της υπόστασης και αξίας του, προσλαμβάνει ιδιαίτερη αξία μέσα από την ανθρώπινη ανάπτυξη και εξέλιξη. Η ανθρώπινη δραστηριότητα συντελείται στον περιβαλλοντικό χώρο, παράγει, συνεπώς σημαντικές συνέπειες στον χώρο και ταυτόχρονα προσδιορίζεται από αυτόν. Η σχέση του ατόμου και των κοινωνιών με το περιβάλλον είναι καθοριστική για την ανθρώπινη ύπαρξη και την ποιότητα της ζωής. Ωστόσο, η σχέση αυτή κάθε άλλο παρά ως αρμονική μπορεί να χαρακτηριστεί ενώ διαφαίνεται μια δραστική αλλαγή έτσι ώστε να αντιστραφούν οι υφιστάμενες τάσεις.

Είναι προφανές ότι οι γνωστές επιπτώσεις της υπερθέρμανσης του πλανήτη (McKibbin & Wilcoxon, 2002) και της συνακόλουθης αλλαγής των παγκοσμίων κλιματικών συνθηκών γίνονται πλέον όλο και περισσότερο ορατές. Οι συχνές βροχοπτώσεις και τα κύματα καύσωνα πλήττουν συχνότερα τον πλανήτη, ενώ οι τροπικοί τυφώνες και οι κυκλώνες φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη ένταση με καταστροφικές συνέπειες (Archer, 2007). Ταυτόχρονα, η θερμοκρασία και η στάθμη της επιφάνειας των ωκεανών συνεχίζουν να αυξάνονται, απειλώντας το οικοσύστημα στο σύνολο του (Michaels & Balling, 2009). Ωστόσο, τα περιβαλλοντικά θέματα που χρήζουν διαχείρισης συχνά δεν λαμβάνονται υπόψη σοβαρά από τους αρμοδίους αλλά και από τον ίδιο τον άνθρωπο, οδηγώντας με τον τρόπο αυτό σε μια είδους περιβαλλοντική υποβάθμιση. Τις τελευταίες δεκαετίες, οι κλιματικές αλλαγές αποτελούν γεγονός και η μη έγκαιρη και αποτελεσματική αντιμετώπισή τους τείνει να αποβεί καταστροφική όχι μόνο για τις περιοχές και αλλά και τους πληθυσμούς της Γης. Ουσιαστικά πρόκειται για μια σοβαρή και δύσκολη πρόκληση (Michaels, 2004).

Πιο συγκεκριμένα, παρόλο που έχουν σημειωθεί ορισμένες επιτυχίες, που αφορούν στην επίλυση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών προβλημάτων και τη βελτίωση ορισμένων περιβαλλοντικών δεικτών, παρατηρείται συνολικά μια ανησυχητική επιδείνωση της κατάστασης του περιβάλλοντος (IPCC, 2007). Στις μεγάλες περιβαλλοντικές προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν συγκαταλέγονται γενικά:

- Άνοδος της θερμοκρασίας του πλανήτη και αλλαγή του κλίματος (Archer, 2007)
- Αύξηση των αέριων ρύπων, προβλήματα αναφορικά με την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα, αύξηση του τροποσφαιρικού όζοντος, καταστροφή της στοιβάδας του όζοντος (Bodansky, 1999)
- Ρύπανση του εδάφους, υπερεκμετάλλευση, χρήση φυτοφαρμάκων και εντομοκτόνων στη γεωργία (Lomborg, 2007)
- Ρύπανση των υδάτων και του υδροφόρου ορίζοντα

- Απειλή της φύσης και της βιοποικιλότητας (Miller & Barber, 1992)
- Καταστροφή και εξάντληση των φυσικών πόρων και αποθεμάτων, καταστροφή των δασών και δραστική υποχώρηση των δασικών εκτάσεων, ερημοποίηση (Lomborg, 2007)
- Αύξηση του όγκου των αποβλήτων και προβλήματα που συνδέονται με τη διαχείριση τους
- Καταστροφή του φυσικού τοπίου από οικιστική ανάπτυξη ή παραγωγικές δραστηριότητες
- Μη ισόρροπη κατανομή της πληθυσμιακής συγκέντρωσης και των παραγωγικών δραστηριοτήτων στον χώρο, υπέρμετρη αστική ανάπτυξη και παράλληλα ερήμωση και παραμέληση της υπαίθρου
- Ισχυρές περιβαλλοντικές πιέσεις στις νησιωτικές και παράκτιες περιοχές και τα οικοσυστήματα, περιβαλλοντική υποβάθμιση και καταστροφή λόγω της έντονης αστικής ανάπτυξης
- Νέοι κίνδυνοι για την ανθρώπινη υγεία, όπως για παράδειγμα η ακτινοβολία από την κινητή τηλεφωνία (Lomborg, 2004)

Η επιδείνωση της κατάστασης του περιβάλλοντος συντελείται παρά τον προοδευτικό χαρακτήρα της αειφόρου ανάπτυξης από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 (Hartwick & Peet, 2003). Οι αυξημένες πιέσεις στο περιβάλλον δεν κατέστη δυνατό να αντισταθμιστούν από την πρόοδο που έχει επιτευχθεί από τη βελτίωση του κοινοτικού συστήματος και των εργαλείων της περιβαλλοντικής πολιτικής, ούτε από τη διαρκώς αυξανόμενη κοινοτική παραγωγή πολιτικής και δράσεων στο εν λόγω πεδίο ή την ανάπτυξη μηχανισμών για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας (COM, 2009).

Είναι προφανές ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στη συνεχιζόμενη χρήση των φυσικών πόρων και την προοδευτική υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Τα υφιστάμενα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης και οι κυρίαρχες οικονομικές και κοινωνικές τάσεις ζημιώνουν το περιβάλλον και εξαντλούν τους φυσικούς πόρους. Στο πλαίσιο μιας προσέγγισης που υπερβαίνει τα γεωγραφικά και πολιτικά όρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα περιβαλλοντικά ζητήματα εξαρτώνται από τον βαθμό ανάπτυξης και υπανάπτυξης των κοινωνιών, αλλά και τη σχέση τους με το περιβάλλον που βεβαίως παραπέμπει στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης. Είναι δεδομένο ότι σε πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου, όπου υφίσταται ένας διαρκής αγώνας για επιβίωση, οι περιβαλλοντικές αξίες εμφανίζονται ως εκτός πραγματικότητας (Markandya & Halsnaes, 2004). Αλλά και στις νέο-εκβιομηχανιζόμενες χώρες, όπου κυριαρχούν αναπτυξιακά μοντέλα που βασίζονται στην απόλυτη προτεραιότητα της οικονομικής μεγέθυνσης, με εξάντληση ή καταστροφή των

φυσικών πόρων και πλήρη αδιαφορία για τις περιβαλλοντικές συνέπειες, η επιδίωξη περιβαλλοντικών στόχων συνιστά μια λιγότερο ρεαλιστική προοπτική (Brown, 2001).

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στη βάση ενός προηγμένου θεσμικού και πολιτικού πλέγματος αποδίδει μεγάλη σημασία στην ισχυρή προστασία του περιβάλλοντος και την ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων. Εστιάζει στα περιβαλλοντικά ζητήματα που αφορούν στο εσωτερικό της και ταυτόχρονα στηρίζει ή προωθεί προσπάθειες που καταβάλλονται σε παγκόσμιο ή περιφερειακό επίπεδο, μέσω της υιοθέτησης σχετικών κειμένων συμβατικού χαρακτήρα αλλά και της δημιουργίας θεσμών για μια καλύτερη περιβαλλοντική διακυβέρνηση (McKibbin & Wilcoxon, 2002).

Σε κάθε περίπτωση η υιοθέτηση προωθημένων λύσεων στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής πολιτικής και διακυβέρνησης και η αποτελεσματική αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων προσκρούουν σε αδυναμίες που συνδέονται τα ίδια τα χαρακτηριστικά των προβλημάτων. Η πολιτική του περιβάλλοντος επιδιώκει μια ουσιαστική και αποτελεσματική ανταπόκριση στα περιβαλλοντικά προβλήματα και τις περιβαλλοντικές προκλήσεις που διαμορφώνονται (Susskind, 1994). Η προσαρμογή προς τις αντικειμενικές συνθήκες αποτελούν ζητήματα που θα πρέπει να αντιμετωπισθούν.

Το ζητούμενο είναι η οργάνωση του συστήματος και των προσπαθειών που αναλαμβάνονται έτσι ώστε οι στόχοι και η υλοποίηση της πολιτικής να πραγματοποιούνται με κατάλληλο και αποτελεσματικό τρόπο, ενώ, παράλληλα να αντιμετωπίζονται τυχόν αδυναμίες και περιορισμοί που ενδεχομένως θα μπορούσαν να υποσκάσουν τις προσπάθειες και να οδηγήσουν σε λιγότερο ικανοποιητικά αποτελέσματα.

2.2. Το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου

Το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου (Silver, 2008) και συνακόλουθα η μεταβολή του κλίματος έχει προστεθεί στα περιβαλλοντικά προβλήματα που απασχολούν τη διεθνή κοινότητα. Την τελευταία τριακονταετία έχει αρχίσει και διαφαίνεται σε παγκόσμιο επίπεδο, πως η Γη αφήνει πίσω της μια περίοδο σταθερού κλιματικού καθεστώτος, για να μπει σε μια άλλη που χαρακτηρίζεται από γρήγορες και συνεχείς κλιματικές αλλαγές, με σημαντικότερη από αυτές μια παγκόσμια αύξηση της θερμοκρασίας (Archer, 2007).

Το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου, θεωρείται μια φυσική διαδικασία που πραγματικά επιτρέπει την διατήρηση της ζωής και της ανάπτυξης. Χάρη στη φυσική ύπαρξη του άνθρακα και υδρατμών στην ατμόσφαιρα, το κλίμα της Γης παρουσιάζει τις γνωστές θερμοκρασίες που καθιστούν δυνατή την ύπαρξη ζωής (Romm, 2007). Τα αέρια του θερμοκηπίου επιτρέπουν τη διόδο της ακτινοβολίας του Ήλιου προς τη Γη, αλλά δεν επιτρέπουν την ακτινοβολία θερμότητας από τη γη προς το διάστημα. Ουσιαστικά σχηματίζουν ένα είδος φράγματος που καλύπτει τη Γη και λειτουργεί σαν τη γυάλινη οροφή του θερμοκηπίου. Περίπου το 70% της ενέργειας του Ήλιου ακτινοβολείται προς τα πίσω στο διάστημα.

Κάποιο ποσό της υπέρυθρης ακτινοβολίας παγιδεύεται από τα αέρια του θερμοκηπίου και παραμένει στην ατμόσφαιρα που την θερμαίνει ακόμα περισσότερο (Stewart, 1993).

Το διοξείδιο του άνθρακα (Mannion, 1998), δεν είναι η μόνη ουσία που συμβάλλει στο Φαινόμενο του Θερμοκηπίου. Με παρόμοιο τρόπο δρουν οι υδρατμοί της ατμόσφαιρας, αλλά και άλλα αέρια που έχουν ανάλογες ιδιότητες απορρόφησης και συγκράτησης της υπέρυθρης ακτινοβολίας (Archer, 2007). Τέτοια αέρια είναι το μεθάνιο, τα οξείδια του αζώτου και το φέρον, το όζον με πολλαπλάσια ως προς το διοξείδιο του άνθρακα ικανότητα δέσμευσης της θερμικής ακτινοβολίας της γης (Σάμουελ, 1992). Ειδικότερα, το 90% της κατακρατούμενης από την ατμόσφαιρα γήινης ακτινοβολίας οφείλεται στην ύπαρξη των υδρατμών, του διοξειδίου του άνθρακος και των νεφών με ενεργότερο συστατικό τους υδρατμούς. Το υπόλοιπο 10% της κατακράτησης οφείλεται στο όζον, το μεθάνιο και το υποξείδιο του αζώτου. Τα αέρια αυτά απορροφούν την εκπεμπόμενη από την Γη ακτινοβολία και την επανεκπέμπουν στο διάστημα (Cline, 1991).

Το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου, επομένως, υπήρχε πάντοτε ως αποτέλεσμα των ιδιοτήτων ορισμένων συστατικών της γήινης ατμόσφαιρας, αλλά σήμερα εμφανίζεται οξυμένο, λόγω της εντατικοποίησης διάφορων ανθρωπογενών δραστηριοτήτων (Mannion, 1998). Η εντατική χρήση ορυκτών καύσιμων, όπως του κάρβουνου, του λιγνίτη και κυρίως των παράγωγων του πετρελαίου, έχει ως αποτέλεσμα την έκλυση τεράστιων ποσοτήτων βιομηχανικών αέριων και κυρίως διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα, δημιουργώντας στα κατώτερα στρώματα της ατμόσφαιρας ένα πυκνό «κάλυμμα», το οποίο επιτρέπει τη διέλευση της εισερχόμενης ηλιακής ακτινοβολίας (Archer, 2007), ταυτόχρονα, όμως, παγιδεύει απορροφώντας κατά την έξοδο της, ένα μέρος της ανακλούμενης από τη γη προς το διάστημα υπέρυθρης ακτινοβολίας, με αποτέλεσμα τη σταδιακή θέρμανση του πλανήτη. Αυτό ακριβώς συνιστά το Φαινόμενο Θερμοκηπίου. Ο όρος καθιερώθηκε από τις αρχές του 19ου αιώνα και από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 συνδέθηκε με τις κλιματικές αλλαγές και την παγκόσμια θέρμανση (Michaels & Balling, 2009).

Οι παράγοντες που ενισχύουν το φαινόμενο είναι οι πυρκαγιές των δασών, τα καυσάερα των οχημάτων και των βιομηχανιών και η αλόγιστη καύση πετρελαίου και άνθρακα στις βιομηχανικές χώρες που συσσωρεύουν κυρίως διοξείδιο του άνθρακος στην ατμόσφαιρα (Romm, 2007). Όλα αυτά συμβάλλουν στην εκδήλωση του γνωστού ως «Πρόβλημα Παγκόσμιας Θέρμανσης». Πολλοί επιστήμονες πιστεύουν ότι μέχρι το τέλος του αιώνα η θερμοκρασία του πλανήτη μπορεί να αυξηθεί κατά 1-4 βαθμούς Κελσίου εξ αιτίας των ανθρωπογενών ρύπων (Mannion, 1998). Ήδη μάλιστα υποστηρίζεται ότι η μέση θερμοκρασία της επιφάνειας της Γης έχει αυξηθεί κατά 0.3 έως 0.8 βαθμούς Κελσίου κατά τα τελευταία 100 χρόνια.

Στο μέλλον, με τους παρόντες ρυθμούς παραγωγής αέριων θερμοκηπίου, υπολογίζεται ότι ο ρυθμός θέρμανσης του πλανήτη κυμαίνεται ανάμεσα στους 0,2 βαθμούς

και 0,5 βαθμούς Κελσίου, ανά δεκαετία (Σάμουελ 1992). Ο ρυθμός αυτός είναι πολύ γρηγορότερος από οποιονδήποτε ρυθμό που να μπορεί να συμβαδίσει, τόσο με τη δυνατότητα προσαρμογής των ζώντων οργανισμών, όσο και με την ικανότητα απρόσκοπτης προσαρμογής των ανθρώπινων κοινωνιών. Ωστόσο η ενίσχυση αυτή του φαινομένου σε συνδυασμό με άλλες καταστρεπτικές παρεμβάσεις του ανθρώπου στον πλανήτη, συνιστά κίνδυνο ανατροπής της φυσικής οικολογικής ισορροπίας με συνέπειες, που ήδη είναι ορατές για πολλούς επιστήμονες (Mannion, 1998).

Οι περισσότεροι επιστήμονες συμφωνούν πως η αυξανόμενη θερμοκρασία θα έχει επιπτώσεις στο επίπεδο των θαλασσών (Michaels & Balling, 2009), στη δημόσια υγεία, στη γεωργική παραγωγή, στα φυσικά οικοσυστήματα και στην άγρια ζωή. Ως προς τις συνέπειες, οι πιο συζητημένες επιπτώσεις του φαινομένου είναι η ανύψωση της στάθμης των θαλασσών λόγω τήξεως των πάγων των πόλων και η ερημοποίηση εκτεταμένων περιοχών της εύκρατης ζώνης με μετακίνηση των ζωνών βροχόπτωσης από τον ισημερινό προς βορρά (Lomborg, 2007). Η σημαντική ανύψωση της στάθμης των θαλασσών είναι πιθανό ότι θα οδηγήσει σε καταβύθιση ολόκληρων παράκτιων περιοχών συμπαράσυροντας και ολόκληρες πόλεις. Η ερημοποίηση θα καταστήσει το έδαφος ακατοίκητο, αφού η λειψυδρία θα είναι φοβερή (Lomborg, 2007). Πέραν αυτών όμως οι επιπτώσεις της παγκόσμιας θέρμανσης ενδεχομένως θα είναι απρόβλεπτες τόσο στις κλιματικές επιπτώσεις όσο και στην ανακατανομή της ποιότητας των εδαφών. Όλα αυτά βεβαίως θα οδηγήσουν σε αλυσιδωτά προβλήματα που θα αφορούν όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας αφού όλα είναι συνυφασμένα με το περιβάλλον, το οποίο θα αλλάξει δραστικά (Michaels, 2004).

Συγκεντρωτικά, η αύξηση της θερμοκρασίας της Γης και το συνεπαγόμενο Φαινόμενο του Θερμοκηπίου θα προκαλέσει μια σειρά από φαινόμενα (Michaels & Balling, 2009), (Lomborg, 2004):

- Σταδιακό λιώσιμο των πάγων στους πόλους.
- Ανύψωση της στάθμης των θαλασσών.
- Ολόκληρες περιοχές σε νησιά ή παραθαλάσσιες πόλεις θα εξαφανιστούν.
- Μετακίνηση των ζωνών βροχόπτωσης από τον ισημερινό προς το Βορρά.
- Ερημοποίηση περιοχών της Εύκρατης ζώνης και λειψυδρία.
- Άνθιση επιδημιών.
- Εμφάνιση ακραίων καιρικών φαινομένων όπως καταιγίδες, τυφώνες, ξηρασίες.
- Εξαφάνιση πολλών θαλασσιών ειδών
- Πλημμύρες πολλών δέλτα ποταμών και συρρίκνωση των ποταμών.
- Οικονομικά και Κοινωνικά προβλήματα.

Το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου, λοιπόν, είναι ένα από τα σημαντικότερα πλανητικά προβλήματα, όχι μόνο λόγω των συνεπειών του, αλλά και λόγω των περιορισμών,

τους οποίους θα κληθεί η ανθρωπότητα να επιβάλλει στον εαυτό της για να προστατεύσει το μέλλον του πλανήτη. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, φαίνεται, λοιπόν, πως η παγκόσμια κοινότητα στην επαπειλούμενη προοπτική της υπερθέρμανσης του πλανήτη, προσανατολίζεται στην στρατηγική της αποτροπής του Φαινομένου του Θερμοκηπίου βασιζόμενη στη λήψη μέτρων που θα μειώσουν ή θα σταθεροποιήσουν τη συσσώρευση των «αερίων του θερμοκηπίου» στην ατμόσφαιρα, στοχεύοντας στη διατήρηση των υπάρχουσών κλιματικών συνθηκών (Morfett, 2004). Παρόλα αυτά, αν και ο προφανής κίνδυνος έχει γίνει αντιληπτός, πολλά κράτη και διάφοροι φορείς έχουν ευαισθητοποιηθεί και διακρίνεται μια κινητικότητα. Ωστόσο για πολλούς δεν θα υπάρξει μια ριζική αντιμετώπιση του προβλήματος και αυτή η απαισιοδοξία απορρέει από το γεγονός ότι οι περισσότεροι έχουν πρώτη προτεραιότητα το χρήμα ενώ ταυτόχρονα η λήψη μέτρων σημαίνει κόστος. Έτσι και μεν συνέρχονται σε παγκόσμιες συσκέψεις με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος, τα συμφέροντα όμως δεν επιτρέπουν την λήψη αποτελεσματικών μέτρων.

2.3. Κλιματική Αλλαγή

Τα ακραία καιρικά φαινόμενα, εμφανίζονται όλο και συχνότερα σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, αποτελούν μια σημαντική απόδειξη ότι οι κλιματικές αλλαγές δεν βρίσκονται πια στο επίπεδο της επιστημονικής αβεβαιότητας (Archer, 2007). Ένας μεγάλος αριθμός μελετών σε παγκόσμιο επίπεδο καταδεικνύει ότι οι κλιματικές αλλαγές αποτελούν πλέον ένα γεγονός με οικονομικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικές συνέπειες, το κόστος των οποίων δεν μπορεί εύκολα να προβλεφθεί και να υπολογιστεί. Ακόμα και αν δεχθούμε ότι δεν υπάρχει πλήρης βεβαιότητα για το εύρος των συνεπειών των κλιματικών αλλαγών καθώς και της σχέσης της αιτιότητας ανάμεσα στις ανθρώπινες δραστηριότητες και στην πρόκλησή τους, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα, ακόμη και αν αυτά βασίζονται σε μια μη ολοκληρωμένη πληροφόρηση (Mannion, 1998). Κατά συνέπεια, η λήψη των αποφάσεων και η χάραξη των πολιτικών για την αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη και τις επιπτώσεις που προβλέπουν ακόμα και τα πλέον απαισιόδοξα σενάρια. Όπως σωστά έχει επισημανθεί στην έκθεση του κορυφαίου οικονομολόγου Nicolas Stern «οι οικονομικές συνέπειες των κλιματικών αλλαγών μπορούν να είναι τέτοιες, ώστε ενδεχομένως να οδηγήσουν ακόμη και στην κατάρρευση των παγκόσμιων αγορών». (Stern, 2007).

Ένας βασικός άξονας των πολιτικών για την αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών σχετίζεται με τις απαιτούμενες σημαντικές αλλαγές στην παραγωγή και χρήση ενέργειας (Archer, 2007). Η σταδιακή απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα και η χρήση της τεχνολογικής καινοτομίας στην κατεύθυνση αυτή συνιστούν ένα κομβικό ζητούμενο στο πλαίσιο των πολιτικών για την αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών, όπως άλλωστε διατυπώνεται σε μια σειρά κειμένων τόσο σε διεθνές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τα τελευταία χρόνια, ο όρος «Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή» απασχολεί ολοένα και περισσότερο την επιστημονική κοινότητα, αλλά και την κοινωνία αφού θεωρείται ένα από τα σημαντικά προβλήματα που απειλούν το περιβάλλον, την κοινωνία καθώς και την οικονομία.

Οι επιδράσεις της κλιματικής αλλαγής αναμένεται να επηρεάσουν εκτός των οικοσυστημάτων, της βιοποικιλότητας, των υδατικών πόρων και της ανθρώπινης υγείας (Lomborg, 2004), πολλούς οικονομικούς τομείς, όπως η γεωργία και ο τουρισμός (IPCC, 2007). Η Έκθεση Stern για τα οικονομικά της κλιματικής αλλαγής ανέδειξε με δηκτικό τρόπο την οικονομική διάσταση των επιδράσεων αυτών με την εκτίμηση του κόστους ευκαιρίας που συνδέεται με την υιοθέτηση αποτελεσματικών δράσεων για την παρεμπόδιση του προβλήματος σε εθνικό και διεθνές επίπεδο (HM-Treasury, 2006).

Η ανάπτυξη της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής, υπό την έννοια της οργανωμένης προσέγγισης του ΟΗΕ, με στόχο την προοπτική υιοθέτησης μιας παγκόσμιας σχετικής στρατηγικής, ανάγεται στα αποτελέσματα κυρίως των διεργασιών που ακολούθησε η διεθνής κοινότητα αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (Raavola & Lowe, 2005). Πιο συγκεκριμένα, πριν από την εποχή εκείνη, το περιβάλλον είχε δεχθεί ρυθμίσεις οι οποίες αποσκοπούσαν, κυρίως στην περιφερειακή ανάπτυξη περιβαλλοντικών πολιτικών. Τα εν λόγω προβλήματα αφορούσαν ειδικότερα θέματα που είχαν σχέση με τον θαλάσσιο χώρο, αλλά και ζητήματα που σχετίζονται με περιβαλλοντικές ρυθμίσεις μεγάλων ποταμών και κυρίως στην περιοχή των εκβολών τους στον θαλάσσιο χώρο.

Η δεκαετία του 1960 είναι γνωστό ότι επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη της σύγχρονης διεθνούς κοινότητας για δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος λόγος αφορά στην αλλαγή φυσιογνωμίας της διεθνούς κοινότητας, η οποία είδε να αναβαθμίζεται αριθμητικά, με την επίσημη ένταξη ενός σημαντικού αριθμού κρατών μελών, μετά την κατάρρευση του αποικιοκρατικού ζυγού και την ανεξαρτητοποίηση πολλών κρατών, κυρίως του λεγόμενου αναπτυσσόμενου Νότου (Markandya & Halsnaes, 2004). Τα κράτη αυτά θα αποτελέσουν τους νεοσσούς μιας διεθνούς κοινότητας με έντονα χαρακτηριστικά εξέλιξης και οικονομικής ανάπτυξης. Ο δεύτερος λόγος εντοπίζει την ανάδειξη πολλών ζητημάτων που αφορούν και στην περιβαλλοντική υποβάθμιση. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας, η οποία έφερε στο φως της επικαιρότητας αφενός νέες ανακαλύψεις που σχετίζονται με το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους και αφετέρου νέες διαστάσεις της περιβαλλοντικής υποβάθμισης που οφείλονται στην ανθρώπινη παρέμβαση και δραστηριότητα (Mannion, 1998). Και οι δύο αυτοί λόγοι ανέδειξαν ένα κυρίαρχο, θεσμικό πρόβλημα, εκείνο της αποκρυστάλλωσης των βασικών αρχών του δικαίου του περιβάλλοντος πάνω στη δομή των οποίων επρόκειτο να στηριχθούν όλοι οι προς υιοθέτηση νέοι κανόνες του Διεθνούς Δικαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3.1. Εισαγωγή

Στο παρόν μεθοδολογικό κεφάλαιο, παρουσιάζουμε τον ερευνητικό σχεδιασμό της διπλωματικής εργασίας, κατάλογο με τα ερευνητικά ερωτήματα που θα απαντηθούν, την μέθοδο ανάλυσης και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Η ανά χείρας διπλωματική έρευνα που πραγματεύεται το ζήτημα της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής καθώς και την διεθνοποίηση της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης χαρακτηρίζεται ως έρευνα αποτίμησης της βιβλιογραφίας (Van Evera, 2005).

Η αποτίμηση της βιβλιογραφίας έχει ως κύριο στόχο τον προσδιορισμό των κύριων πολιτικών, διπλωματικών, ενεργειακών και περιβαλλοντικών μεταβλητών που αφορούν το εξεταζόμενο πρόβλημα, τον διαχωρισμό τους σε κατηγορίες, και τον εντοπισμό ερευνητικών ερωτημάτων τα οποία αφορούν τη σχέση ανάμεσα σε ανεξάρτητες και εξαρτημένες μεταβλητές και δεν έχουν απαντηθεί από την βιβλιογραφία.

3.2. Ερευνητικά Ερωτήματα

Πιο συγκεκριμένα, στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί στην εν λόγω έρευνα και εν προκειμένω, πρόκειται για μια ποιοτική ανάλυση των ζητημάτων. Τα βασικά ερωτήματα έχουν ως εξής:

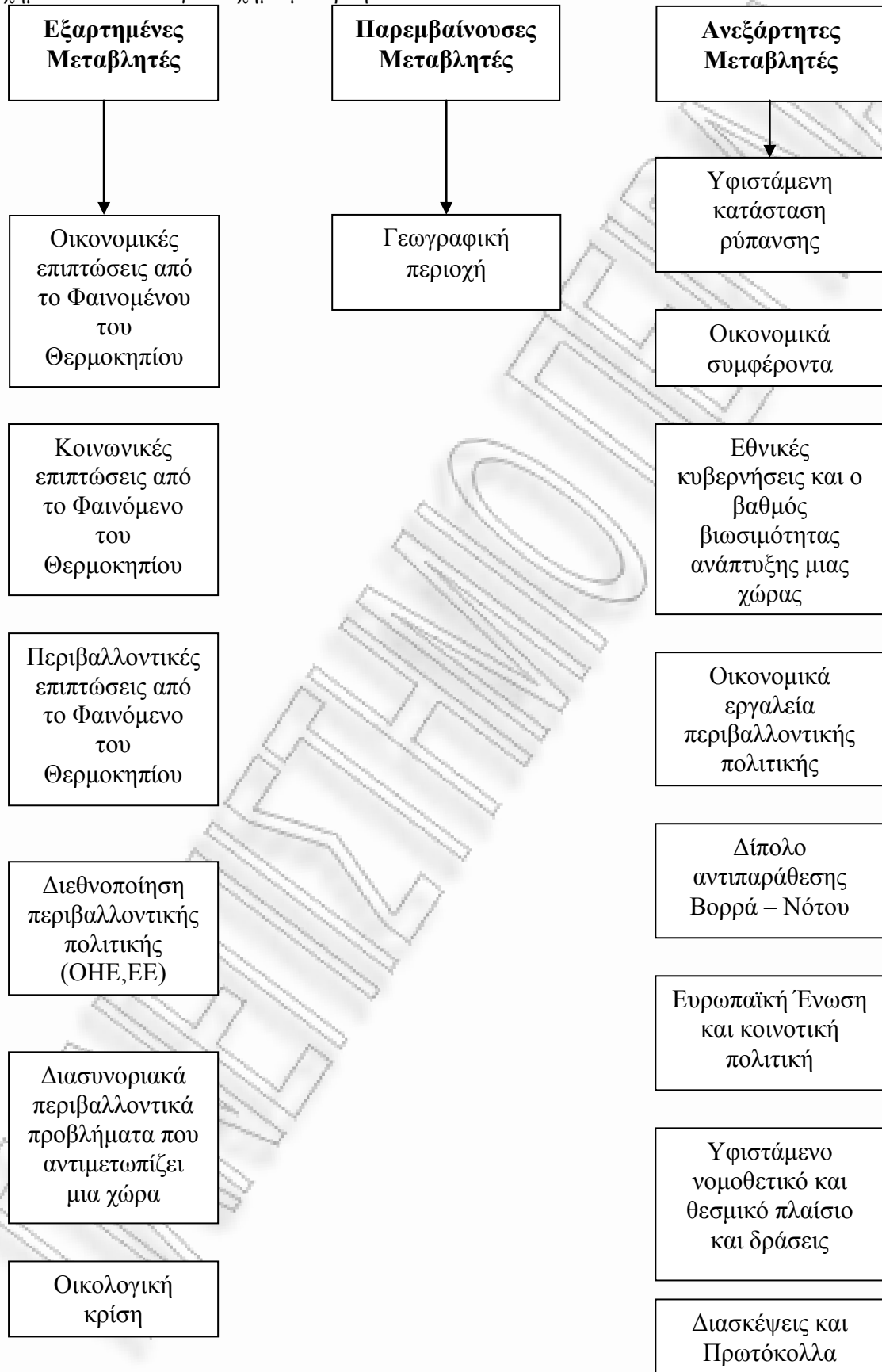
- E1. Ποιοι είναι οι σημαντικότεροι σταθμοί χρονολογικά στην εξέλιξη της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και παγκόσμια;
- E2. Έχει αυξηθεί ο βαθμός διεθνοποίησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων ειδικά αυτών που αφορούν την παγκόσμια κοινότητα;
- E3. Με ποιες περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής ασχολείται διαχρονικά η περιβαλλοντική διακυβέρνηση παγκόσμια.
- E4. Η διεθνοποίηση της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης συμβαδίζει με τη διαμόρφωση ενιαίας ευρωπαϊκής πολιτικής; Ποια είναι αυτή;
- E5. Ποια οικονομικά μέσα και εργαλεία της Περιβαλλοντικής Πολιτικής ενδείκνυνται για την πρόληψη και αποκατάσταση των βλαβών του φυσικού περιβάλλοντος;
- E6. Το μείγμα προαιρετικών (soft law) και υποχρεωτικών (hard law) κειμένων των Διεθνών Συμβάσεων αλλάζει διαχρονικά;
- E7. Δημιουργούνται ομαδοποιήσεις και αντιπαραθέσεις κρατών στα πλαίσια της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης; Και, εάν ναι, ποιες;

3.3. Μέθοδος ανάλυσης

Σύμφωνα με τον Van Evera κάθε έρευνα αποτελείται από εξαρτημένες, ανεξάρτητες και παρεμβαίνουσες μεταβλητές (Van Evera, 2005). Η εν προκειμένω έρευνα, στηρίζεται στη μέθοδο χρήσης των μεταβλητών οι οποίες όχι μόνο συμβάλλουν στη διερεύνηση και ανάλυση των ζητημάτων αλλά επί προσθέτως, συνέβαλαν και στην τελική μορφοποίηση των ερευνητικών ερωτημάτων.

Παρακάτω ακολουθεί ένα εννοιολογικό σχήμα με τις εξαρτημένες, παρεμβαίνουσες και ανεξάρτητες μεταβλητές.

Σχήμα 3.1 Εννοιολογικό σχήμα μεταβλητών

3.4. Προσδοκώμενα Αποτελέσματα

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, περιγράφεται το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου και η Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή και αναλύονται με διεξοδικό τρόπο οι πολιτικές δράσεις των διεθνών δρώντων με αποκορύφωμα την διπλωματική διερεύνηση του ζητήματος, με αποτέλεσμα να ανακύψουν εκ νέου ερωτήματα για έρευνα γύρω από το ζήτημα. Από τις απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα, αναμένεται να αποδειχθεί από τη συχνότητα των Διεθνών Διασκέψεων που πραγματοποιήθηκαν, πως με την πάροδο του χρόνου όλο και περισσότερο αυξάνεται το ενδιαφέρον για την αποκατάσταση και προστασία του περιβάλλοντος.

Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, το «θέμα» περιβάλλον να δείχνει πως εισχωρεί στις κυβερνητικές ατζέντες κάθε κράτους στο οποίο τα σημάδια της Παγκόσμιας Κλιματικής Αλλαγής γίνονται ορατά. Στη συνέχεια της εργασίας, θα διαπιστωθεί πως η Κλιματική Αλλαγή αλλά και το λεγόμενο «περιβαλλοντικό ζήτημα», δεν παραμένει στα αμιγώς εθνικά όρια ενός κράτους, αντιθέτως αποτελεί ένα παγκόσμιο πρόβλημα που οι επιπτώσεις του γίνονται φανερές στην βιωσιμότητα κάθε κράτους. Πρόκειται πράγματι, για μια αυξανόμενη τάση στη διεθνοποίηση του ζητήματος και παρατηρείται συνάμα η Ευρωπαϊκή Ένωση να λαμβάνει εξέχοντα και ενεργό ρόλο στις διπλωματικές διαπραγματεύσεις των κρατών.

Η διεθνοποίηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, επιβεβαιώνεται και από τον Fiorino σύμφωνα με τον οποίο, υπάρχουν τρεις κατηγορίες διασυνοριακών περιβαλλοντικών προβλημάτων: α) τα διμερή (Bilateral), β) τα περιφερειακά (regional) και γ) τα διεθνή (international ή global) (Παραβάντης, 2012). Υποστηρίζεται πως πολλές φορές τα διασυνοριακά περιβαλλοντικά προβλήματα όπως είναι αυτά του Φαινομένου του Θερμοκηπίου και της Παγκόσμιας Κλιματικής Αλλαγής θέτουν νέους όρους συνύπαρξης στα κράτη. Οι άλλοτε συνεργάτες και σύμμαχοι συχνά μετεξελίσσονται σε αντιπάλους όταν απαιτείται η επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και πράγματι αυτό αναμένεται να αποδειχθεί με την ανάδειξη των ομαδοποιήσεων αλλά και αντιπαραθέσεων των κρατών που διαπιστώνονται κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων.

Συχνά οι προσπάθειες επίλυσης είναι ανεπιτυχείς, χαρακτηρίζονται από θέσπιση προαιρετικών νομικών κειμένων και γενικότερα δεν καταλήγουν σε συμφωνία αφού οι περιβαλλοντικοί δρώντες ξεκινούν τις διαπραγματεύσεις από διαφορετική βάση. Θα διαπιστωθεί πως οι χώρες που εκπροσωπούνται στις διαπραγματεύσεις προέρχονται από διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές και άνισα πολιτικά και οικονομικά συστήματα, με αποτέλεσμα τα όσα φιλόδοξα σχέδια για επίλυση να μένουν ανεκπλήρωτα.

Στις διεθνείς και ενεργειακές διαπραγματεύσεις πραγματοποιείται προσπάθεια επίλυσης των διμερών, περιφερειακών και διεθνών προβλημάτων με συμμετέχοντες δρώντες όχι μόνο κυβερνητικούς φορείς αλλά και μη κυβερνητικούς που χαρακτηρίζονται από διαφορετικές προτεραιότητες (Susskind, 1994). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τις περισσότερες

φορές, η διαπραγματευτική συμπεριφορά να παρεκκλίνει από την ορθολογικότητα και την πρακτική «σκέψου πλανητικά, δράσε τοπικά» (think globally, act locally) (Παραβάντης, 2012).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΡΑΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4.1. Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο που θα ακολουθήσει θα γίνει αναφορά στους σημαντικότερους χρονολογικά σταθμούς της εξέλιξης της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης καθώς και στη βαθμιαία διεθνοποίηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων της παγκόσμιας κοινότητας. Στις Διασκέψεις που πραγματοποιήθηκαν καθώς και στα Πρωτόκολλα που συνήφθησαν κατά τη διάρκεια της τελευταίας σχεδόν σαραντακονταετίας, θα αναλυθούν και θα εξεταστούν τα αποτελέσματά τους. Θα κριθούν οι εκβάσεις τους αλλά και η ικανότητα των κρατών να διαπραγματεύονται και να συνεργάζονται για ένα κοινό στόχο. Θα αναλυθούν οι επιτυχίες αλλά και οι αποτυχίες αυτών των Διασκέψεων λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο το διαπραγματευτικό τους παιχνίδι αλλά και την προϋπάρχουσα κατάσταση μεταξύ Βορρά και Νότου, αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών. Επιπλέον, θα γίνει αναφορά στην αειφόρο ανάπτυξη καθώς και στα οικονομικά εργαλεία της «Περιβαλλοντικής Πολιτικής». Θα ερευνηθεί αν, τελικά, όντως υφίσταται ενιαία ευρωπαϊκή κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική καθώς και το κατά πόσο επιτυχίες μπορούν να χαρακτηρισθούν οι ευρωπαϊκές στοχεύσεις. Τέλος, θα επισημανθεί, η διαχρονική αλλαγή των προαιρετικών (soft law) και υποχρεωτικών (hard law) κειμένων των Διεθνών Συμβάσεων.

4.2. Χρονολογική εξέλιξη της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης (Ερώτημα Ε1)

Πραγματικά, οι επιβλαβείς επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών διακρίνεται να γίνονται όλο και πιο έκδηλες παγκοσμίως καθώς οι υψηλότερες θερμοκρασίες (Schneider, 1989) αυξάνουν τον κίνδυνο εξάλειψης ορισμένων ειδών και τη μετάδοση μολυσματικών ασθενειών, η τήξη των πάγων επηρεάζει την παροχή ύδατος και αυξάνει τον κίνδυνο πλημμύρας, η λειψυδρία επηρεάζει τόσο τις ανθρώπινες δραστηριότητες όσο και τα οικοσυστήματα ενώ η αναγκαστική μετανάστευση από τις πιο πληγείσες περιοχές εντείνει την πιθανότητα συγκρούσεων και ανασφάλειας (Kahn, 2003). Για την αντιμετώπιση τους είναι αναγκαίο να ληφθούν μέτρα όπως:

- η αποτελεσματικότερη χρήση των λιγοστών υδάτινων πόρων
- η προσαρμογή των υφιστάμενων προδιαγραφών κατασκευής κτιρίων, ώστε να είναι ανθεκτικά στις μελλοντικές κλιματικές συνθήκες και σε ακραία καιρικά φαινόμενα
- η κατασκευή αντιπλημμυρικών τειχών και η ανύψωση των αναχωμάτων για την προστασία από την άνοδο της στάθμης της θάλασσας
- η ανάπτυξη ανθεκτικών στην ξηρασία καλλιιεργειών

- η επιλογή δασικών ειδών και δασοκομικών πρακτικών λιγότερο ευάλωτων στις καταγίδες και τις πυρκαγιές
- η εκπόνηση χωροταξικών σχεδίων και τη δημιουργία διαδρόμων για να διευκολυνθεί η μετανάστευση των ειδών

Η προσαρμογή μπορεί να περιλαμβάνει, τόσο εθνικές, όσο και περιφερειακές στρατηγικές, καθώς και πρακτικά μέτρα σε κοινοτικό επίπεδο ή από μεμονωμένα άτομα (Bulkeley, 2001). Η προσαρμογή αφορά τόσο τα φυσικά, όσο και τα ανθρώπινα συστήματα. (Πράσινη Βίβλος: Η προσαρμογή της Ευρώπης στην αλλαγή του κλίματος - επιλογές δράσης για την ΕΕ, 2007). Η λήψη μέτρων προσαρμογής προϋποθέτει την εκτίμηση των επιπτώσεων της κλιματικής μεταβολής σε διάφορους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο καθώς επίσης και τον προσδιορισμό του οικονομικού μεγέθους των εν λόγω επιπτώσεων. Η ένταση των κλιματικών αλλαγών και των συνεπαγόμενων επιπτώσεων δεν θα είναι η ίδια σε όλες τις περιοχές του πλανήτη, ενώ σε ορισμένες γεωγραφικές περιοχές και σε συγκεκριμένους τομείς είναι ακόμη δυνατόν να προκύψουν και οφέλη.

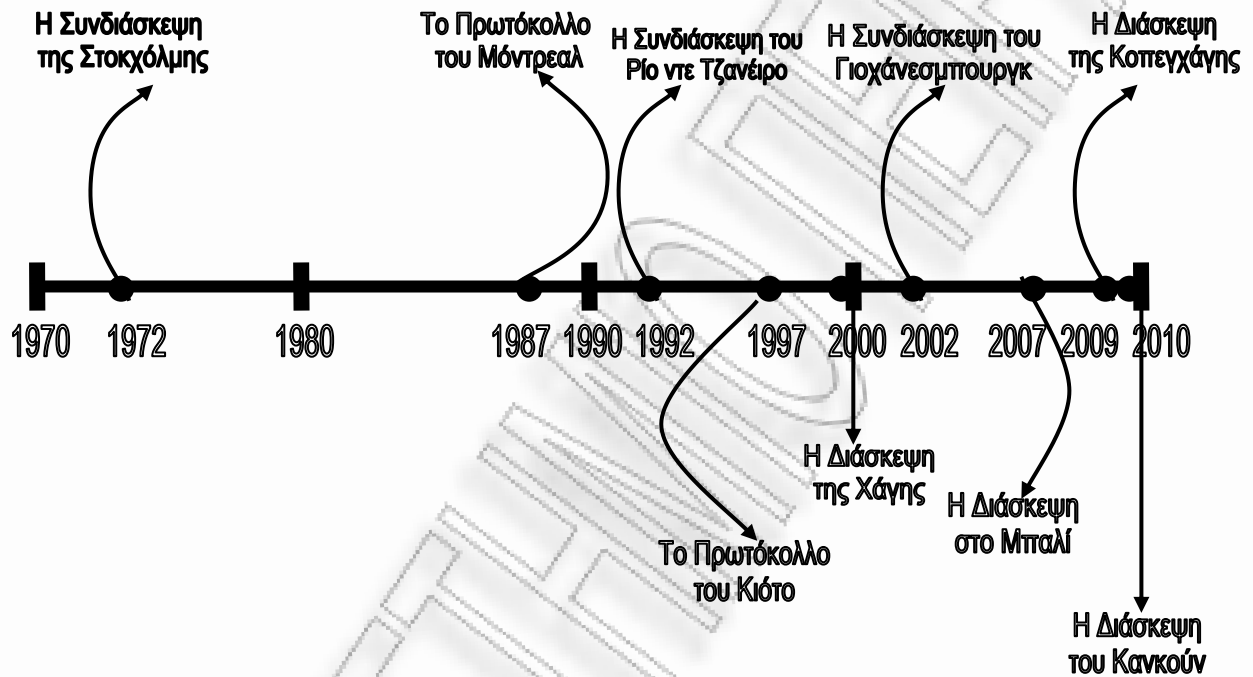
Η ανάγκη διαμόρφωσης μιας παγκόσμιας κλιματικής πολιτικής (Bodansky, 1999) γεννήθηκε μέσα από την προοδευτική συνειδητοποίηση των περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων που συνδέονται με την Κλιματική Αλλαγή (Nordhaus, 2006) και την αντιμετώπισή τους με την ανάληψη δράσης σε διεθνές επίπεδο (Mckibbin & Wilcoxon, 2002). Συγκροτείται δε, η πολιτική αυτή μέσα από τη διαμόρφωση ενός συστήματος αρχών και στόχων, ενώ παράλληλα αναπτύσσεται ένα θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο περιβαλλοντικής διαχείρισης. Η δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου, καθώς επίσης η υιοθέτηση μιας σειράς μηχανισμών, κινήτρων και απαγορεύσεων, σημαίνει την πλαισίωση μέσων προς την κατεύθυνση της καλύτερης προστασίας και διαχείρισης του περιβάλλοντος στη βάση περισσότερο των αειφόρων προτύπων (Bernauer, 1995).

Σε σχέση με την αποτίμηση των αποτελεσμάτων, πρέπει να τονιστεί ότι η διαμόρφωση μιας Παγκόσμιας Κλιματικής Πολιτικής αποτελεί μια διαδικασία μικρών βημάτων. Οι θεσμικές εξελίξεις πρέπει να αντιμετωπίζονται σε βάθος χρόνου ενώ επισημαίνεται η ανάγκη κατανόησης του πολύπλοκου και πολυδιάστατου χαρακτήρα της διαδικασίας καθώς και των πραγματικών δυνατοτήτων και ορίων στο πλαίσιο της (Untawale, 1990).

Καθίσταται αδιαμφισβήτητο ότι η πολιτική για το κλίμα εμφανίζει μια ουσιαστική ιδιομορφία, δεδομένου του πιεστικού και επείγοντος χαρακτήρα των προβλημάτων, όπως επίσης της συνεχιζόμενης αλόγιστης χρήσης του φυσικού περιβάλλοντος, σε συνδυασμό με τους περιορισμούς ως προς τις δυνατότητες αποκατάστασης των δυσμενών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, το ζητούμενο δεν είναι μόνο η ικανοποιητική διευθέτηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, αλλά και ο σύντομος χρόνος στον οποίο αυτή θα συντελεσθεί.

Στο σχήμα 4.1 παρατηρείται η τάση που ξεκίνησε ουσιαστικά από το 1970, για την προστασία του περιβάλλοντος. Με την πάροδο των χρόνων διαπιστώνεται μια πυκνότητα στις Διασκέψεις που πραγματοποιούνται από κράτη – μέλη του ΟΗΕ με στόχο την ανάπτυξη αποτελεσματικών διαδικασιών για την προστασία του περιβάλλοντος.

Σχήμα 4.1 Χρονολόγιο των Διεθνών Διασκέψεων και Πρωτοκόλλων

Η γένεση αλλά κυρίως και η ταχεία εξέλιξη του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος έχουν να επιδείξουν δύο αρχικούς σημαντικούς σταθμούς. Πρώτος σταθμός υπήρξε η Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον (1972), από την οποία υιοθετήθηκαν και ενεργοποιήθηκαν ορισμένες θεμελιώδεις αρχές του Δικαίου του Περιβάλλοντος, καθώς ακόμα δρομολογήθηκε η διαδικασία ίδρυσης του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP) (Untawale, 1990). Ως δεύτερος σταθμός στην εξελικτική πορεία του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος θεωρείται η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED), που πραγματοποιήθηκε στο Rio de Janeiro (Ιούνιος 1992). Αιτία της μεγάλης αυτής συνάντησης δεν ήταν μόνο εορτασμός της συμπλήρωσης εικοσαετίας από τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης της Σουηδίας, αλλά και η εκδήλωση ενδιαφέροντος για την ανάπτυξη αποτελεσματικών διαδικασιών προστασίας του περιβάλλοντος.

Οι συμφωνίες που τελικά επιτεύχθηκαν αποκρυσταλλώνουν και αντικατοπτρίζουν το βαθμό ετοιμότητας και προθυμίας των συμβαλλόμενων μερών για την ανάληψη

συγκεκριμένων δεσμεύσεων στο εν λόγω πεδίο (Bernauer, 1995). Στη διαμόρφωση μιας παγκόσμιας κλιματικής πολιτικής, πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισε η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία αντιμετωπίζει το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής ως πεδίο περιβαλλοντικής προτεραιότητας (Newsom, 1988-1989). Η Ευρωπαϊκή Ένωση άσκησε μια έντονη και αποφασιστική περιβαλλοντική διπλωματία για την επίτευξη προωθημένων λύσεων με ευρεία συμμετοχή. Διαφαίνεται ότι η συνέχεια της πολιτικής αυτής θα εξαρτηθεί σε σημαντικό βαθμό από τον τρόπο και την ένταση που η Ευρωπαϊκή Ένωση θα συνεχίσει να την προωθεί (Ott & Oberthür, 2001), όπως επίσης από τη βούληση και την ικανότητα συγκεκριμένων εταίρων να επιδιώξουν και να επιτύχουν στενότερη, ισχυρότερη και αποτελεσματικότερη συνεργασία στο εν λόγω πεδίο.

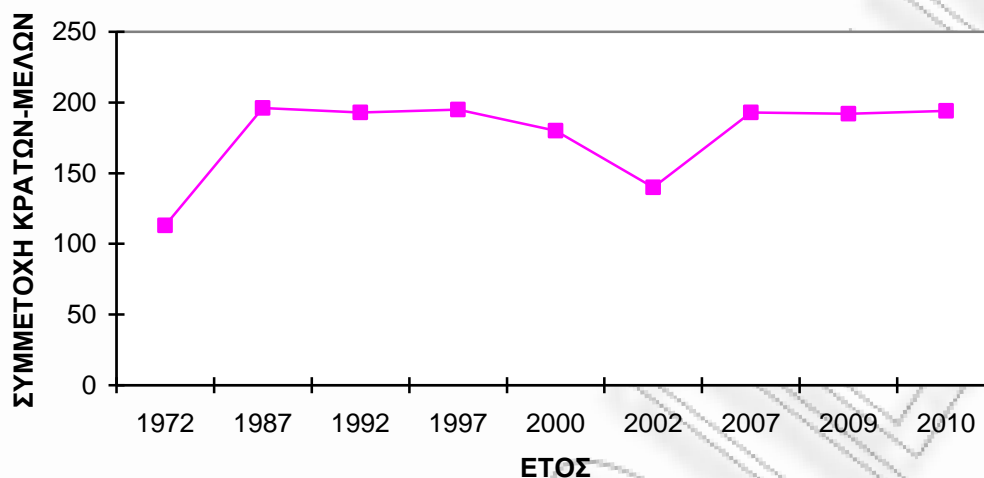
Το μέλλον της κλιματικής πολιτικής είναι συνυφασμένο με μέτρα που αποσκοπούν στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης (Brown, 2001). Τα τελευταία χρόνια υφίσταται μια ουσιαστική και εκτεταμένη μεταστροφή στην οικολογική συνείδηση πολιτών και καταναλωτών η οποία πρέπει να ενισχυθεί. Μεγαλύτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην ενημέρωση και στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και κατάρτιση, δεδομένου ότι τα αποτελέσματα οποιασδήποτε πολιτικής περιβάλλοντος δεν μπορεί παρά να εξαρτώνται από τους τελικούς της αποδέκτες, δηλαδή από τον τρόπο που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και βιώνουν το φυσικό τους περιβάλλον (Portney, 2000).

Μια σφαιρική αξιολόγηση της κατάστασης οδηγεί στη διαπίστωση ότι τα υφιστάμενα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης εμποδίζουν την επίτευξη ενός καθαρού και ασφαλούς φυσικού περιβάλλοντος και αντιβαίνουν στη διαχείριση των φυσικών πόρων, σύμφωνα με μια αειφόρο αναπτυξιακή αντίληψη. Παράλληλα, γίνεται αντιληπτή η αναγκαιότητα για ευρύτερη και ουσιαστικότερη συμμετοχή των τοπικών και περιφερειακών αρχών, της κοινωνίας των πολιτών στη διαμόρφωση αποφάσεων και στην επιδίωξη περιβαλλοντικών στόχων (Cline, 1991).

4.3. Διεθνοποίηση παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων (Ερώτημα Ε2)

Το βασικό πρόβλημα με την περιβαλλοντική πολιτική είναι η ίδια της η φύση. Δεδομένου ότι τα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος αντιστρατεύονται άλλες σημαντικότερες προτεραιότητες, η περιβαλλοντική πολιτική πάντοτε αντιμετώπιζε δυσκολίες στο να βρει τη θέση της μεταξύ των άλλων τομεακών πολιτικών. Ωστόσο, τα περιβαλλοντικά προβλήματα όχι μόνο διαποτίζουν τη δημόσια συζήτηση, αλλά έχουν και προεκτάσεις στην καθημερινότητά μας (Mannion, 1998). Ακόμα και σήμερα, που έχει αποδειχθεί η μεταβολή του παγκόσμιου κλίματος και υπάρχουν διάφορες προβλέψεις γύρω από τις μελλοντικές συνέπειες, η αντίδραση εκδηλώνεται με αργούς ρυθμούς και χαμηλή ένταση.

Σχήμα 4.2 Γράφημα συμμετοχής κρατών – μελών σε κάθε Διάσκεψη και Πρωτόκολλο

Πιο συγκεκριμένα, από το παραπάνω σχήμα, γίνεται αντιληπτό, πως με την πάροδο των χρόνων στις Διασκέψεις που κατά εποχή πραγματοποιούνταν, επικρατούσε και ένα αυξημένο ενδιαφέρον από την πλευρά των συμμετεχόντων σε αυτές κρατών – μελών. Η διεθνοποίηση της περιβαλλοντικής πολιτικής αποτελεί σήμερα πραγματικότητα. Οι διασκέψεις του ΟΗΕ αποτελούν προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας να αναχαιτίσει τους κινδύνους που πιθανολογείται ότι θα απειλήσουν τις σύγχρονες αλλά και τις μελλοντικές γενιές (Mckibbin & Wilcoxon, 2002).

Η περιβαλλοντική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα τελευταία χρόνια έχει να επιδείξει σημαντικές προόδους, οι οδηγίες και οι κανονισμοί λειτουργούν ως μοχλός πίεσης προς τις χώρες μέλη να υιοθετήσουν αυστηρότερα περιβαλλοντικά πρότυπα και καθώς οι ευρωπαίοι πολίτες δείχνουν να συνειδητοποιούν τις διαστάσεις της οικολογικής κρίσης, όλο και συχνότερα τα περιβαλλοντικά ζητήματα βρίσκουν θέση στη δημόσια συζήτηση (Weale, 1999). Παρόλα αυτά, η σχετική πρόοδος δεν δείχνει να επαρκεί, τα περιβαλλοντικά προβλήματα προκαλούν όλο και πιο συχνά καταστάσεις τις οποίες τα πολιτικά μέτρα δείχνουν να μην είναι σε θέση να ελέγξουν.

Το διεθνές πολιτικό σκηνικό χαρακτηρίζεται περίπλοκο, αφού σε αυτό συνυπάρχουν διάφορες οντότητες (κυβερνήσεις, ΜΚΟ, ομάδες πίεσης, μεγάλες επιχειρήσεις) με ιδιαίτερες επιδιώξεις, συμφέροντα, αντιλήψεις και κίνητρα οι οποίες άλλοτε συνεργάζονται και ενίοτε ανταγωνίζονται η μία την άλλη. Η έλλειψη γενικότερης συναίνεσης για ζητήματα ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος είναι εμφανής. Σημαντικές Διεθνείς Διακηρύξεις παρακάμπτονται, μέτρα επί των οποίων η διεθνής κοινότητα έχει δεσμευτεί, παρόλο που οι στόχοι που διατυπώνονται αποτελούν συχνά προϊόντα σκληρών

διαπραγματεύσεων και συμβιβασμών μεταξύ των εμπλεκόμενων παραγόντων, εφαρμόζονται αποσπασματικά (Bulkeley, 2001).

Η αναφορά στα διάφορα κοινοτικά κείμενα περιβαλλοντικού περιεχομένου επιτρέπει να γίνει κατανοητός και ο τρόπος με τον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση προσέγγισε το περιβαλλοντικό ζήτημα και το ενέταξε σταδιακά ύστερα από μακρόχρονες διεργασίες στο εσωτερικό της και στις αρμοδιότητές της (Barnes & Barnes, 1999). Μια γενικότερη εκτίμηση είναι ότι η αναγνώριση της σημασίας της προστασίας του περιβάλλοντος δεν αποτελεί απόρροια μιας βαθιάς μεταβολής της αντίληψης του σύγχρονου ανθρώπου, αλλά της διαπίστωσης ότι αυτή αποτελεί αναγκαία συνθήκη για τη διατήρηση ή και την περαιτέρω αύξηση των ρυθμών της ανάπτυξης. Οι χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και γενικότερα οι βιομηχανικές χώρες δεν εκλαμβάνουν απαραίτητα ως κύρια πρόκληση την καθεαυτή προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Δεδομένης της επίδρασης της βιομηχανικής ανάπτυξης στην ποιότητα και υπόσταση των φυσικών πόρων, δημιουργήθηκε η ανάγκη για ανάλυση και εφαρμογή πολιτικών ώστε να αντιμετωπιστούν οι κίνδυνοι και οι δυσλειτουργίες που προφανώς είναι δυνατό να προκαλέσει η καταστροφή του περιβάλλοντος στις αγορές και γενικότερα στην οικονομία (Tietenberg, 1998).

Η ενσωμάτωση της προστασίας του περιβάλλοντος στο φάσμα των αρμοδιοτήτων και των στόχων της Κοινότητας επιβάλλεται σταδιακά από τη δυναμική της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης και τις επιταγές του οικονομικού της χαρακτήρα (Stern, 2007). Προς αυτή την κατεύθυνση συνέβαλαν τόσο η διόγκωση των περιβαλλοντικών προβλημάτων όσο βέβαια και η ευαισθητοποίηση και η αυξανόμενη ανησυχία των πολιτών στις αναπτυσσόμενες βιομηχανικές χώρες.

Μια σύντομη αποτίμηση της περιβαλλοντικής δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η περιβαλλοντική της πολιτική έχει να επιδείξει κατά τα τελευταία τριάντα περίπου χρόνια σημαντική εξέλιξη (Harris, 2007). Είναι γεγονός ότι δημιουργήθηκε ένα ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο το οποίο με το χρόνο συμπεριέλαβε όλο και περισσότερες πτυχές της περιβαλλοντικής προστασίας, όπως είναι η προστασία της ατμόσφαιρας, των υδάτων και των βιοτόπων. Η προστασία του περιβάλλοντος αναδείχθηκε σε ένα σημαντικό πεδίο δράσης για την Ευρωπαϊκή Ένωση κερδίζοντας σταδιακά έδαφος (Weale, 1999).

Πρακτικά, η αναβάθμιση του περιβαλλοντικού ζητήματος αντικατοπτρίζεται στο πλήθος των Οδηγιών και των Κανονισμών που έχουν εκδοθεί και στην αυξανόμενη πίεση που ασκείται από τα Κοινοτικά Όργανα προς τις χώρες μέλη για την ενσωμάτωσή τους στις εθνικές νομοθεσίες, για την εφαρμογή τους και για την προσαρμογή των πολιτικών μέτρων καθώς και των διοικητικών δομών τους στις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτά αποτελούν σαφώς αξιοπρόσεκτες εξελίξεις, αν υπολογίσει κανείς το γεγονός ότι η Συνθήκη

για την Ίδρυση της Κοινότητας δεν προέβλεπε σχετικές αρμοδιότητες για παρέμβαση ούτε και περιλάμβανε το περιβάλλον στα πεδία της δράσης της.

Η περιβαλλοντική πολιτική ενσωματώθηκε αρχικά στην πολιτική για το εμπόριο, πράγμα που σημαίνει ότι η όποια περιβαλλοντική δράση της Κοινότητας δεν στόχευε στην αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων, αλλά εκδηλωνόταν ως προσπάθεια για την εξάλειψη παραγόντων που παρεμπόδιζαν τη διακίνηση αγαθών μεταξύ των χωρών μελών ή και δημιουργούσαν ανταγωνιστικές στρεβλώσεις. Σε γενικές γραμμές, το γεγονός ότι οι χώρες μέλη με την πάροδο των χρόνων ανέθεταν στα Κοινοτικά Όργανα όλο και περισσότερες περιβαλλοντικές αρμοδιότητες μπορεί να αποδοθεί τόσο σε οικονομικούς, όσο και σε περιβαλλοντικούς άλλα και σε κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες (Lightfoot & Burchell, 2005). Συνεπώς, η προσπάθεια για την αντιμετώπιση ανάλογων προβλημάτων προσέδιδε βέβαια στα διάφορα μέτρα που λαμβάνονται στις αρχές της δεκαετίας του '70 περιβαλλοντικό χαρακτήρα, η ίδια όμως η περιβαλλοντική πολιτική της Κοινότητας αποτελούσε το «φτωχό συγγενή» ή το εργαλείο της πολιτικής για την εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς, δεν ήταν δηλαδή αποτέλεσμα μιας συγκροτημένης και συντονισμένης προσπάθειας για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Το διεθνές σύστημα συγκροτεί ένα περίπλοκο περιβάλλον αντιπαράθεσης και σύνθεσης συμφερόντων. Αναγνωρίζοντας τις ιδιαίτερα ανησυχητικές περιβαλλοντικές τάσεις και απειλές, τις τελευταίες δεκαετίες, η διπλωματία επεκτάθηκε προοδευτικά πέραν των παραδοσιακών πεδίων και μορφών (Raavola, & Lowe, 2005). Οι περιβαλλοντικές κρίσεις, που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της σωρευτικής ρύπανσης, καταδεικνύουν το ενιαίο του περιβαλλοντικού χώρου και την αλληλεξάρτηση των οικοσυστημάτων, όπως επίσης, την αναγκαιότητα ανάληψης πρωτοβουλιών για την πρόληψη ή την αντιμετώπιση των προβλημάτων σε παγκόσμιο ή περιφερειακό διεθνές επίπεδο. Προβάλλουν την απαίτηση για την ανάπτυξη σχημάτων και μορφών περιβαλλοντικής διακυβέρνησης στη διεθνή οργάνωση (O' Neill, 2009). Η συγκρότηση και η διαμόρφωση διεθνικών περιβαλλοντικών καθεστώτων συνιστά αποτέλεσμα μιας ενεργής περιβαλλοντικής διπλωματίας, μέσα από συγκεκριμένες στοχεύσεις, διεργασίες και μορφές στην πάροδο του χρόνου.

Η Κοινότητα ανταποκρινόμενη στη διασυνοριακή φύση των περιβαλλοντικών ζητημάτων ανέπτυξε μια σημαντική διεθνή δραστηριότητα η οποία τελεσφόρησε μέχρι σήμερα, σε ένα πλήθος διεθνών ρυθμίσεων στο πεδίο περιβάλλοντος (Bulkeley, 2001). Είναι πλέον συμβαλλόμενο μέρος σε περισσότερες από 30 διεθνείς συμβάσεις και συμφωνίες σε ένα ευρύτατο φάσμα θεμάτων που αφορούν στη βιοτεχνολογία, τη διακυβέρνηση, το έδαφος, την κλιματική αλλαγή και τη στοιβάδα του όζοντος, την πολιτική προστασία και τα περιβαλλοντικά ατυχήματα, τα ύδατα, τη φύση και τη βιοποικιλότητα, τα χημικά. Πρωτοστατεί ακόμα και σε διαπραγματεύσεις για την εφαρμογή ή την περαιτέρω επέκταση ή εξειδίκευσή τους για τη σύναψη νέων (Nordhauss, 2006).

Σε σχέση με τις πολυμερείς διαπραγματεύσεις για το περιβάλλον, επισημαίνεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση διαδραμάτισε ένα καθοριστικό ρόλο, όπως για παράδειγμα, σε σχέση με την κλιματική αλλαγή ή τη διαμόρφωση του συστήματος για την περιβαλλοντική προστασία στη Μεσόγειο (Soverosky, 2004). Επίσης, κατά την ανάπτυξη των εξωτερικών σχέσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, φαίνεται ότι ο περιβαλλοντικός προβληματισμός είναι κυρίαρχος.

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης χαρακτηρίζεται από το «άνοιγμα» των μέσων και την αναζήτηση καταλληλότερων και αποτελεσματικότερων προσεγγίσεων και εργαλείων για την επίτευξη των στόχων, όπως άλλωστε συμβαίνει στην εσωτερική διάσταση της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος. Η νέα προσέγγιση επιδιώκει τον συνυπολογισμό των δυνάμεων και των μηχανισμών της αγοράς κατά τον σχεδιασμό και την άσκηση της πολιτικής. Στο σύστημα του Πρωτοκόλλου του Κιότο αναφέρονται, χαρακτηριστικά, το εμπόριο εκπομπής ρύπων (Böhringer & Vogt, 2003) και ο συμψηφισμός τους μέσω των «φυσικών ταμειυτήρων», του «Μηχανισμού Καθαρής Ανάπτυξης» και της «Από Κοινού Εφαρμογής» (Davies, 1998).

Είναι σαφές ότι οι μεγάλες αλλαγές που απαιτούνται αφορούν σε αναπτυγμένα και αναπτυσσόμενα κράτη, στη βάση κοινών αλλά και διαφοροποιημένων ευθυνών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, πέρα από τις ιστορικές ευθύνες και την ηθική υποχρέωση που φέρει για την υποστήριξη της αναπτυξιακής προσπάθειας του Νότου (Warrick & Farmer, 1990), έχει επίσης, συμφέρον να στηρίξει αιεφόρες λύσεις. Οι λύσεις αυτές συνδέονται άρρηκτα με τη διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών στο διεθνές περιβάλλον, ενώ, στον αναπτυσσόμενο Νότο, θα πρέπει να ενισχυθούν τα στοιχεία εκείνα που θα επιτρέψουν την αξιοποίηση της αναπτυξιακής συνεργασίας και την ευόδωση των προσπαθειών.

Ειδικά, σε σχέση με τη σύζευξη αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών στόχων, επισημαίνεται ότι η αναπτυξιακή συνεργασία κινείται ήδη προς την κατεύθυνση της διαμόρφωσης του διεθνούς συστήματος. Για παράδειγμα, η Διακήρυξη της Χιλιετίας, το αναπτυξιακό πρόγραμμα της Doha, τα αποτελέσματα της Διεθνούς Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης του Monterrey, η Διακήρυξη και το Πρόγραμμα Εφαρμογής της Παγκόσμιας Διάσκεψης για την Αειφόρο Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ, αποτελούν σταθμούς για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης και εκκινούν συμπληρωματικές μεταξύ τους διαδικασίες.

Συμπερασματικά, πέρα των όποιων σημαντικών προσπαθειών που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την επίτευξη των κοινοτικών στοχεύσεων στο πεδίο του περιβάλλοντος, ιδιαίτερη σημασία προσλαμβάνει η διαμόρφωση ενός συστήματος αυξημένης περιβαλλοντικής προστασίας και ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών πόρων σε περιφερειακό, διεθνές και παγκόσμιο επίπεδο (Tietenberg, 1998). Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να εντείνει τις προσπάθειές της για την προώθηση αειφόρων προτύπων στον κόσμο και να αναζητήσει εταίρους προκειμένου να αποκτήσει τα απαραίτητα ερείσματα για την

επίτευξη των φιλόδοξων στόχων. Είναι προφανές ότι η περιβαλλοντική συνεργασία δεν μπορεί να ανταποκριθεί στον οικουμενικό χαρακτήρα των ζητημάτων, αν δεν αφορά, για παράδειγμα, τις ΗΠΑ, αλλά και την Κίνα και την Ινδία, που καλούνται να αναπροσαρμόσουν την πολιτική τους και να αναλάβουν δεσμεύσεις για την ατζέντα της αειφόρου ανάπτυξης (Hempel, 1993).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζοντας τη σημασία τη εμπλοκής σημαντικών κρατικών δρώντων στον κόσμο για την επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων έχει εκφράσει τη σταθερή επιδίωξή της για την εμπάθυνση των συνεργασιών σε διμερές και πολυμερές επίπεδο. Η κοινοτική πολιτική και διπλωματία θα πρέπει να αναζητούν τρόπους και δυνατότητες ώστε να κινηθεί αποτελεσματικά προς αυτή την κατεύθυνση (Gardiner, 2004). Αναμφίβολα, η έκβαση οποιασδήποτε προσπάθειας που καταβάλλεται για την προώθηση περιβαλλοντικών προτύπων στον κόσμο, προϋποθέτει ουσιαστική πολιτική βούληση από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συγκεκριμένη δέσμευση και στόχευση αλλά και την απαραίτητη πολιτική ενέργεια με την οποία θα επιδιωχθούν οι στόχοι που τίθενται. Συνεπώς η εξέλιξη και βελτίωση του συστήματος είναι δυνατό να επέλθουν μόνο σε βάθος χρόνου μέσα από μια διαδικασία μικρών βημάτων.

4.4. Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή και Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση (Ερώτημα Ε3)

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος έχει επιπτώσεις στην υγεία των ανθρώπων, στην εξάντληση των φυσικών πόρων και στους περιορισμούς που αυτοί θέτουν στην ανάπτυξη, στην αλλαγή του κλίματος –λόγω του Φαινομένου του Θερμοκηπίου- και στις φυσικές καταστροφές που οφείλονται σε αυτό, στην τρύπα του όζοντος και στις επιπτώσεις στην ανθρώπινη ζωή. Πρόκειται επομένως για υποβάθμιση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και εξάντληση των φυσικών πόρων που προέρχονται από την ίδια διαδικασία παραγωγής, κυκλοφορίας και κατανάλωσης των αγαθών (Tietenberg, 1998). Η καταστροφή του περιβάλλοντος είναι αποτέλεσμα της ίδιας της διαδικασίας της οικονομικής μεγέθυνσης στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες.

4.4.1. Η Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης (1972)

Η πρώτη μεγάλη προσπάθεια του ΟΗΕ με αρχικό στόχο τη γενική προσέγγιση του περιβαλλοντικού ζητήματος ανέρχεται το 1972 στη Στοκχόλμη όπου συγκεντρώθηκαν για πρώτη φορά οι αντιπροσωπείες 113 κρατών μελών (αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων) του Οργανισμού στη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, με κύριο αντικείμενο προς συζήτηση την αντιμετώπιση του νομικού κενού αναφορικά με το διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος. Πρόκειται για τη γενικότερη στροφή από την περιστασιακή στη συστηματική προστασία του περιβάλλοντος, δηλαδή στη συγκρότηση στρατηγικής και πολιτικής για το περιβάλλον ως σύνολο (Nicholson, 1990). Η κίνηση αυτή

του ΟΗΕ αλλά και της υιοθέτησης της σχετικής ιστορικής Παγκόσμιας Διακήρυξης για την Κοινή Κληρονομιά της Ανθρωπότητας, σε σχέση με τους φυσικούς πόρους του βυθού και του υπεδάφους των θαλασσών και των ωκεανών πέρα από τα όρια της εθνικής δικαιοδοσίας (Απόφαση της ΓΣ 2749(XXV) του 1970), είχε ως αποτέλεσμα την υιοθέτηση μιας σειράς σημαντικών αποφάσεων, θεσμικού χαρακτήρα όπως:

- Η ομόφωνη αποδοχή μιας Διακήρυξης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον με 25 κύρια σημεία, μέσω των οποίων γίνεται αναφορά στις βασικές αρχές του δικαίου του περιβάλλοντος αλλά και στην επίσημη αναγνώριση ενός ανθρώπινου δικαιώματος σε ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον (Kiss, 1976 και Untermaier, 1978),
- Η δημιουργία ενός Συμβουλίου διοικητικής παρακολούθησης προγραμμάτων που αφορούν στο περιβάλλον,
- Η αποδοχή και ίδρυση της Γραμματείας του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP), με έδρα το Ναϊρόμπι της Κένυας και
- Η αποδοχή και ίδρυση ενός Ταμείου για το Περιβάλλον με εθελοντικές εισφορές από τα κράτη.

Η Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ στη Στοκχόλμη για το Ανθρώπινο Περιβάλλον ήταν η απαρχή, σε παγκόσμιο κυβερνητικό επίπεδο, για την προστασία του περιβάλλοντος (French, 2000). Στη Συνδιάσκεψη οριοθετήθηκαν τα «δικαιώματα» των ανθρώπινων κοινωνιών και των πολιτών τους σε ένα υγιές και παραγωγικό περιβάλλον. Τα αποτελέσματα ήταν πολύ σημαντικά και υπήρξαν στη συνέχεια σημείο αναφοράς αλλά και αφετηρία περιβαλλοντικής δράσης σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο.

Αντιμετωπίζοντας κριτικά τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης επισημαίνουμε την αδυναμία της να υιοθετήσει νομικά κείμενα υποχρεωτικού χαρακτήρα (hard law) και κυρίως την έλλειψη επαρκούς εμβάθυνσης στις ουσιαστικές αιτίες της παγκόσμιας περιβαλλοντικής κρίσης. Ειδικότερα, είναι γεγονός ότι από το σύνολο των μη υποχρεωτικών κειμένων (soft law) της Συνδιάσκεψης προκύπτει η σύνδεση της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης με την εξασφάλιση ενός ευνοϊκού φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, όπως επίσης προκύπτει, ότι η κατάσταση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης συνδέεται με την υπανάπτυξη και αδυναμία αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων. Παρόλα αυτά, η παραπάνω προσέγγιση τελικά δεν προχωρεί σε επιμερισμό ευθυνών και περαιτέρω αναγνώριση υποχρεώσεων διορθωτικής δράσης (WCED, 1987).

Έτσι ενώ στη δεκαετία του '70 η Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης ανέδειξε την κοινωνική σκοπιά ως κυρίαρχο στοιχείο του ενδιαφέροντος για το περιβάλλον, η επόμενη δεκαετία προχώρησε στην εμβάθυνση του προβλήματος της παγκόσμιας περιβαλλοντικής κρίσης προσεγγίζοντας την ουσία του ζητήματος, δηλαδή τις πολιτικές και οικονομικές παραμέτρους κυρίως όπως εκφράζονται στα πλαίσια της κρατούσας αναπτυξιακής

διαδικασίας. Τελικά, η Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης ανέδειξε την κοινωνική σκοπιά ως κυρίαρχο στοιχείο του ενδιαφέροντος για το περιβάλλον.

Πίνακας 4.1 Τα κυριότερα σημεία της Συνδιάσκεψης της Στοκχόλμης

- Πραγματοποιήθηκε το 1972
- Έλαβαν μέρος 113 αντιπροσωπείες κρατών – μελών του ΟΗΕ
- Αποτελεί την πρώτη προσπάθεια του ΟΗΕ για το Περιβάλλον
- Αντικείμενο συζήτησης: αντιμετώπιση του νομικού κενού σχετικά με το Διεθνές Δίκαιο του Περιβάλλοντος
- Υιοθετήθηκαν σημαντικές αποφάσεις: α) αποδοχή της Διακήρυξης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, β) δημιουργία Συμβουλίου παρακολούθησης προγραμμάτων που αφορούν στο περιβάλλον, γ) ίδρυση και αποδοχή Γραμματείας του προγράμματος των ΗΕ για το περιβάλλον και δ) ίδρυση και αποδοχή Ταμείου για το Περιβάλλον.
- Αδυναμία υιοθέτησης νομικών κειμένων υποχρεωτικού χαρακτήρα (hard law)

4.4.2. Το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ (1987)

Το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ συνήφθη το 1987, με την παρουσία αντιπροσώπων από 196 χώρες, μετά την ανακάλυψη της «τρύπας του όζοντος». Πρόκειται για μια από τις πιο επιτυχημένες συμφωνίες για την προστασία του περιβάλλοντος και από τα πιο τα σημαντικά επιτεύγματα του Πρωτοκόλλου είναι η σταδιακή κατάργηση περίπου του 95% των ουσιών που καταστρέφουν το όζον. Μάλιστα, το Πρωτόκολλο έχει πλέον επικυρωθεί από το σύνολο των 196 μελών του ΟΗΕ (Bodansky, 1999). Αποδείχθηκε μια ουσιαστική και δυναμική συμφωνία. Συνέβαλε σημαντικά στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και φάνηκε να ανταποκρίνεται με αξιοπιστία στις περιβαλλοντικές προκλήσεις. Πρόσθετα, είχε μεγάλη συνεισφορά στον έλεγχο των χημικών ουσιών που καταστρέφουν το όζον και την αντικατάστασή τους από ασφαλέστερες εναλλακτικές λύσεις, οι οποίες δεν βλάπτουν την υγεία του ανθρώπου και τα οικοσυστήματα. Η καινοτόμος και δυναμική προσέγγιση που υιοθετήθηκε στο Πρωτόκολλο θεωρείται υπόδειγμα για άλλα διεθνή μέσα αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων (Schoenbaum, 1997).

Το πρωτόκολλο του Μόντρεαλ δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη, στα οποία συμπεριλαμβάνεται η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, να παύσουν να παράγουν και να καταναλώνουν ODS (ozone – depleting substances). Συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Ένωση κατάργησε

σταδιακά πάνω από το 99 % της οικείας παραγωγής ODS, χάρη στην ενεργό συμμετοχή της βιομηχανίας και στην αυστηρή εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας για τις ODS από την Επιτροπή και τα κράτη μέλη (Benedick, 1991).

Αναγνωρίζεται ευρέως ότι το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ έχει σημειώσει επιτυχία, χάρη στην οποία άρχισε η ανάκαμψη της στιβάδας του όζοντος. Το Πρωτόκολλο συνέβαλε επίσης σημαντικά στην προστασία του κλίματος του πλανήτη, δεδομένου ότι οι ουσίες που καταστρέφουν το όζον είναι, ταυτόχρονα, ισχυρά αέρια θερμοκηπίου. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πρόθυμη να διασφαλίσει τη συνέχιση του ρόλου του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής σε συνεργασία με τη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το κλίμα, ιδίως όσον αφορά το ενδεχόμενο λήψης μέτρων για τους υδροφθοράνθρακες (HFC) (Cline, 1991).

Πίνακας 4.2 Τα κυριότερα σημεία του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ

- Συνήφθη το 1987
- Έλαβαν μέρος αντιπρόσωποι 196 χωρών
- Απαγορεύτηκε η παραγωγή ψυκτικών ρευστών και διαλυτών που περιέχουν χλωροφθοράνθρακες
- Επικυρώθηκε από 196 μέλη του ΟΗΕ
- Στόχος αποτελεί η προστασία της στιβάδας του όζοντος από τις χημικές ουσίες βιομηχανικής χρήσης
- Επετεύχθη η σταδιακή κατάργηση του 95% των ουσιών που καταστρέφουν το όζον

Πίνακας 4.3 Δράση Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ

- Η ΕΕ πρωτοστάτησε στο Πρωτόκολλο και διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην επιτυχία του
- Η ΕΕ ανέλαβε αυστηρές δεσμεύσεις και ασκεί πιέσεις για αυστηρότερους ελέγχους σε διεθνές επίπεδο
- Η ΕΕ αποτέλεσε κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη καινοτόμων τεχνολογιών χωρίς χρήση καταστροφικών ουσιών για το όζον
- Τα κράτη – μέλη της ΕΕ κατήργησαν σταδιακά τη χρήση χλωροφθορανθράκων (CFC), υδροχλωροφθορανθράκων (HCFC) και του μεθυλοβρωμιδίου ως φυτοφαρμάκου
- Το 2006 η ΕΕ θέσπισε νομοθεσία για ρύθμιση των φθοριούχων αερίων και των υδροφθορανθράκων

4.4.3. Η Συνδιάσκεψη του Ρίο ντε Τζανέιρο (1992)

Η δεύτερη Συνδιάσκεψη υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών για την παγκόσμια περιβαλλοντική προστασία στο Ρίο της Βραζιλίας το 1992 (Hempel, 1993) στέφθηκε από πλήρη επιτυχία τόσο σε επίπεδο αποτελέσματος όσο και από επίπεδο συμμετοχών. Με την παρουσία αντιπροσωπειών από το σύνολο των κρατών μελών της νέας διεθνούς κοινότητας και με την έμμεση συμμετοχή μιας μεγάλης μερίδας ΜΚΟ, οι συμμετέχοντες υιοθέτησαν τις προτάσεις της Έκθεσης Brundtland (Sharma & Vredenburg, 1998), η οποία επί δέκα σχεδόν χρόνια επεξεργαζόταν τις νέες τάσεις αναφορικά με την προτεινόμενη προς υιοθέτηση διεθνή στρατηγική για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας περιβαλλοντικής υποβάθμισης (Untawale, 1990).

Η Σύμβαση - Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για τις κλιματικές αλλαγές υπεγράφη από 194 χώρες και την Ευρωπαϊκή Ένωση τον Ιούνιο του 1992 στο Ρίο, κατά τη διάρκεια της Συνόδου Κορυφής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη. Η Ελλάδα επικύρωσε την Σύμβαση με τον Νόμο 2205/1994 (ΦΕΚ 60/A/15-4-1994). Η σύμβαση δεν έθεσε νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις αλλά τις βάσεις για περαιτέρω δράση στο μέλλον. Την εποχή που επικρατούσαν πολλές αμφισβητήσεις (Bernauer, 1995) για την επιστημονική στήριξη της ανάγκης υιοθέτησης μέτρων, η σύμβαση έθεσε τις γενικές αρχές και τη διαδικασία για την υιοθέτηση δεσμεύσεων, κυρίως μέσω των τακτικών συνόδων των Κρατών Μερών της. Η Σύμβαση προέβλεπε για όλα τα Κράτη, αναγνωρίζοντας κοινές αλλά διαφοροποιημένες υποχρεώσεις και την ύπαρξη εθνικών αναπτυξιακών προτεραιοτήτων, τα εξής:

- την ανάπτυξη, τακτική ενημέρωση και δημοσιοποίηση εθνικών απογραφών των ανθρωπογενών εκπομπών βάσει συγκρίσιμων μεθοδολογιών,
- τη δημοσίευση, αναθεώρηση και εφαρμογή εθνικών προγραμμάτων για την αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών.
- την υιοθέτηση πολιτικών και μέτρων με στόχο την επαναφορά των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου στα επίπεδα του έτους 1990 μέχρι το 2000 για τα Κράτη που περιλαμβάνονται στο Παράρτημα I της Σύμβασης (αναπτυγμένα κράτη). Η σύμβαση δίνει τη δυνατότητα ο στόχος αυτός να επιτευχθεί από κάθε κράτος ξεχωριστά ή από κοινού με άλλα.

Η Συνδιάσκεψη του Ρίο θεωρήθηκε ως ευκαιρία επεξεργασίας στρατηγικών και πολιτικών για την αντιμετώπιση της υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος (Patterson & Grubb, 1992). Κύριο άξονα αυτής της τάσης, θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς την αναδιάρθρωση των διεθνών και εθνικών μηχανισμών, που στοχεύουν στην προαγωγή της αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης. Η Συνδιάσκεψη υπήρξε μια σοβαρή προσπάθεια της

οργανωμένης διεθνούς κοινότητας να ενημερώσει όλα τα μέλη της γύρω από τη διαχείριση αυτών των σύνθετων αναπτυξιακών παραμέτρων (French, 2000).

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών μέσω της Συνδιάσκεψης του Ρίο δοκίμασε να προωθήσει ένα σχέδιο δράσης με σκοπό τη ρύθμιση και τον αποτελεσματικό έλεγχο των οικονομικών, τεχνολογικών και θεσμικών συστημάτων, έτσι ώστε ο 21^{ος} αιώνας να επιτρέψει στους κατοίκους του πλανήτη να επιβιώσουν και να συμβιώσουν μέσα σε ένα ισόρροπο περιβάλλον. Η Συνδιάσκεψη του Ρίο δεν θα πρέπει να κριθεί ως αποτυχημένη. Η σύγκληση αυτής της Συνόδου πρέπει να χαρακτηριστεί ως ένα κομβικό σημείο στην προσπάθεια της διεθνούς κοινότητας να προσεγγίσει αποτελεσματικά τα παγκόσμια οικολογικά προβλήματα, να αναζητήσει άξονες σύγκλισης των επιλογών της, κυρίως ως προς τη σύσταση συγκεκριμένου δεσμευτικού νομικού και θεσμικού πλαισίου για την προστασία του περιβάλλοντος και τέλος, να αναπτύξει μια ενιαία πολιτική για την επίλυση αυτών των προβλημάτων. Ακόμη και για τον πιο αισιόδοξο παρατηρητή, δεν θα μπορούσαν να εξυρευθούν οριστικές λύσεις για τα κρίσιμα οικολογικά προβλήματα στη διάρκεια μιας μόνο δεκαπενθήμερης Συνδιάσκεψης. Η συνάντηση όμως αυτή, έφερε μέσω της Έκθεσης Brundtland την αναγκαιότητα σχεδιασμού ενός πλαισίου όπου οι αναπτυσσόμενες χώρες οφείλουν να κινήσουν την αναπτυξιακή και παραγωγική πολιτική τους. Παράλληλα, οι αναπτυγμένες βιομηχανικά και τεχνολογικά χώρες φαίνεται να συνειδητοποίησαν την ανάγκη επαναπροσδιορισμού των οικονομικών επιλογών τους για να μην αντιμετωπίσουν δυσάρεστες εκπλήξεις στο μέλλον.

Όσον αφορά την υιοθέτηση του κειμένου της Διακήρυξης του Ρίο παρά τις κάποιες διαφωνίες στα θέματα αύξησης του πληθυσμού, στην ειδική μνεία των αυξημένων ευθυνών των βιομηχανικών κρατών για τη φροντίδα του παγκόσμιου περιβάλλοντος καθώς και στην αναφορά σχετικά με «ανθρώπους κάτω από καθεστώς καταπίεσης, κυριαρχίας και κατοχής», τελικά η Διακήρυξη υιοθετήθηκε χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία αλλά και χωρίς αποδυνάμωση του αρχικού κειμένου (Anonymous, 1992).

Στις 14 Ιουνίου, η Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, υιοθέτησε με σχετική απόφαση: α) τη Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, β) τον Οδηγό Agenda 21 και γ) τη Δήλωση Αρχών για τη Διαχείριση, Διατήρηση και Αυτοσυντηρούμενη Ανάπτυξη των Δασών Όλων των Τύπων. Πρόκειται για νομικά κείμενα μη δεσμευτικού χαρακτήρα τα οποία υιοθετήθηκαν από τη Συνδιάσκεψη και σύμφωνα με τη σχετική απόφαση έπρεπε περαιτέρω να προωθηθούν στην επόμενη τακτική σύνοδο του ΟΗΕ για ανάλογη διαδικασία αποδοχής τους.

Επίσης εκτός από τα τρία προηγούμενα μη υποχρεωτικά κείμενα, στα πλαίσια της Συνδιάσκεψης τέθηκαν για υπογραφή και δύο Συμβάσεις, η Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλομορφία και η Σύμβαση Πλαίσιο για την Αλλαγή του Κλίματος. Τα δύο κείμενα συγκέντρωσαν 153 υπογραφές Κρατών στη διάρκεια της Συνδιάσκεψης, ενώ τα υπέγραψε

και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Ιδιαίτερη δημοσιότητα δόθηκε στην άρνηση των ΗΠΑ να υπογράψουν τη Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλομορφία και σε μικρότερο βαθμό, στην ανάλογη στάση της Μαλαισίας σχετικά με τη Σύμβαση για την Αλλαγή του Κλίματος.

Περαιτέρω αποφασίστηκε: α) η ανάπτυξη των ανθρωπίνων ικανοτήτων και η ενίσχυση των θεσμών στις αναπτυσσόμενες και τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες ώστε να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις της Agenda 21, β) η άμεση δρομολόγηση διαδικασιών διαπραγματευτικής σύμβασης για την ερημοποίηση, γ) η πραγματοποίηση Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για την Αυτοσυντηρούμενη Ανάπτυξη των Κρατών που αποτελούνται από Μικρά Νησιά και δ) η εκτίμηση του προβλήματος της υπερεκμετάλλευσης των βιολογικών πόρων της ανοικτής θάλασσας και ειδικότερα των ειδών μακράς αποδημίας καθώς και αλιευμάτων που κινούνται σε επαφή με το βαθύ (Anonymous, 1992).

Πίνακας 4.4 Τα κυριότερα σημεία της Διεθνούς Διάσκεψης του Ρίο ντε Τζανέιρο
<ul style="list-style-type: none">
• Πραγματοποιήθηκε από τις 3 – 14 Ιουνίου 1992
• Έλαβαν μέρος αντιπροσωπείες κρατών – μελών της νέας Διεθνούς Κοινότητας
• Συμμετείχαν ΜΚΟ και είχαν σημαντικό ρόλο
• Είχε πλήρη επιτυχία σε επίπεδο αποτελεσμάτων και συμμετοχών
• Κύριο σημείο αποτελεί η Έκθεση Brundtland
• Διέθετε μη νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις αλλά έθετε τις βάσεις για δράση στο μέλλον
• Είχε επιτυχία για τα κείμενα που υιοθετήθηκαν και την αναθεώρηση των αρχών και των δομών του Αναπτυξιακού Φαινομένου
• Κομβικό σημείο να προσεγγιστούν αποτελεσματικά τα οικολογικά προβλήματα
• Πρώτη φορά συνδέθηκε η έννοια του Περιβάλλοντος με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη
• Τα ζητήματα που απασχόλησαν ήταν σχετικά με τη Διεθνή Συνεργασία και Βιώσιμη Ανάπτυξη
• Ψηφίστηκαν και εφαρμόστηκαν 27 άρθρα που αποτελούν την Agenda 21
• Η Σύμβαση Πλαίσιο των ΗΕ για την Κλιματική Αλλαγή υπεγράφη από 194 χώρες
• Η Ελλάδα επικύρωσε την Σύμβαση με τον Νόμο 2205/1994

4.4.3.1. Σημεία Αντιπαράθεσης

Υπήρχαν εκκρεμότητες αλλά και σοβαρά σημεία τριβών μεταξύ των κρατών τα οποία έπρεπε να διευθετηθούν στο Ρίο. Οι διαφωνίες επικεντρώνονταν κυρίως σε ένα μικρό

αλλά σημαντικό τμήμα της Agenda 21, στο θέμα της πιθανής συμφωνίας για την προστασία των δασών και σε κάποια ειδικά περιβαλλοντικά ή θεσμικά προβλήματα.

Το πρόβλημα των χρηματικών πόρων που έπρεπε να παραχωρηθούν στο Νότο ως βοήθεια από το Βορρά καθώς και οι φορείς που θα τους διαχειρίζονταν υπήρξε το σημαντικότερο σημείο διαφωνιών (Stone, 1992). Μάλιστα οι διαφωνίες εκδηλώθηκαν κυρίως κατά τη διάρκεια των συζητήσεων σχετικά με την υλοποίηση των στόχων της Agenda 21, όπου η G-77 (French, 2000) και η Κίνα επέμειναν ότι η βοήθεια έπρεπε να φτάσει στο 0,7% του ΑΕΠ (Sebenius, 1991). Επίσης, οι αναπτυσσόμενες χώρες είχαν σοβαρές αντιρρήσεις για την αποδοχή του Global Environment Facility ως βασικού χρηματοδοτικού μηχανισμού και επιθυμούσαν την ουσιαστική αναδιάρθρωση (Warrick & Farmer, 1990). Το ίδιο άλλωστε θέμα έχει έντονα προκύψει και στο στάδιο της διαπραγμάτευσης της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλομορφία.

Στη συνέχεια το θέμα της προστασίας των δασών καθώς και τα τμήματα της Agenda 21 σχετικά με το κλίμα και την ατμόσφαιρα υπήρξαν επίσης αντικείμενο ιδιαίτερης αντιπαράθεσης. Ειδικότερα, στο θέμα των δασών υπήρχε η άποψη, που υποστηριζόταν από ομάδα αναπτυγμένων κρατών, πως έπρεπε να υιοθετηθεί σύντομα ένα δεσμευτικό κείμενο. Η θέση αυτή δεν έγινε αποδεκτή όμως από πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Ευρύτερα γνωστή είναι η θέση της Μαλαισίας η οποία στα πλαίσια υλοποίησης της αρχής σχετικά με την εθνική κυριαρχία, δεν δεχόταν περιορισμό του δικαιώματος κοπής των δασών εφόσον δεν υπήρχαν προϋποθέσεις κάλυψης από τις αναπτυγμένες χώρες της απώλειας των χρηματικών πόρων που προέκυπταν από τον παραπάνω περιορισμό. Περαιτέρω το τμήμα της Agenda 21 που αφορούσε το κλίμα και τις εκπομπές CO₂ (Vitousek, 1994) εύλογα προκάλεσε αντιπαράθεση μεταξύ Κρατών που έχουν αντιτιθέμενα συμφέροντα ως εξαγωγείς ή καταναλωτές πετρελαίου με διαφορετικό βαθμό εξάρτησης.

4.4.4. Το Πρωτόκολλο του Κιότο (1997)

Η Διεθνής Κοινότητα αναγνώρισε επισταμένως το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής, το 1992, στη Σύνοδο Κορυφής στο Ρίο, με την υπογραφή της Σύμβασης Πλαισίου για την Κλιματική Αλλαγή (Scholze, Knorr, Arnell & Prentice, 2006). Πέντε χρόνια αργότερα, στην τρίτη Σύνοδο των Συμβαλλόμενων Μερών στο Κιότο τον Δεκέμβριο του 1997 υιοθετήθηκε και τέθηκε σε ισχύ το 2005 το Πρωτόκολλο του Κιότο, κεντρικός άξονας του οποίου είναι οι νομικά κατοχυρωμένες δεσμεύσεις των βιομηχανικά αναπτυγμένων κρατών να μειώσουν τις εκπομπές έξι αερίων του θερμοκηπίου, στην περίοδο 2008-2012, κατά ποσοστό 5.2%, σε σχέση με τα επίπεδα του 1990 (Davies, 1998). Όπως διαπιστώθηκε στις διαπραγματεύσεις, ενώ από τη μία πλευρά, οι αναπτυγμένες χώρες προωθούσαν την νέα συμφωνία, χωρίς να λάβουν υπόψη τα προβλήματα και τις οικονομικές αδυναμίες των αναπτυσσόμενων χωρών, από την άλλη πλευρά, υπό την κυριαρχία του φόβου μη χάσουν

πολλά από τα οφέλη που προέβλεπε το Πρωτόκολλο του Κιότο, οι αναπτυσσόμενες χώρες, εγκατέλειψαν προσωρινά τις διαπραγματεύσεις (Wirth, 1989).

Η Ελλάδα υπέγραψε το Πρωτόκολλο τον Απρίλιο του 1998, παράλληλα με τα υπόλοιπα Κράτη-Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η κύρωσή του έγινε το Μάιο 2002. Η Ελλάδα το κύρωσε με το Νόμο 3017/2002 (ΦΕΚ Α'117). Βάσει του άρθρου 4 του Πρωτοκόλλου που επιτρέπει την από κοινού ανταπόκριση στις υποχρεώσεις που αναλαμβάνονται από το Πρωτόκολλο, στο Συμβούλιο Υπουργών Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 4ης Μαρτίου 2002, επετεύχθη συμφωνία για την «έγκριση εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας του Πρωτοκόλλου του Κιότο της Σύμβασης Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την αλλαγή του κλίματος και την από κοινού ανταπόκριση στις αντιστοίχως αναλαμβανόμενες υποχρεώσεις». Η απόφαση αυτή κοινοποιήθηκε στη Γραμματεία της Σύμβασης στη Βόννη, την ίδια μέρα που έγινε η κατάθεση των πράξεων κύρωσης του Πρωτοκόλλου στο θεματοφύλακα στη Νέα Υόρκη.

Τα κύρια σημεία του Πρωτοκόλλου συνοψίζονται ως εξής (Hartwick & Peet, 2003):

- Τα αναπτυγμένα κράτη δεσμεύονται να μειώσουν τις συνολικές τους εκπομπές κατά τουλάχιστον 5%. Ο στόχος αυτός αναφέρεται σε έξι αέρια (διοξείδιο του άνθρακα, μεθάνιο, υποξείδιο του αζώτου, υδροφθοράνθρακες, πλήρως φθοριομένοι υδρογονάνθρακες και εξαφθοριούχο θείο) (Lifton, 2000).
- Ο στόχος κάθε κράτους πρέπει να επιτευχθεί την περίοδο 2008-2012 (Kerr, 2000).
- Η δυνατότητα εκπλήρωσης των υποχρεώσεων από κοινού. Τα κράτη δύνανται να δηλώσουν κοινή εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους, μέσω μιας συμφωνίας που θα συνάψουν, όπου θα καταγράφεται η υποχρέωση κάθε κράτους ως προς το επίπεδο των εκπομπών και η οποία πρέπει να κατατεθεί μαζί με το κείμενο επικύρωσης.
- Η δυνατότητα εκπλήρωσης μέρους των υποχρεώσεων επιτυγχάνεται μέσω των ευέλικτων μηχανισμών (Davies, 1998). Το Πρωτόκολλο του Κιότο παρέχει τη δυνατότητα να επιτυγχάνεται η εκπλήρωση μέρους των υποχρεώσεων μέσω τριών μηχανισμών: την από κοινού εφαρμογή, τον μηχανισμό «καθαρής» ανάπτυξης και το εμπόριο εκπομπών. Η γενική προϋπόθεση είναι η εκπλήρωση των υποχρεώσεων μέσω των μηχανισμών αυτών να είναι συμπληρωματική των εθνικών δράσεων για την επίτευξη του στόχου.
- Η υιοθέτηση πολιτικών και μέτρων. Το Πρωτόκολλο δεσμεύει τα κράτη-μέρη του σε εφαρμογή ή υιοθέτηση πολιτικών και μέτρων για την επίτευξη του στόχου του Πρωτοκόλλου, σύμφωνα με τις εθνικές συνθήκες κάθε κράτους. Περιλαμβάνει και ενδεικτικό κατάλογο συγκεκριμένων μέτρων που μπορούν να εφαρμοσθούν από τα κράτη-μέρη (Gardiner, 2004).

- Η συνεκτίμηση αποδεκτών. Το Πρωτόκολλο περιλαμβάνει διατάξεις για την συνεκτίμηση των αποδεκτών, οι οποίες αν και χρειάζονται περαιτέρω μελέτη και διευκρινήσεις, παρέχουν κατ' αρχήν τη δυνατότητα συνυπολογισμού της πρόσληψης διοξειδίου του άνθρακα από τα δάση και τις καλλιεργούμενες γαίες στη μείωση των εκπομπών (Grubb, 1990).
- Το αυστηρό καθεστώς συμμόρφωσης. Το Πρωτόκολλο προβλέπει την εγκαθίδρυση ενός αυστηρού καθεστώτος συμμόρφωσης (Breidenich, Magraw, Rowley, & Rubin, 1998).

Ενενήντα μέρες μετά την επικύρωση του Πρωτοκόλλου και από τη Ρωσία ικανοποιήθηκαν πλέον και οι δύο απαραίτητοι όροι προκειμένου να τεθεί σε ισχύ το Πρωτόκολλο του Κιότο, δηλαδή να έχει κυρωθεί τουλάχιστον από 55 κράτη - μέρη και μεταξύ αυτών να συμπεριλαμβάνονται οι αναπτυγμένες χώρες που αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το 55% των συνολικών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα κατά το 1990. Οι αναπτυγμένες χώρες χάριν της οικονομικής ανάπτυξης, δεν έδειξαν ιδιαίτερη προθυμία να δεσμευτούν για μεγάλες μειώσεις στις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Αντίστοιχα, οι αναπτυσσόμενες χώρες, καθοδηγούμενες από την Κίνα (Cline 1991), ζητούσαν μείωση των ρύπων από τις βιομηχανικά αναπτυγμένες με την αιτιολογία ότι ευθύνονται για την κλιματική κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα, οι αναπτυγμένες χώρες, υπό τις συστάσεις των ΗΠΑ (Kerr, 2000), επικαλούνταν την οικονομική και πληθυσμιακή ανάπτυξη αυτών των χωρών, χαρακτηρίζοντας την Κίνα, τη Βραζιλία και την Ινδία ως τους μελλοντικούς μεγαλύτερους ρυπαντές (Hempel, 1993).

Συνεπαγόμενα, ένα δίκαιο, λογικό και ισορροπημένο αποτέλεσμα μέσω των κοινών προσπαθειών και συλλογικών αποφάσεων φαινόταν να μην ήταν εφικτό. Ωστόσο, η διπλωματία απέτρεψε την αποτυχία των προσπαθειών, αλλά δεν επέφερε το αναμενόμενο αποτέλεσμα που θα σηματοδοτούσε την καθοριστική λύση στο περιβαλλοντικό πρόβλημα. Οι προσπάθειες, έστω και την τελευταία στιγμή μεταξύ ΗΠΑ, Κίνας, Βραζιλίας, Ινδίας και Νότιας Αφρικής οδήγησαν σε μια ενδεχομένως αμφισβητούμενη συμφωνία (Kerr, 2000). Η συμφωνία δεν είχε δεσμευτικό χαρακτήρα και κατά κύριο λόγο εξυπηρετούσε στο σύνολό της τα συμφέροντα εκείνων που τη δημιούργησαν, δηλαδή των παγκόσμιων ρυπαντών. Ουσιαστικά, φάνηκε πως οι ΗΠΑ (Stewart, 1993) και η Κίνα όριζαν το διαπραγματευτικό παιχνίδι και αποφάσισαν την τελευταία στιγμή, μη λαμβάνοντας υπόψη στις συζητήσεις τη συντριπτική πλειονότητα των συμβαλλόμενων κρατών. Μέσα σε αυτό το διαπραγματευτικό κλίμα, η ΕΕ είχε αναλάβει το ρόλο του μεσολαβητή για την αίσια έκβαση της Διάσκευσης.

4.4.4.1. Οι Μηχανισμοί του Πρωτοκόλλου του Κιότο

Το πρωτόκολλο του Κιότο προβλέπει τρεις «ευέλκτους μηχανισμούς» (Freestone & Streck, 2005), οι οποίοι βασίζονται στη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς:

- Το Εμπόριο Εκπομπών (emissions trading) (Böhringer & Vogt, 2003)

Όπως προβλέπεται από το άρθρο 17, κράτη που έχουν αναλάβει δεσμεύσεις από το Πρωτόκολλο (Παράρτημα Β') δύνανται να συμμετέχουν σε σύστημα εμπορίας (trading) εκπομπών προκειμένου να εκπληρώσουν τον στόχο τους, αλλά μόνο συμπληρωματικά των εθνικών δράσεων τους.

Η Εμπορία Εκπομπών αποτελεί ένα από τα σημαντικά εργαλεία που προβλέπονται από το Πρωτόκολλο του Κιότο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρώντας σημαντική την απόκτηση από τα κράτη – μέλη εμπειρίας στην εμπορία εκπομπών, καθιέρωσε το δικό της ΣΕΔΕ (Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών), το European Union – Emission Trading System (EU-ETS), προκειμένου να προωθηθεί η μείωση των ανθρωπογενών εκπομπών αερίων θερμοκηπίου κατά τρόπο οικονομικά αποδοτικό.

Το EU-ETS είναι ένα σύστημα το οποίο αποτελεί τμήμα της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην κατεύθυνση της εκπλήρωσης των δεσμεύσεών της για μείωση των εκπομπών κατά 8% την περίοδο 2008-2012 σε σχέση με τα επίπεδα του 1990. Συγκεκριμένα τα κράτη – μέλη καθορίζουν όρια εκπομπών CO₂ που αυτές επιτρέπουν να εκπέμπουν. Οι εγκαταστάσεις που επιτυγχάνουν να μειώσουν τις εκπομπές τους πέρα από τα καθοριζόμενα όρια, στη διάρκεια ενός έτους, μπορούν να πωλούν τις άδειες που εξοικονόμησαν στις εγκαταστάσεις που αδυνατούν να τηρήσουν τα όρια εκπομπής ή σε αυτές που το κόστος για τις επεμβάσεις μείωσης εκπομπών είναι μεγαλύτερο αυτού της αγοράς δικαιωμάτων.

Το κύριο πλεονέκτημα της εμπορίας εκπομπών είναι ότι επιτρέπει να επιτευχθούν οι περιβαλλοντικοί στόχοι με τρόπο οικονομικά αποτελεσματικό. Η αποτελεσματικότητα των αγορών αδειών εκπομπών έχει αποδειχθεί σε θεωρητικό επίπεδο (Baumol & Oates, 1988), παρά τα προβλήματα που δημιουργούνται όταν οι αγορές δεν είναι τέλεια ανταγωνιστικές (Sartzetakis, 1997, Sartzetakis, 2004). Επίσης η αποτελεσματικότητα των αγορών αδειών έχει καταγραφεί και σε εμπειρικό επίπεδο, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της αγοράς αδειών SO₂ στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Joskow & Schmalensee, 1998), (Ellerman, Joskow, Schmalensee, Moutero, & Bailey, 2000). Καθώς η πρώτη φάση της λειτουργίας της αγοράς EU-ETS έχει μόλις ολοκληρωθεί, δεν υπάρχει ολοκληρωμένη αποτίμηση του προγράμματος.

- Τον Μηχανισμό Κοινής Εφαρμογής (joint implementation)

Το άρθρο 6 δίνει τη δυνατότητα υλοποίησης κοινών προγραμμάτων και δραστηριοτήτων μεταξύ των χωρών του Παραρτήματος Ι της Σύμβασης. Η χώρα που χρηματοδοτεί τις δραστηριότητες αυτές επωφελείται από τη μείωση των εκπομπών που θα προκύψει από την υλοποίηση του προγράμματος στην άλλη συμβαλλόμενη χώρα. Βασική προϋπόθεση οι δραστηριότητες αυτές να επιφέρουν επιπλέον μείωση εκπομπών στην χώρα εφαρμογής.

- Τον Μηχανισμό «Καθαρής» Ανάπτυξης (clean development mechanism)

Το άρθρο 12 προβλέπει τη δυνατότητα υλοποίησης προγραμμάτων από αναπτυγμένες χώρες (Παράρτημα Ι σύμβασης) σε αναπτυσσόμενες χώρες. Με προϋπόθεση την εθελοντική συμμετοχή, οι αναπτυγμένες χώρες επωφελούνται από τις μειώσεις των εκπομπών που προκύπτουν, για εκπλήρωση μέρους των υποχρεώσεών τους, ενώ οι αναπτυσσόμενες ωφελούνται από την υλοποίηση των προγραμμάτων (χρηματοδότηση, τεχνολογία κλπ.). Απαραίτητη είναι η πιστοποίηση επιπλέον μείωσης εκπομπών και υπαρκτά οφέλη για την αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών στην αναπτυσσόμενη χώρα. Ειδικότερα, ο Μηχανισμός «Καθαρής» Ανάπτυξης (CDM) στοχεύει επιπλέον στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες χώρες (Brown, 2001), μέσω έργων που χρηματοδοτούνται από ανεπτυγμένες χώρες και οδηγούν σε μείωση εκπομπών ή σε αντιμετώπιση των αλλαγών του κλίματος. Αφετέρου μέσω εισφορών που επιβάλλονται στα έργα αυτά, τροφοδοτείται ειδικό Ταμείο για την βοήθεια των αναπτυσσομένων χωρών. Προκειμένου οι μηχανισμοί να εκπληρώσουν τους παραπάνω σκοπούς τους, υπάρχει ανάγκη τήρησης της αρχής της «συμπληρωματικότητας» (supplementarity) (Council of Economic Advisers, 1998).

Όπως μάλιστα αναφέρεται στο άρθρο 12 παρ. 2 του Πρωτοκόλλου του Κιότο, ο βασικός σκοπός του Μηχανισμού «Καθαρής Ανάπτυξης» είναι να ενισχύσει τις προσπάθειες των αναπτυσσόμενων χωρών για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό, τα Συμβαλλόμενα Μέρη του Πρωτοκόλλου του Κιότο έχουν θεσπίσει μια διαδικασία για τη συμμετοχή και τη συλλογική λήψη απόφασης για την επιλογή των επενδυτικών σχεδίων, που θα ενταχθούν στον Μηχανισμό της «Καθαρής Ανάπτυξης». Ας σημειωθεί ότι και για την υλοποίηση ενός επενδυτικού σχεδίου στο πλαίσιο του Μηχανισμού «Καθαρής Ανάπτυξης» θα πρέπει να πληρούνται οι προϋποθέσεις τόσο της ικανότητας επιπρόσθετης μείωσης των εκπομπών ως αποτέλεσμα της υλοποίησής του όσο και της ύπαρξης συμπληρωματικότητας σε σχέση με τις εθνικές δράσεις για τη μείωση των εκπομπών (Davies, 1998).

Στους ευέλικτους μηχανισμούς του Πρωτοκόλλου του Κιότο μπορούν να συμμετέχουν χώρες που πληρούν τα εξής κριτήρια επιλογής:

- είναι μέρη του Πρωτοκόλλου του Κιότο
- έχουν υπολογίσει την καταλογιζόμενη ποσότητα μονάδων εκπομπής
- έχουν σε λειτουργία εθνικό σύστημα υπολογισμού εκπομπών/απορροφήσεων αερίων του θερμοκηπίου
- έχουν σε λειτουργία εθνικό μητρώο καταγραφής των καταλογιζόμενων μονάδων εκπομπής
- έχουν υποβάλλει την πιο πρόσφατη έκθεση απογραφής εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου

- παρέχουν συμπληρωματικές πληροφορίες της καταλογιζόμενης ποσότητας μονάδων εκπομπής σύμφωνα με το άρθρο 7, παρ. 1 του Πρωτοκόλλου του Κιότο και τις απαιτήσεις και οδηγίες των αποφάσεων της Διάσκεψης των Μερών του.

Πίνακας 4.5 Τα κυριότερα σημεία του Πρωτοκόλλου του Κιότο

- Συνήφθη το 1997
- Αποτελεί το πρώτο Διεθνές νομικά δεσμευτικό έγγραφο
- Όριζε ότι οι αναπτυγμένες χώρες θα πρέπει να μειώσουν τις εκπομπές των έξι βασικότερων αερίων που εντείνουν το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 5% σε σχέση με τα επίπεδα του 1990
- Προτείνει την εφαρμογή των «ευέλικτων μηχανισμών»: Μηχανισμός Κοινής Εφαρμογής και Μηχανισμός Καθαρής Ανάπτυξης
- Η Ελλάδα υπέγραψε το Πρωτόκολλο το 1998 και δεσμεύτηκε να περιορίσει την αύξηση των εκπομπών της
- Μη κύρωση του Πρωτοκόλλου από τις ΗΠΑ

4.4.5. Η Διάσκεψη της Χάγης (2000)

Από τις 13 μέχρι τις 24 Νοεμβρίου 2000 έλαβε χώρα στη Χάγη της Ολλανδίας η 6^η (session of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) Conference of the Parties) σύνοδος του Πλαισίου Εργασίας της Σύμβασης για την Κλιματική Αλλαγή των Ηνωμένων Εθνών Διάσκεψη των μελών (Grubb & Yamin, 2001). Ο Ολλανδός υπουργός Περιβάλλοντος Jan Pronk άνοιξε τη Διεθνή Διάσκεψη στη Χάγη των εκπροσώπων περισσότερων από 170 κυβερνήσεων όλου του κόσμου. Η Διάσκεψη αυτή πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και εντάσσεται στον κύκλο των συναντήσεων που ξεκίνησε στο Μόντρεαλ, κατόπιν στο Ρίο και στο Κιότο με θέμα την αλλαγή του κλίματος. Οι βιομηχανικές χώρες κλήθηκαν να υιοθετήσουν τις αποφάσεις της συνόδου του Κιότο για τον περιορισμό της εκπομπής του διοξειδίου του άνθρακα και την αντιμετώπιση του Φαινομένου του Θερμοκηπίου (Carpenter, 2001).

Στη Διεθνή Διάσκεψη σχηματίστηκαν τρία στρατόπεδα. Οι ΗΠΑ (Stewart, 1993), η Ευρωπαϊκή Ένωση και η ομάδα των αναπτυσσόμενων χωρών G-77 (French, 2000), και τα κύρια θέματα της συνόδου που συζητήθηκαν ήταν η τήρηση των περιορισμών στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, σύμφωνα με το Πρωτόκολλο του Κιότο του 1997 και η πολιτική που επιτρέπει στις πλούσιες βιομηχανικές χώρες να εξαγοράζουν τα περιθώρια παραγωγής του διοξειδίου του άνθρακα από τις μη ανεπτυγμένες χώρες (Grubb, 1990). Συζητήθηκε επιπλέον, και η αποτίμηση των εκπομπών των δασών, που ανάλογα με την κατάστασή τους απορροφούν ή αποδίδουν το διοξείδιο του άνθρακα.

Στη Διάσκεψη της Χάγης τα κράτη μέλη διαδραμάτισαν πρωτεύοντα ρόλο στην προσπάθεια μείωσης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και ανάσχεσης των κλιματικών μεταβολών καθώς και οι βιομηχανικές χώρες διαδραμάτισαν επίσης πρωτεύοντα ρόλο στην προσπάθεια ανάσχεσης των κλιματικών μεταβολών, κυρίως μέσω της θέσπισης και υλοποίησης εθνικών πολιτικών και μέτρων με στόχο τη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου (Schneider, 1989). Συμπληρωματικά, επαναδιατυπώθηκε η άποψη ότι ευέλικτοι μηχανισμοί θα πρέπει να εφαρμόζονται συμπληρωματικά προς τις πολιτικές και τα μέτρα (εθνικές δράσεις) και ότι η συμβολή τους στη μείωση των εκπομπών δεν πρέπει να υπερβαίνει το 50% της διαφοράς μεταξύ του επιπέδου εκπομπών του 1990 και των στόχων του Κιότο.

Τα συμβαλλόμενα μέρη θα έπρεπε να προβούν στη σύναψη δεσμευτικής συμφωνίας εν προκειμένω και να εξασφαλίσουν ότι η μέθοδος της κατανομής αδειών εκπομπών βασίζεται στις αρχές της ισότητας, της αποτελεσματικότητας από περιβαλλοντική άποψη, της διαφάνειας και της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει». Ακόμα, καλούνται τα συμβαλλόμενα μέρη να προβούν στη θέσπιση πλαισίου εφαρμογής για τον Μηχανισμό Καθαρής Ανάπτυξης, με τον οποίο προσδιορίζεται μια σειρά σχεδίων και τεχνολογιών. Επισημάνθηκε ότι τα σχέδια θα έπρεπε να ήταν βιώσιμα και αποτελεσματικά από ενεργειακή άποψη και να βασίζονται στη διαχείριση της ζήτησης στους τομείς της ενέργειας και των μεταφορών και να αποκλείουν τη χρήση πηγών πυρηνικής ενέργειας και ορυκτών καυσίμων ευρείας κλίμακας ως ενεργειακής πρώτης ύλης. Πρόσθετα, θεσπίστηκε και ένας μηχανισμός υψηλού βαθμού συμμόρφωσης ο οποίος περιελάμβανε ένα σύστημα επιβολής οικονομικών κυρώσεων σε περίπτωση μη συμμόρφωσης και ένα ταμείο του οποίου η χρήση αποσκοπούσε στην ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων ενδεχόμενης μη συμμόρφωσης προς το Πρωτόκολλο του Κιότο (Nordhauss, 2006).

Ωστόσο, οι πολιτικοί εκπρόσωποι των αναπτυγμένων βιομηχανικά χωρών απέτυχαν και πάλι να συμφωνήσουν σε συγκεκριμένα μέτρα για τον περιορισμό της εκπομπής των έξι αερίων, που τουλάχιστον εν μέρει ευθύνονται για τη δημιουργία του Φαινομένου του Θερμοκηπίου και κατά συνέπεια για την παρατηρούμενη αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη. Πιο συγκεκριμένα, η Διάσκεψη της Χάγης κατέρρευσε εξ αιτίας του ότι οι ΗΠΑ ήθελαν αποσβέσεις για τον άνθρακα σαν μέρος της συμφωνίας (όπως και άλλες προβλέψεις για την πυρηνική ενέργεια κλπ.), και της τεράστιας κριτικής που δέχτηκαν, αλλά και της άκαμπτης στάσης των Ευρωπαίων να μην δοθούν εξαιρέσεις στις ΗΠΑ (Grubb & Yamin, 2001). Ενώ ο Βρετανός αντιπρόσωπος John Prescott προσπάθησε να βρει ένα είδος μέσης οδού, η Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν σταθερή στη θέση της ότι οι ΗΠΑ δεν θα είχαν ιδιαίτερη μεταχείριση και αυτός ήταν ο βασικός λόγος της κατάρρευσης των συνομιλιών.

Πίνακας 4.6 Τα κυριότερα σημεία της Διάσκεψης της Χάγης

- Πραγματοποιήθηκε από τις 13 – 24/11/2000
- Πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του ΟΗΕ
- Έλαβαν μέρος 180 εκπρόσωποι χωρών με σκοπό να προσδιοριστούν οι μηχανισμοί εφαρμογής του Πρωτοκόλλου του Κιότο
- Συζητήθηκαν: α) η αποτίμηση των εκπομπών των δασών, β) η τήρηση των περιορισμών στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και γ) η πολιτική που επιτρέπει στις βιομηχανικές χώρες να εξαγοράζουν τα περιθώρια παραγωγής του διοξειδίου του άνθρακα από τις μη αναπτυγμένες χώρες
- Κατέρρευσε εξαιτίας του ότι οι ΗΠΑ ήθελαν αποσβέσεις για τον άνθρακα σαν μέρος της συμφωνίας

Πίνακας 4.7 Δράση Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Διάσκεψη της Χάγης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση:

- ήταν πρόθυμη για δεσμεύσεις
- υποστήριξε την αλλαγή του καθεστώτος αγοραπωλησίας των πιστώσεων εκπομπής που επιτρέπει στα αναπτυγμένα κράτη να αγοράζουν τα περιθώρια εκπομπής από τις «καθαρές χώρες» προκειμένου να αποφύγουν τα μέτρα για μείωση της εγχώριας παραγωγής αερίων
- τάχθηκε εναντίον του χαρακτηρισμού των δασών ως «απορροφητήρων άνθρακα» (carbon sinks)

4.4.6. Η Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ (2002)

Η Συνδιάσκεψη Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, που έλαβε χώρα στο Γιοχάνεσμπουργκ (26/8-4/9/2002), αποτέλεσε την κατάληξη μιας δεκαετίας μακρών συζητήσεων σχετικών με τη βιώσιμη ανάπτυξη και μιας τριακονταετίας από την είσοδο του περιβάλλοντος στην πολιτική σκηνή (Στοκχόλμη 1972). Πρόκειται για χρονικό διάστημα στη διάρκεια του οποίου σειρά περιβαλλοντικών και κοινωνικών ζητημάτων είχαν μια σταθερή πορεία χειροτέρευσης. Βέβαια, πρέπει να αναγνωριστεί ότι κατά τη σύντομη αυτή εποχή της ανάπτυξης επετεύχθη σημαντική πρόοδος, δηλαδή: η γέννηση του περιβαλλοντικού κινήματος, η υπογραφή Πολυμερών Περιβαλλοντικών Συμφωνιών, ο «πράσινος» χαρακτήρας της ημερήσιας διάταξης, η ισχυροποίηση του δικαίου του περιβάλλοντος, η ίδρυση σημαντικών νέων διεθνών θεσμών (UNEP), ο σταδιακός εκδημοκρατισμός των διεθνών διαπραγματεύσεων, η πολλαπλή συμμετοχή των ΜΚΟ. Η έμφαση επομένως, δίνεται

στην επεξεργασία της διακυβέρνησης με σκοπό την αποτελεσματική προγραμματική εφαρμογή της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα.

Ουσιαστικά, τα κράτη μέλη της διεθνούς κοινότητας κλήθηκαν στο Γιοχάνεσμπουργκ για να εξετάσουν την πρόοδο των αρχών της Διακήρυξης του Ρίο, όπως είχε προγραμματιστεί μέσα από την Agenda 21. Τα κράτη που συμμετείχαν στηρίζονταν, στην πεποίθηση ότι ποτέ δεν θα μπορούσαν να ξεφύγουν από την παγκόσμια βιώσιμη αναπτυξιακή προοπτική. Για τον λόγο αυτό η εν λόγω Συνδιάσκεψη εστιάζει απόλυτα στην αειφόρο ανάπτυξη (Hartwick & Peet, 2003).

Το Σχέδιο Εφαρμογής του Γιοχάνεσμπουργκ στρέφεται ακριβώς στην προσπάθεια γεφύρωσης των κενών μεταξύ δέσμευσης και εφαρμογής, ώστε τα οράματα της Agenda 21 να αρχίσουν να μεταβάλλονται σε αποτελεσματικές καθεστωτικές ενέργειες (Plan of Implementation, sec.120). Είναι χαρακτηριστικό ότι το Σχέδιο Εφαρμογής διαποτίζεται από τις αρχές της λογοδοσίας και της διαφάνειας οι οποίες συνδέονται με τη σύσταση και λειτουργία κάθε μορφής συμπράξεων (Plan of Implementation, sec.2) και προσδιορίζουν τις δράσεις για τη διεύρυνση της εταιρικής περιβαλλοντικής και κοινωνικής ευθύνης και λογοδοσίας (Plan of Implementation, secs. 17, 122).

Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί και το διαπραγματευτικό αδιέξοδο στη Συνδιάσκεψη Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ. Η Συνδιάσκεψη κινδύνεψε αρκετές φορές με πλήρη αποτυχία. Τα αντικρουόμενα συμφέροντα έπρεπε να συγχωνευτούν και έτσι το αποτέλεσμα συχνά άγγιζε την ασάφεια, την αντιφατικότητα και την απροσδιοριστία. Έννοιες όπως ο πλούτος, η φτώχεια, η ανάπτυξη και υπανάπτυξη συνευρέθηκαν ως απεικόνιση των αντιθέσεων του σύγχρονου κόσμου. Το γενικό πνεύμα της Συνδιάσκεψης ήταν μονομερές εκλαμβάνοντας την ανάπτυξη ως την προϋπόθεση για την καταπολέμηση της φτώχειας (Kahn, 2003) πράγμα το οποίο δεν επαληθεύτηκε από τα εμπειρικά δεδομένα. Επιγραμματικά, θα ήταν δυνατό να θεωρηθεί ότι η θέσπιση κοινών στόχων αποδείχθηκε εξαιρετικά δυσχερής υπόθεση στο Γιοχάνεσμπουργκ. Παρόλα αυτά, η Συνδιάσκεψη για την Αειφόρο Ανάπτυξη, ενώ αναμενόταν να χαράξει τις βασικές προτεραιότητες σχετικά με την παγκόσμια περιβαλλοντική πολιτική, οδήγησε σε λιγοστά αποτελέσματα, τα οποία αφορούν στην υιοθέτηση: μιας χαλαρής Παγκόσμιας Διακήρυξης για την Αειφόρο Ανάπτυξη και ενός Πλάνου Εφαρμογής της Agenda 21, το οποίο δεν προσέφερε τίποτα περισσότερο από την επαναπροσέγγιση της ήδη υιοθετηθείσας στρατηγικής.

Η γενική αποτίμηση των αποτελεσμάτων της Συνόδου Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ μόνο θετική δεν μπορεί να είναι. Οι δεσμεύσεις σε συγκεκριμένους στόχους ήταν πολύ λιγότερες από τις προσδοκώμενες και δεν αφορούσαν τα σημαντικότερα θέματα. Επίσης, το πλαίσιο για τις απαραίτητες αλλαγές σε θεσμικό επίπεδο παρέμεινε ασαφές, παρά τις προσπάθειες που έγιναν στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων. Όμως, η Διάσκεψη Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ υπήρξε χρήσιμη διότι αύξησε τη διεθνή

συνειδητοποίηση ότι η οικονομία και το περιβάλλον πρέπει να αλληλοπροσαρμοστούν και υπογράμμισε τον αναντικατάστατο ρόλο της Κοινωνίας των Πολιτών, συμπεριλαμβανομένου και αυτού των επιχειρήσεων στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Βέβαια, όπως διαπιστώθηκε και από τις εργασίες της Συνδιάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, διέψευσε ελπίδες και προοπτικές. Στο διαχρονικό πρόβλημα της αναποτελεσματικότητας των διεθνών περιβαλλοντικών θεσμών προστέθηκε η γενικότερη αμφισβήτηση και απαξία των θεσμών, η έκπτωση στόχων και επιδιώξεων.

Πίνακας 4.8 Τα κυριότερα σημεία της Παγκόσμιας Διάσκεψης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ

- Πραγματοποιήθηκε από τις 26/8 – 4/9/2002
- Τη Διάσκεψη απασχόλησαν: α) η παγκοσμιοποίηση, β) η καταπολέμηση της φτώχειας, γ) η σύνδεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του φυσικού περιβάλλοντος και δ) η διασύνδεση των πυλώνων της Βιώσιμης Ανάπτυξης – οικονομικού, κοινωνικού, περιβαλλοντικού –
- Αύξηση της διεθνούς συνειδητοποίησης ότι οικονομία και περιβάλλον θα πρέπει να αλληλοπροσαρμοστούν
- Επέτρεψε την εξέταση των διαφορετικών αντικρουόμενων θέσεων μεταξύ Βορρά και Νότου
- Υπογράμμισε τον ρόλο της Κοινωνίας των Πολιτών

Πίνακας 4.9 Δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Παγκόσμια Διάσκεψη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση :

- Συνέβαλε στη διαμόρφωση θεσμικών και πολιτικών αντιστάσεων στις πιέσεις που ασκούνται στο περιβάλλον και στους φυσικούς πόρους
- Εργάστηκε δυναμικά στην κατεύθυνση της δημιουργίας σταθερών ισορροπιών μεταξύ Βορρά-Νότου
- Στράφηκε στη δόμηση στενών θεσμικών δεσμών με τον ΟΗΕ
- Ενδιαφέρθηκε για υλοποίηση οργανωμένης σύμπραξης της κοινωνίας των πολιτών
- Έστρεψε το ενδιαφέρον των επενδυτικών πρωτοβουλιών προς την προστασία περιβάλλοντος

4.4.7. Η Διάσκεψη στο Μπαλί (2007)

Η 13^η Διάσκεψη των συμβαλλόμενων μερών στη Σύμβαση – Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή (COP 13), καθώς και η 3^η Διάσκεψη των κρατών τα οποία έχουν κυρώσει

το Πρωτόκολλο του Κιότο έλαβαν χώρα από κοινού στο Μπαλί της Ινδονησίας από τις 3 έως τις 15 Δεκεμβρίου 2007. Αυτή η Διάσκεψη είχε αποκτήσει μια ιδιάζουσα πολιτική σημασία λόγω της δημοσίευσης της τέταρτης Έκθεσης (IPCC Fourth Assessment, 2007) του Διακυβερνητικού Πάνελ για την Κλιματική Αλλαγή, αλλά και της βράβευσής του από την επιτροπή των βραβείων Νόμπελ. Κατά κανόνα, οι επιστημονικές Εκθέσεις του IPCC λειτουργούν ως καταλύτης των εκάστοτε πολιτικών και θεσμικών εξελίξεων στο πεδίο της διεθνούς κλιματικής πολιτικής.

Στο Μπαλί η διεθνής κοινότητα ήταν ώριμη και προετοιμασμένη ώστε να κάνει ακόμη ένα βήμα προς τα εμπρός θέτοντας το πολιτικό και θεσμικό υπόβαθρο για μια νέα διεθνή συμφωνία για το κλίμα, η οποία έπρεπε να αντικαταστήσει το Πρωτόκολλο του Κιότο εγκαίρως, πριν τη λήξη της «πρώτης περιόδου δέσμευσης» το 2012. Το βήμα αυτό έγινε με την υιοθέτηση μιας σειράς Αποφάσεων.

Στο Μπαλί, το δίλημμα που ήταν κυρίαρχο ήταν η θεσμική εξέλιξη της διεθνούς κλιματικής πολιτικής με ή χωρίς την συμμετοχή των ΗΠΑ (Gardiner, 2004). Ήταν μάλιστα άμεσο και πειστικό λόγω του ότι ο νέος διαπραγματευτικός κύκλος που εγκαινιάζοταν με τη Διάσκεψη του Μπαλί, θα έπρεπε να αντιμετωπίσει με επιτυχία ένα ακόμη πιο δύσκολο εγχείρημα σε σχέση με αυτό του Πρωτοκόλλου του Κιότο : την δίκαιη κατανομή των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Κατά συνέπεια, ήταν απαραίτητο να αποσαφηνιστεί αν η διεθνής κλιματική πολιτική θα εισέλθει σε μια «τριπολική» (Ευρώπη, ΗΠΑ, Ασία) ή «διπολική» (Ευρώπη, Ασία) διαπραγματευτική περίοδο. Η επιτυχία του Μπαλί συνιστάται ότι οι ΗΠΑ αποφάσισαν να συνυπογράψουν το νέο Πλάνο Δράσης, όμως η απόφασή τους να επιστρέψουν σε διαπραγματεύσεις έκανε την Ευρωπαϊκή Ένωση να διαπιστώσει ότι η διαπραγμάτευση θα ήταν πολύπλοκη και θα προϋπόθετε μεγάλους συμβιβασμούς.

Το αποτέλεσμα της Διάσκεψης ήταν ουσιαστικά η αποδοχή ενός θεωρητικού κειμένου, δηλαδή το Σχέδιο Δράσης, το οποίο όμως δεν προέβλεπε την αποδοχή άμεσων συγκεκριμένων μέτρων αντιμετώπισης του όλου προβλήματος. Το Σχέδιο Δράσης θεωρείται απλά και μόνο ένα σημαντικό βήμα στον τομέα προώθησης της διαρκούς εννοιολογικής εξέλιξης του αναπτυξιακού φαινομένου, κάτω από τη σύγχρονη μορφή της αειφορίας.

Το κείμενο αυτό εντάσσεται στο πλαίσιο ενός «Οδικού Χάρτη», όπως ονομάστηκε η συνολική γραπτή μορφή των αποτελεσμάτων που έλαβαν χώρα στο Μπαλί. Ο εν λόγω χάρτης στόχευε στη συγκεκριμενοποίηση του καθεστώτος που θα ακολουθήσει τη χρονιά ορόσημο 2012 κατά την οποία τελειώνει η πρώτη περίοδος υποχρεώσεων των κρατών σύμφωνα με το Πρωτόκολλο του Κιότο (Lifton, 2000). Το εν λόγω κείμενο προσέφερε ένα σημαντικό εργαλείο επαναπροσδιορισμού των αιτιών της διεθνούς δράσης στον τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας, σε συνδυασμό με την προώθηση της αειφορίας διεθνώς.

Η πρώτη απώλεια που προέκυψε ήταν καθόλα σημαντική. Το τελικό κείμενο του Πλάνου Δράσης δεν περιείχε τη ρητή αναφορά, όπως επιθυμούσε η Ευρωπαϊκή Ένωση, στους αυστηρούς ποσοτικούς στόχους μείωσης των εκπομπών για τα βιομηχανικά μέρη (25-40% έως το 2020 σε σχέση με το 1990), τους οποίους το IPCC θεωρεί απαραίτητους (IPCC, 2007) προκειμένου να μην ξεπεραστεί το όριο θέρμανσης της ατμόσφαιρας, δηλαδή οι 2°C (Schneider, 1989). Η προσπάθεια λοιπόν, που αναλογούσε στα αναπτυγμένα κράτη δεν ποσοτικοποιήθηκε στο Πλάνο Δράσης του Μπαλί (Bodansky, 2008), καθώς οι ΗΠΑ δεν ήθελαν σε καμιά περίπτωση να επαναλάβουν το «πάθημα» του Κιότο, δηλαδή να εγκλωβιστούν πολιτικά και νομικά σε προκαθορισμένα ποσοστά μειώσεων των εκπομπών και μάλιστα εντός συγκεκριμένων χρονοδιαγραμμάτων.

Η Διάσκεψη στο Μπαλί αποφάσισε τη δρομολόγηση σημαντικών μέτρων προώθησης της παγκόσμιας στρατηγικής για την αντιμετώπιση του φαινομένου του θερμοκηπίου (Brown, 2001). Πιο αναλυτικά, το πρώτο ουσιαστικό μέρος του Προγράμματος Δράσης παραπέμπει αρχικά στην άμεση υιοθέτηση μιας συνεκτικής διαδικασίας με στόχο την αποτελεσματική και βιώσιμη εφαρμογή της Σύμβασης για την Κλιματική Αλλαγή (Scholze, Knorr, Arnell & Prentice, 2006) μέσα από μακροπρόθεσμες δράσεις συνεργασίας. Έτσι, γίνεται λόγος για την ανάπτυξη κοινών παράπλευρων, μακροπρόθεσμων δράσεων με στόχο τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου (Stewart, 1993).

Η προώθηση της συνεργασίας προϋποθέτει τον απόλυτο σεβασμό των βασικών αρχών της Σύμβασης για την Κλιματική Αλλαγή, με έμφαση στην αρχή της κοινής και διαφοροποιημένης ευθύνης όλων των κρατών, δίχως να παραβλέπονται οι διαφορετικές κοινωνικές και οικονομικές δυνατότητες και συνθήκες που αντιμετωπίζουν τα κράτη. Η προώθηση της άμεσης συμμετοχής όλων, με στόχο τη συνεργασία αλλά και τον σεβασμό στις διαδικασίες της συναίνεσης, αποτελεί το τρίπτυχο της προτεινόμενης αντιμετώπισης του όλου ζητήματος. Στόχος είναι η ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων από την κλιματική αλλαγή, αλλά και η προσαρμογή στις νέες συνθήκες. Οι στόχοι είναι πιθανό να επιτευχθούν μέσω της ενίσχυσης όλων των δράσεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Εν τέλει, η Διάσκεψη του Μπαλί αποτελεί αναμφίβολα ένα κρίσιμο σημείο της διεθνούς κλιματικής πολιτικής, καθώς εγκαινιάζει επίσημα τον νέο διαπραγματευτικό κύκλο, ο οποίος θα διαμορφώσει την επόμενη παγκόσμια συμφωνία για την προστασία του κλιματικού συστήματος της γης.

Η διεθνής κλιματική πολιτική φαίνεται να εξέρχεται σταδιακά από τη μέγιστη κρίση που προκάλεσαν οι ΗΠΑ το 2001 (Kerr, 2000), δια της μη κύρωσης του Πρωτοκόλλου, αλλά και λόγω της μη εποικοδομητικής στάσης τους στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής. Αν και στα θετικά αποτελέσματα της Διάσκεψης του Μπαλί συγκαταλέγεται η επιστροφή των ΗΠΑ στον θεσμικά οργανωμένο διάλογο, η καλόπιστη και εποικοδομητική στάση τους μένει να αποδειχθεί στην πράξη. Στον νέο ρυθμιστικό κύκλο της

διεθνούς κλιματικής πολιτικής εντάχθηκαν τυπικά και τα αναπτυσσόμενα κράτη, τα οποία θα αναλάβουν κάποιας μορφής δεσμεύσεις για την καταπολέμηση των εκπομπών τους, χωρίς ωστόσο να υφίστανται προς το παρόν κάποια ποιοτική ή ποσοτική ένδειξη ως προς αυτές (Stewart, 1993).

Συμπερασματικά, στο Μπαλί, μετά από δύσκολες διαπραγματεύσεις (Nicoll & Delaney, 2008) δρομολογήθηκε ένας νέος κύκλος επίσημων διαπραγματεύσεων έως τα τέλη του 2009, με ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα εργασίας και χρονοδιάγραμμα για τη διαμόρφωση και έγκριση μιας νέας διεθνούς συμφωνίας για την κλιματική αλλαγή, η οποία θα αντικαταστήσει το Πρωτόκολλο του Κιότο μετά το 2012 (Bali Action Plan). Η νηφάλια και ρεαλιστική αποτίμηση των αποτελεσμάτων της Συνδιάσκεψης αναγνωρίζει στην αρθρωμένη διαδικασία που τελικά προκρίθηκε και στη συμμετοχή των ΗΠΑ και των αναπτυσσόμενων χώρων στο Ad hoc Working Group on Long – Term Cooperative Action under the Convention μια σημαντική ευκαιρία για την παγκόσμια κλιματική πολιτική. Η αξιοποίησή της, βεβαίως εξαρτάται από ένα πλήθος παραγόντων, πολιτικών αποφάσεων και χειρισμών, ακόμη και από τις τυχούσες πολιτικές συγκυρίες (Ott, Sterk & Watanabe, 2008).

Πίνακας 4.10 Τα κυριότερα σημεία της Συνδιάσκεψης του Μπαλί

• Πραγματοποιήθηκε από τις 3 – 15/12/2007   • Εγκαινιάζει ένα νέο διαπραγματευτικό κύκλο   • Έθετε το πολιτικό και θεσμικό υπόβαθρο για μια νέα διεθνή συμφωνία για το κλίμα   • Οι ΗΠΑ αποφάσισαν να συνυπογράψουν το νέο Πλάνο Δράσης   • Το Πλάνο Δράσης δεν ανέφερε τους ποσοτικούς στόχους μείωσης των εκπομπών για τα αναπτυγμένα κράτη   • Αποδοχή ενός ουσιαστικού Σχεδίου Δράσης, θεωρητικού κειμένου που δεν ανταποκρινόταν στην υιοθέτηση άμεσων μέτρων αντιμετώπισης του περιβαλλοντικού προβλήματος

4.4.8. Η Διάσκεψη της Κοπεγχάγης (2009)

Με σκοπό την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, εξαιτίας της οποίας διαπιστώνεται μια γενικευμένη διαταραχή στην οικολογική ισορροπία του πλανήτη, 120 αρχηγοί κρατών και 192 χώρες έλαβαν μέρος στη Διάσκεψη της Κοπεγχάγης, επιδιώκοντας την επίτευξη μίας εκ νέου παγκόσμιας, ενιαίας, καθολικής και νομικά δεσμευτικής συμφωνίας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, η οποία θα αντικαταστήσει το Πρωτόκολλο του Κιότο, που λήγει το 2012.

Η 15^η Σύνοδος της Κρατών-Μερών της Σύμβασης Πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC/COP15) και η παράλληλη 5^η Συνάντηση των Κρατών-Μελών του Πρωτοκόλλου του Κιότο (UNFCCC's Kyoto Protocol/CMP5), ήτοι, η Διάσκεψη της Κοπεγχάγης αναμενόταν να αποτελέσει ορόσημο στις προσπάθειες της παγκόσμιας κοινότητας να αντιμετωπίσει επιτυχώς τις επιπτώσεις της υπερθέρμανσης του πλανήτη και της συνακόλουθης αλλαγής των παγκόσμιων κλιματικών συνθηκών. Αντικείμενό της ήταν η επίτευξη μιας νέας, παγκόσμιας, ενιαίας, καθολικής και νομικά δεσμευτικής Συμφωνίας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, που θα βασιζόταν στο Πρωτόκολλο του Κιότο ενσωματώνοντας όλα τα βασικά στοιχεία του, θα προσδιόριζε τις υποχρεώσεις όλων των χωρών παγκοσμίως στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και θα ετίθετο σε εφαρμογή από 1.1.2013, δηλαδή αμέσως μετά τη λήξη ισχύος του Πρωτοκόλλου του Κιότο (31.12.2012).

Η Διάσκεψη, είχε θεωρηθεί ως η σημαντικότερη που έχει γίνει μέχρι στιγμής. Για πρώτη φορά στην διάρκεια των συζητήσεων για το κλίμα, ένας μεγάλος αριθμός κρατών ευαισθητοποιήθηκε και κοινοποίησε στόχους και προτάσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Ενδεχομένως, η παγκόσμια κοινότητα αποδέχθηκε την ευθύνη να αναλάβει δράση για την αντιμετώπιση του παγκόσμιου θέματος για το περιβάλλον. Το γενικότερο κλίμα που επικρατούσε ήταν αισιόδοξο σχετικά με την έκβαση της Διάσκεψης, κάτι το οποίο διαπιστώνεται από την θέληση για τις δεσμεύσεις των κρατών για μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, ωστόσο δεν θα ήταν δυνατό να μην ληφθεί υπόψη και η αντίθετη γνώμη αυτών που υποστήριζαν την δυσκολία για εξεύρεση μιας δίκαιης λύσης.

Οι συζητήσεις στην Κοπεγχάγη ξεκίνησαν με την αισιοδοξία για την εύρεση μιας δεσμευτικής συμφωνίας για το κλίμα, δίνοντας την ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον. Το πρώτο επίσημο σχέδιο των διαπραγματεύσεων περιελάμβανε τις δεσμεύσεις των αναπτυγμένων χωρών σχετικά με τις μειώσεις των εκπομπών αερίων. Πιο συγκεκριμένα, προβλεπόταν έως το 2020 οι αναπτυγμένες χώρες να μειώσουν τις εκπομπές αερίων τους κατά 70-85%. Επρόκειτο, για ένα άκρως φιλόδοξο σχέδιο, το οποίο απορρίφθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Κίνα, προκαλώντας αδιαμφισβήτητα την έντονη δυσαρέσκεια των αναπτυσσόμενων χωρών (Brown, 2001).

Οι διαφωνίες μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών (French, 2000), καθώς και οι διαφωνίες μεταξύ Κίνας και ΗΠΑ (Sebenius, 1991), οι οποίες ευθύνονται για το μεγαλύτερο ποσοστό εκπομπών στον πλανήτη, κυριάρχησαν στην Κοπεγχάγη. Οι αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες διαφωνούσαν ως προς το ποσοστό μείωσης των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου και ως προς το ποσό χρηματοδότησης για τις αναπτυσσόμενες χώρες, στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής. Είναι γεγονός, ότι τα αναπτυσσόμενα κράτη είναι ευάλωτα στην κλιματική αλλαγή. Για τον λόγο αυτό, οι εκπρόσωποί τους έκαναν σαφές ότι οι αναπτυγμένες

χώρες θα έπρεπε να δεσμευτούν για τη μείωση των εκπομπών και να μην εγκαταλειφθεί η βάση που θέτει το Πρωτόκολλο του Κιότο.

Πιο συγκεκριμένα, η Συμφωνία της Κοπεγχάγης, η οποία σημειωτέον, δεν είχε δεσμευτικό χαρακτήρα, αναγνωρίζει την ανάγκη περικοπών των εκπομπών ρύπων με κύριο στόχο να συγκρατηθεί η αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας κάτω από τους 2 βαθμούς Κελσίου, έτσι ώστε να αποφευχθούν φυσικές καταστροφές. Το νέο σχέδιο διακήρυξης θέτει ως στόχο τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 50% μέχρι το 2050, σε σχέση με τα επίπεδα του 1990. Επιπλέον, καθορίζει εθελοντικές δεσμεύσεις των μεγάλων αναπτυγμένων χωρών για περιορισμό των ρύπων, χωρίς να αναφέρει όμως συγκεκριμένα ποσοστά για τη μείωση τους μέχρι το 2020 ή να επιβάλλει σαφείς χρονικές προθεσμίες. Παρόλα αυτά, η Συμφωνία της Κοπεγχάγης προέβλεπε την υιοθέτηση μιας νομικά δεσμευτικής συνθήκης ως τα τέλη του 2010 και αναφερόταν σε μια επανεξέταση του σχεδίου της Διακήρυξης, το 2016, όπου και θα αναθεωρηθεί εκ νέου το όριο του 1,5 βαθμού Κελσίου.

Επιπλέον, στη Συμφωνία της Κοπεγχάγης, προβλέπεται η σύσταση ενός Κλιματικού Μηχανισμού Χρηματοδότησης προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, ο οποίος θα διαχειρίζεται κεφάλαιο ύψους 100 δις δολαρίων ετησίως (Mckibbin & Wilcoxon, 2002). Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεσμεύτηκε να συμβάλει με το ποσό των 10.6 δις δολαρίων και η Ιαπωνία υποσχέθηκε να παρέχει το ποσό των 11 δις δολαρίων. Οι ΗΠΑ, ωστόσο, αρκέστηκαν στο ποσό των 3.6 δις δολαρίων. Τα κονδύλια αυτά, προβλεπόταν, ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τις αναπτυσσόμενες χώρες για να στραφούν στην πράσινη ανάπτυξη, να μειώσουν τις εκπομπές τους, καθώς και για να λάβουν γενικότερα μέτρα προστασίας από τις επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών. Επιπροσθέτως, οι αναπτυσσόμενες χώρες δέχθηκαν να αναλάβουν δράσεις για τη μείωση των εκπομπών τους, με την προϋπόθεση της επαρκούς οικονομικής βοήθειας από τις αναπτυγμένες χώρες.

Ο επίλογος της Διάσκεψης της Κοπεγχάγης γράφτηκε με μια συμφωνία μη δεσμευτικού χαρακτήρα και χωρίς απτά αποτελέσματα. Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι το βήμα προς σύμπτωση και επίλυση δεν ήταν εφικτό. Το κυρίαρχο μοντέλο της οικονομικής ανάπτυξης φαίνεται πως υπερίσχυσε της αναγκαιότητας για τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας, καθιστώντας αβέβαιο το μέλλον των επόμενων γενεών. Τα αναπτυγμένα κράτη δεν έδειξαν ιδιαίτερη διάθεση διαπραγμάτευσης. Οι έντονες αντιδράσεις της Κίνας για ένα σύστημα που θα ελέγχει τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και η απροθυμία των ΗΠΑ να προβούν σε νέες δεσμεύσεις για την μείωση των ρύπων υπήρξαν τα δύο μεγαλύτερα εμπόδια για την επίτευξη συμφωνίας. Τα αφρικανικά κράτη έδωσαν μάχη για αυστηρά όρια στις εκπομπές ρύπων των βιομηχανικών κρατών και ζήτησαν σημαντική οικονομική βοήθεια. Με την απόρριψη των αιτημάτων αυτών, οι αφρικανικές χώρες συνεχίζουν να βρίσκονται σε δυσχερή θέση και ο συμβιβασμός της Κοπεγχάγης υπήρξε για αυτές μάλλον απογοητευτικός.

Αποδεικνύεται λοιπόν, ότι στην Κοπεγχάγη χάθηκε μια επιπλέον ευκαιρία για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.

Πίνακας 4.11 Τα κυριότερα σημεία της Διάσκεψης της Κοπεγχάγης

- Πραγματοποιήθηκε από τις 7 – 18/12/2009
- Πρόκειται για την 15^η Σύνοδο των Μερών της Σύμβασης (COP 15)
- Συμμετείχαν 192 εκπρόσωποι
- Στόχος: να επιτευχθεί μια παγκόσμια συμφωνία για την Κλιματική Αλλαγή που θα διαδεχθεί το Πρωτόκολλο του Κιότο όταν λήξει το 2010
- Θα δεσμεύει τους υπογράφοντες με συγκεκριμένους στόχους και μέτρα μείωσης των εκπομπών και αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής
- Προβλέπει τη σύσταση Κλιματικού Μηχανισμού Χρηματοδότησης προς τις αναπτυσσόμενες χώρες
- Είχε μη δεσμευτικό χαρακτήρα
- Αναγνωρίζει την ανάγκη περικοπών των εκπομπών ρύπων με στόχο να συγκρατηθεί η αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας κάτω από 2 °C προς αποφυγή φυσικών καταστροφών
- Το Σχέδιο Διακήρυξης είχε στόχο την μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 50% μέχρι το 2050

Πίνακας 4.12 Δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Διάσκεψη της Κοπεγχάγης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση:

- Τόνιζε την κρισιμότητα επίτευξης μιας παγκόσμιας και συνολικής συμφωνίας
- Κατέβαλε προσπάθειες για σύναψη νομικά δεσμευτικής παγκόσμιας συνθήκης για το κλίμα
- Δεσμεύτηκε για μείωση των εκπομπών αερίων κατά 20% μέχρι το 2020
- Στήριζε τις προτάσεις χρηματοδότησης για τις αναπτυσσόμενες χώρες

4.4.9. Η Διάσκεψη του Κανκούν (2010)

Η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή που πραγματοποιήθηκε στο Κανκούν του Μεξικό από τις 29 Νοεμβρίου έως τις 10 Δεκεμβρίου

2010, αφορούσε την 16η Διάσκεψη των Συμβαλλομένων Μερών της Σύμβασης Πλαισίου και την 6η Σύνοδο των Μερών του Πρωτοκόλλου του Κιότο. Στην Διάσκεψη αυτή εντάσσεται και η 33η σύνοδος του Επικουρικού Φορέα για την Εφαρμογή του Πρωτοκόλλου (Subsidiary Body for Implementation - SBI) και του Επικουρικού Φορέα Επιστημονικής και Τεχνολογικής Αρωγής (Subsidiary Body for Scientific and Technological Advice - SBSTA), η 15η σύνοδος της Ειδικής Ομάδας Εργασίας για τις περαιτέρω δεσμεύσεις των συμβαλλομένων μερών του Παραρτήματος I βάσει του Πρωτοκόλλου του Κιότο και η 13η σύνοδος της Ειδικής Ομάδας Εργασίας για τη μακροχρόνια συνεργασία βάσει της Σύμβασης.

Μικρή πρόοδος για τη σωτηρία του πλανήτη σημειώθηκε στο Κανκούν, αφού εκ προοιμίου η Διάσκεψη προδιαγραφόταν ως αποτυχία. Συγκεκριμένα, έληξε χωρίς δεσμευτική συμφωνία για τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα μέσα σε συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα τόσο για τις αναπτυγμένες όσο και τις αναπτυσσόμενες χώρες. Παρόλα αυτά, οι αναπτυγμένες χώρες του πλανήτη συμφώνησαν στη δημιουργία ενός «πράσινου ταμείου» για μακροπρόθεσμη οικονομική ενίσχυση των φτωχότερων και αναπτυσσόμενων, έτσι ώστε να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής και να αναπτύξουν σταδιακά νέες και περισσότερο «πράσινες» τεχνολογίες, μια υπόσχεση που είχε μείνει εκκρεμής από την Κοπεγχάγη. Επίσης, συμφώνησαν στη δημιουργία ενός ταμείου προστασίας για τα δάση του πλανήτη ώστε να σταματήσει η αποψίλωσή τους. Αυτή η πρωτοβουλία υποστηρίχθηκε έντονα από κράτη όπως η Νορβηγία και οι ΗΠΑ. Αυτό βέβαια μοιάζει οξύμωρο, καθώς την ίδια στιγμή η Αμερική, η πιο ζημιογόνα για το περιβάλλον χώρα, αρνείται να δεσμευθεί για τη μείωση των δικών της ρύπων.

Στη διαπραγματευτική αρένα, όμως, εισήχθησαν και νέα μέλη που έθεσαν τους όρους τους. Η Ιαπωνία ήταν αυτή που αρνήθηκε να επεκτείνει τις δεσμεύσεις της απέναντι στο Κιότο πέραν του 2012, εφόσον δεν συμμετάσχουν σε αυτό η Κίνα, η Ινδία και οι υπόλοιπες αναπτυσσόμενες χώρες. Η στάση της Ιαπωνίας, η οποία ερμηνεύθηκε στο πλαίσιο του σκληρού πολιτικού και οικονομικού ανταγωνισμού της με την Κίνα, υποστηρίχθηκε από τον Καναδά και τη Ρωσία, χώρες που ίσως αναζητούσαν την κατάλληλη αφορμή για να καλύψουν τη δική τους ασυνέπεια. Η συντηρητική κυβέρνηση του Καναδά έχει δηλώσει εδώ και τέσσερα χρόνια ότι είναι πρακτικά αδύνατο να ανταποκριθεί στη δέσμευσή της για μείωση των βλαβερών ρύπων κατά 270 μεγατόνους το χρόνο για το διάστημα 2008-2012. Όσο για τη Ρωσία, η οποία επικύρωσε το Πρωτόκολλο μόλις το 2005, απέχει ακόμα πολύ από τη φιλόδοξη υπόσχεση για μείωση κατά 10%-15% των ρύπων σε σχέση με τα επίπεδα του 1990.

Πίνακας 4.13 Τα κυριότερα σημεία της Διάσκεψης του Κανκούν

- Πραγματοποιήθηκε από τις 29/11 – 10/12/2010
- Έληξε χωρίς δεσμευτική συμφωνία για την μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα μέσα σε συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα και η οποία να περιλαμβάνει τις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες
- Οι αναπτυγμένες χώρες συμφώνησαν στη δημιουργία ενός «Πράσινου Ταμείου» για μακροπρόθεσμη οικονομική ενίσχυση των αναπτυσσόμενων
- Συμφώνησαν στη δημιουργία Ταμείου Προστασίας για τα δάση του πλανήτη

4.14 Συγκεντρωτικός Πίνακας Διασκέψεων και Πρωτοκόλλων

Όνομα Διάσκεψης ή Πρωτοκόλλου	Έτος Σύναψης	Τόπος	Συμμετοχή κρατών - μελών	Είδος διασυνοριακού περιβαλλοντικού προβλήματος	Αντικείμενο
Διάσκεψη της Στοκχόλμης	1972	Στοκχόλμη	113 αντιπροσωπείες κρατών – μελών του ΟΗΕ	Διεθνές (international)	Προστασία του ανθρώπινου περιβάλλοντος
Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ	1987	Μόντρεαλ Καναδά	196 αντιπροσωπείες κρατών – μελών του ΟΗΕ	Διεθνές (international)	Προστασία του περιβάλλοντος και της στοιβάδας του όζοντος
Συνδιάσκεψη του Ρίο ντε Τζανέιρο	1992	Ρίο ντε Τζανέιρο Βραζιλίας	193 αντιπροσωπείες κρατών – μελών του ΟΗΕ	Διεθνές (international)	Αποτελεσματική προσέγγιση οικολογικών προβλημάτων και για την βιοποικιλότητα
Πρωτόκολλο του Κιότο	1997	Κιότο Ιαπωνίας	195 αντιπροσωπείες κρατών – μελών	Διεθνές (international)	Δέσμευση αναπτυγμένων κρατών για μείωση των εκπομπών αερίων
Διάσκεψη της Χάγης	2000	Χάγη Ολλανδίας	180 εκπρόσωποι χωρών	Διεθνές (international)	Περιορισμός των εκπομπών αερίων, ανάσχεση κλιματικών μεταβολών και αντιμετώπιση του ΦτΘ

Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ	2002	Γιοχάνεσμπουργκ της Νότιας Αφρικής	140 κράτη – μέλη του ΟΗΕ	Διεθνές (international)	Παγκοσμιοποίηση, καταπολέμηση της φτώχειας, σύνδεση ανθρώπινων δικαιωμάτων με φυσικό περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη
Συνδιάσκεψη του Μπαλί	2007	Μπαλί Ινδονησίας	200 κράτη	Διεθνές (international)	Τέθηκε πολιτικό και θεσμικό υπόβαθρο για την Κλιματική Αλλαγή, προώθησε μέτρα παγκόσμιας στρατηγικής για την αντιμετώπιση του ΦτΘ
Διάσκεψη Κοπεγχάγης	2009	Κοπεγχάγη	192 χώρες	Διεθνές (international)	Στόχευε στην επίτευξη παγκόσμιας συμφωνίας για την αντιμετώπιση της Κλιματικής Αλλαγής.
Διάσκεψη του Κανκούν	2010	Κανκούν Μεξικό	190 χώρες	Διεθνές (international)	Στόχευε στη μείωση των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα τόσο για τις αναπτυγμένες όσο και για τις αναπτυσσόμενες χώρες

4.5. Η Έκθεση «Το Κοινό μας Μέλλον» (Έκθεση Brundtland)

Αφετηρία για τη δημιουργία της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη υπήρξε η Απόφαση 38/161,1983 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ που ζήτησε από την Επιτροπή να διαμορφώσει δέσμη συστάσεων για ένα παγκόσμιο οδηγό αλλαγών και πιο συγκεκριμένα να προτείνει μακροχρόνιες περιβαλλοντικές στρατηγικές που θα συμβάλλουν στην επίτευξη του στόχου της αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης (sustainable development) (WCED, 1987) μέχρι το 2000 αλλά και πέραν αυτού του χρονικού ορίου (Sharma & Vredenburg, 1998).

Η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη αξιοποίησε κάθε πρόσφορο μέσο με σκοπό την συλλογή των απαραίτητων στοιχείων και όταν οι εργασίες της Επιτροπής ολοκληρώθηκαν το 1987, τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου δημοσιεύθηκε η Έκθεση «Το Κοινό μας Μέλλον». Επίσης τον Οκτώβριο του ίδιου έτους παρουσιάστηκε η Έκθεση στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Στις επιδιώξεις της Επιτροπής ήταν η Έκθεση να

αποτελέσει περαιτέρω ένα Πρόγραμμα του ΟΗΕ για Αυτοσυντηρούμενη Ανάπτυξη (Sharma & Vredenburg, 1998). Η φιλοδοξία αυτή σε ουσιαστικό επίπεδο υλοποιήθηκε επαρκώς από τα αποτελέσματα της Συνδιάσκεψης του Ρίο.

Το σημαντικότερο γεγονός στην εικοσαετή διαδρομή από την Στοκχόλμη στο Ρίο είναι η δημοσίευση της Έκθεσης «Το Κοινό μας Μέλλον». Βέβαια ως ουσιαστικούς παράγοντες που οδήγησαν στις παραπάνω εξελίξεις μπορούμε να επισημάνουμε: α) την εκρηκτική έκβαση των παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων (φαινόμενο του θερμοκηπίου, μείωση στρατοσφαιρικού όζοντος (Benedick, 1991), ερημοποίηση). β) το διογκούμενο αίτημα για ανάληψη περιβαλλοντικής δράσης (κινητοποίηση πολιτών, ΜΚΟ) και γ) τη θέληση των παραγόντων της αναπτυξιακής διαδικασίας για επαναπροσδιορισμό κάποιων παραμέτρων της που συνεπάγεται ενδεχόμενα και άμεσα οικονομικά οφέλη.

Η Έκθεση Brundtland είναι ένα μακροσκελές πολιτικό κείμενο το οποίο χαρακτηρίστηκε ως το «πλέον σημαντικό ντοκουμέντο της δεκαετίας του '80 για το μέλλον του κόσμου»(WCED, 1987). Η αξία της Έκθεσης ήταν διττή. Η πρώτη, αφορά την επιστημονική της εγκυρότητα ως προς την περιγραφή και ανάλυση των βασικών παραμέτρων που συνθέτουν το περιβαλλοντικό πρόβλημα παγκόσμια και την πρόταση για επαναπροσδιορισμό της ανάπτυξης και υλοποίηση του στόχου της αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης. Όμως η ιδιαίτερη αξία της Έκθεσης έγκειται στις καταλυτικές επιπτώσεις σε παγκόσμιο κυβερνητικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, η δημοσίευση της Έκθεσης είναι και η αφετηρία για διεργασίες σε διεθνείς κυβερνητικούς οργανισμούς, κυβερνήσεις κ.λπ. με αντικείμενο τους προβληματισμούς και τις προτάσεις των συντακτών του κειμένου (Sharma & Vredenburg, 1998).

Θα ήταν σκόπιμο να διευκρινισθεί ότι τόσο η επιστημονική αρτιότητα της Έκθεσης όσο και η τεράστια της απήχηση σε κυβερνητικό επίπεδο δεν οφείλονται μόνο στις ικανότητες των συντακτών της αλλά και σε άλλους βασικούς παράγοντες όπως : α) την ύπαρξη σημαντικού επιστημονικού υλικού με αντικείμενο τις περιβαλλοντικές παραμέτρους καθώς και την ανάπτυξη πολιτικού διαλόγου για τα ίδια θέματα, β) τη γενική και αντικειμενική διαπίστωση αδυναμίας συνέχισης της «παραδοσιακής» αναπτυξιακής διαδικασίας και την αναζήτηση νέων προτάσεων.

Η γενικότερη πολιτική συγκυρία στη δεκαετία του '80 σχετικά με τα αδιέξοδα της παραδοσιακής αναπτυξιακής διαδικασίας είναι ο σημαντικότερος ίσως λόγος που εξηγεί την ευρεία απήχηση της Έκθεσης Brundtland σε κυβερνητικό επίπεδο. Πράγματι, ενώ κριτική στην αναπτυξιακή διαδικασία είχε ασκηθεί και νωρίτερα, μόνο στη δεκαετία του '80 και κάτω από την πίεση μιας ραγδαίας οικολογικής κατάρρευσης, η παγκόσμια κοινότητα σε κυβερνητικό επίπεδο πλέον φαινόταν ώριμη να προχωρήσει σε κάποιο επαναπροσδιορισμό της αναπτυξιακής διαδικασίας. Βέβαια η απήχηση της Έκθεσης Brundtland σε κυβερνητικό

επίπεδο είχε επίσης σχέση όχι μόνο με τη δημιουργία και τη σύνθεση της Επιτροπής που τη συντάξε, αλλά και με το ουσιαστικό περιεχόμενο της Έκθεσης.

4.5.1 Η ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης

Η ιδέα ενός μοντέλου ανάπτυξης το οποίο θα σέβεται το φυσικό περιβάλλον και θα στηρίζεται στη συνετή χρήση των φυσικών πόρων έχει κυριαρχήσει στη συζήτηση για το περιβάλλον τις τελευταίες δεκαετίες. Η νέα αυτή αντίληψη για τη σχέση ανθρώπου περιβάλλοντος έχει στη βάση της την ηθική του αυτοπεριορισμού και προβάλλει ταυτόχρονα την ανάγκη για αλλαγές στα θεσμικά πλαίσια της κοινωνίας. Η ιδέα μιας βιώσιμης ανάπτυξης δεν είναι νέα καθώς έχει κάνει την εμφάνισή της σε διάφορα διεθνή κείμενα από τη δεκαετία του '70. Στη Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον στη Στοκχόλμη το 1972 είναι εμφανής η ανάδυση της αντίληψης ότι η προστασία του περιβάλλοντος θα πρέπει να αποτελεί συνιστώσα της οικονομικής ανάπτυξης καθώς η τελευταία είναι στενά συνδεδεμένη με την ποιότητα ζωής. Ως εκ τούτου η προστασία του περιβάλλοντος και η συνετή χρήση των φυσικών πόρων θα πρέπει να αποτελούν κύριο μέλημα των αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών καθώς αυτό εξασφαλίζει την ποιότητα ζωής τόσο των σημερινών όσο και των μελλοντικών γενεών (Tietenberg, 1998).

Η Έκθεση Brundtland, εκπονήθηκε στη βάση της ιδέας ότι το περιβάλλον δεν θα πρέπει να εξετάζεται αποκομμένο από άλλα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα. Αντίθετα, θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως απαραίτητος και αναπαραγωγικός παράγοντας για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών. Ταυτόχρονα, υποστηρίζεται στην Έκθεση, ότι υπεύθυνοι για την παγκόσμια καταστροφή του περιβάλλοντος είναι η φτώχεια στις χώρες του νοτίου ημισφαιρίου και η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη, που συντελείται μέσω της μη ορθολογικής χρήσης των φυσικών πόρων (Tietenberg, 1998). Η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού των χωρών αυτών, η μεγάλη εξάρτησή τους από τις εισαγωγές σε ενέργεια σε συνδυασμό με την σημαντική αύξηση της τιμής του πετρελαίου και με την παράλληλη πτώση των τιμών των εξαγωγικών τους προϊόντων στην παγκόσμια αγορά, όχι μόνο τις οδήγησαν σε μια χειρότερη κατάσταση των συνθηκών διαβίωσης και στη συρρίκνωση των αναπτυξιακών τους δυνατοτήτων, αλλά είχαν και ως συνέπεια την αλόγιστη εκμετάλλευση των φυσικών τους πόρων. Σε πολλές δε από αυτές τις χώρες η έλλειψη κοινωνικού και πολιτικού εκσυγχρονισμού δεν επέτρεψε τη δημιουργία στοιχειώδους περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Αποτέλεσμα αυτού είναι το φαινόμενο της καταστροφής του περιβάλλοντος αλλά και η εμφάνιση φαινομένων όπως του λεγόμενου «οικολογικού dumping». Ο όρος αναφέρεται στο φαινόμενο ορισμένες χώρες να θέτουν ιδιαίτερα χαμηλά περιβαλλοντικά πρότυπα, γεγονός που επιτρέπει την εξαγωγή προς αυτές ρυπογόνων δραστηριοτήτων και επικίνδυνων αποβλήτων από τις αναπτυγμένες χώρες.

Με αυτό το πνεύμα προτείνεται ως λύση το μοντέλο της «βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης», η οποία ορίζεται ως η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς όμως να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν και αυτές τις δικές τους ανάγκες (Hartwick & Peet, 2003). Η βασική δηλαδή παραδοχή είναι ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν το ίδιο ακριβώς δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον και σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο διαβίωσης. Από την άλλη αναγνωρίζεται το δικαίωμα στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο. Ο κεντρικός στόχος της αειφόρου ανάπτυξης είναι να δοθεί στις φτωχότερες χώρες η δυνατότητα να προσεγγίσουν το επίπεδο διαβίωσης των αναπτυγμένων και με αυτό τον τρόπο να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα του υπερπληθυσμού και της καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος. Γενικότερα επιδιώκεται με την αειφόρο ανάπτυξη η εξεύρεση ενός σημείου ισορροπίας μεταξύ της ανάγκης για χρήση και της ανάγκης για διατήρηση των φυσικών πόρων διαχρονικά (O'Riordan 1993).

Η υλοποίηση της αρχής της αειφόρου ανάπτυξης προωθεί μια νέα αντίληψη για τη φύση. Η στρατηγική της στοχεύει στην αρμονική συνύπαρξη των ανθρώπων και στην αρμονία μεταξύ ανθρωπότητας και φύσης. Η ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης εισάγει ταυτόχρονα και ένα ηθικό ζήτημα, ότι η προστασία της φύσης αποτελεί μέρος της ηθικής μας υποχρέωσης απέναντι στα άλλα όντα και στις επόμενες γενιές. Για την πολιτική, η στρατηγική της αειφόρου ανάπτυξης στηρίζεται στο τρίπτυχο οικονομική αποτελεσματικότητα, προστασία του περιβάλλοντος, κοινωνική δικαιοσύνη (Sharma & Vredenburg, 1998). Η αποστολή της πολιτικής έγκειται υπό αυτό το πρίσμα στη μεγιστοποίηση του οφέλους της οικονομικής και βιομηχανικής ανάπτυξης, στην ενσωμάτωση του περιβάλλοντος στις άλλες πολιτικές, στην εξασφάλιση ίσων ευκαιριών όσον αφορά στην εκμετάλλευση των περιβαλλοντικών πόρων και στη δίκαιη κατανομή του παραγόμενου πλούτου τόσο μεταξύ των σημερινών όσο και μεταξύ των μελλοντικών γενεών.

Σήμερα πλέον η ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης έχει εισχωρήσει βαθιά στη δημόσια συζήτηση για το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Ωστόσο η υλοποίηση του στόχου αυτού προϋποθέτει εις βάθος μεταβολές τόσο στον τομέα της παραγωγής όσο και στο επίπεδο του τρόπου ζωής και της καθημερινής πρακτικής των ατόμων. Η κοινωνική δικαιοσύνη, η οικονομική ανάπτυξη και η προστασία της φύσης υπήρξαν ενίοτε ζητήματα πρώτης γραμμής στο δημόσιο διάλογο. Ουσιαστικά, η ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης δείχνει τελικά να μην είναι τόσο καινούργια.

4.6. Ευρωπαϊκή Πολιτική και Στοχεύσεις (Ερώτημα Ε4)

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την κλιματική και ενεργειακή πολιτική με στόχο την καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος ενισχύοντας παράλληλα την ανταγωνιστικότητά της και την μετατροπή της σε μια ιδιαίτερα

αποδοτική από ενεργειακή άποψη, οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Μαρτίου 2007, επεσήμανε ότι, για να επιτευχθεί η σταθεροποίηση των συγκεντρώσεων των αερίων θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα σε επίπεδα τα οποία αποτρέπουν την επικίνδυνη ανθρωπογενή παρεμβολή στο κλιματικό σύστημα, η συνολική ετήσια μέση αύξηση της θερμοκρασίας στην επιφάνεια του πλανήτη δεν θα πρέπει να υπερβεί τους 2 °C σε σύγκριση με τα προ - βιομηχανικής εποχής επίπεδα (Cline, 1991). Για να επιτευχθεί αυτό, απαιτείται να μειωθούν οι παγκόσμιες εκπομπές αερίων θερμοκηπίου μέχρι το 2050 σε ποσοστό τουλάχιστον 50 % έναντι των επιπέδων του 1990.

Οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου (Poterba, 1993) στην Κοινότητα θα πρέπει να συνεχίσουν να μειώνονται και πέραν του 2020. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε ότι, έως ότου συναφθεί παγκόσμια και συνολική συμφωνία για τη μετά το 2012 περίοδο, η Κοινότητα αναλαμβάνει μονομερή δέσμευση να επιτύχει μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου τουλάχιστον κατά 20 % έως το 2020, σε σχέση με το 1990, ώστε να συμβάλει στην επίτευξη παγκόσμιας και συνολικής συμφωνίας για τη μετά το 2012 εποχή, εφόσον και άλλες αναπτυσσόμενες χώρες δεσμευθούν για ανάλογες μειώσεις εκπομπών και εφόσον οι οικονομικά πιο προηγμένες αναπτυσσόμενες χώρες συμβάλουν καταλλήλως ανάλογα με τις ευθύνες και τις δυνατότητές τους.

Οι απαιτήσεις που υιοθετήθηκαν από τους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων αφορούσαν:

- Μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 20% κάτω από τα επίπεδα του 1990
- 20% της κατανάλωσης ενέργειας της ΕΕ να προέρχεται από ανανεώσιμες πηγές
- Μείωση κατά 20% στη χρήση πρωτογενούς ενέργειας σε σύγκριση με τα προβλεπόμενα επίπεδα μέσω τη βελτίωσης της ενεργειακής απόδοσης.

Οι παραπάνω απαιτήσεις είναι γνωστές ως στόχοι 20-20-20. Τον Ιανουάριο του 2008 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε δεσμευτική νομοθεσία για την υλοποίηση των στόχων 20-20-20. Η γνωστή ως «δέσμη για το κλίμα και την ενέργεια», η οποία συμφωνήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο τον Δεκέμβριο του 2008 και έγινε νόμος τον Ιούνιο του 2009, περιλαμβάνει τα παρακάτω νομοθετήματα:

- Την Οδηγία 2009/29/EK «για τροποποίηση της οδηγίας 2003/87/EK με στόχο τη βελτίωση και την επέκταση του συστήματος εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπής αερίων θερμοκηπίου της Κοινότητας»
- Την απόφαση 406/2009/EK «περί των προσπαθειών των κρατών μελών να μειώσουν τις οικείες εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, ώστε να τηρηθούν οι δεσμεύσεις της Κοινότητας για μείωση των εκπομπών αυτών μέχρι το 2020». Για να συμφέρι οικονομικά η επιδιωκόμενη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου κατά 20 %

έναντι των επιπέδων του 1990 μέχρι το 2020, θα πρέπει να συμβάλουν στις μειώσεις των εκπομπών όλοι οι τομείς της οικονομίας. Συνεπώς, τα κράτη μέλη θα πρέπει να εφαρμόσουν πρόσθετες πολιτικές και μέτρα σε μια προσπάθεια περαιτέρω περιορισμού των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου από πηγές που δεν καλύπτει η οδηγία 2003/87/ΕΚ. Η απόφαση αφορά τον επιμερισμό της προσπάθειας των κρατών - μελών για μείωση των εκπομπών από τομείς που δεν καλύπτονται από το σύστημα εμπορίας, όπως οι μεταφορές, ο οικιακός τομέας, η γεωργία και τα απόβλητα.

- Την Οδηγία 2009/28/ΕΚ «σχετικά με την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές». Δεσμευτικοί εθνικοί στόχοι αποβλέπουν σε συμμετοχή των ΑΠΕ κατά 20% στην ενεργειακή κατανάλωση σε επίπεδο ΕΕ. Οι στόχοι θα συμβάλουν στη μείωση της εξάρτησης της ΕΕ από τις εισαγωγές ενέργειας και στη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου.
- Την Οδηγία 2009/31/ΕΚ «σχετικά με την αποθήκευση διοξειδίου του άνθρακα σε γεωλογικούς σχηματισμούς». Ένα νομικό πλαίσιο για την προώθηση της ανάπτυξης και την ασφαλή χρήση της δέσμευσης και αποθήκευσης άνθρακα. Η ΕΕ σκοπεύει να δημιουργηθεί ένα δίκτυο μονάδων επίδειξης άνθρακα μέχρι το 2015 για να δοκιμάσει τη βιωσιμότητά της, με σκοπό την εμπορική εφαρμογή της μέχρι το 2020 περίπου.

Σε κάθε περίπτωση, η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρεί ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες θα πρέπει να εξακολουθήσουν να ηγούνται της προσπάθειας για περαιτέρω μείωση, με στόχο τη συνολική μείωση των εκπομπών τους κατά 60 – 80% μέχρι το 2050. Στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Πέμπτο και Έκτο Πρόγραμμα Δράσης της Κοινότητας για το Περιβάλλον καθώς επίσης το Πρόγραμμα για την Αντιμετώπιση των Κλιματικών Αλλαγών (ECCP) συνιστούν ένα συγκροτημένο πλαίσιο της προσπάθειας που αναπτύσσεται για τη μετουσίωση των γενικών πολιτικών δεσμεύσεων σε συγκεκριμένες στρατηγικές και μέτρα (Oberthur, Gehring & Young, 2006).

Μέχρι σήμερα, 40 περίπου πολιτικές και μέτρα, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, συμπληρώνουν τα μέτρα που έχουν λάβει τα επιμέρους κράτη-μέλη στο εσωτερικό τους, ενώ συνεχίζουν να λαμβάνονται νέα. Η περιβαλλοντική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιδιώκει τη μετάβαση της Ευρώπης σε μια ιδιαίτερα αποδοτική, από ενεργειακή άποψη, οικονομία με χαμηλές εκπομπές των αερίων που προκαλούν το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου. Από την άλλη πλευρά, η Ευρωπαϊκή Ένωση εστιάζοντας στην αντιμετώπιση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής, έθεσε τις βασικές κατευθύνσεις στρατηγικής και δράσεων για την προσαρμογή στα δεδομένα που διαμορφώνονται.

Συνολικά, εκτιμάται ότι οι δεσμεύσεις των νέων μέτρων καλούνται να προσδώσουν μια νέα ποιότητα και ώθηση στις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ευρωπαϊκή πολιτική εξακολουθεί να κινητοποιεί σημαντικό πολιτικό κεφάλαιο, προκειμένου να

επιτευχθεί πρόοδος και εικάζεται, ότι οι προσπάθειες θα συνεχιστούν στο άμεσο μέλλον. Η λογικά αναμενόμενη εξέλιξη είναι μια βελτίωση του κοινοτικού συστήματος και η ανάπτυξη πολιτικών και δράσεων σε κοινοτικό επίπεδο, στο άμεσο μέλλον (Soverosky, 2004).

Σε διεθνές επίπεδο, το ειδικό βάρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις διεθνείς σχέσεις και η επιρροή που δύναται να ασκήσει στο πλαίσιο των σχέσεων που έχει διαμορφώσει με τρίτες χώρες και ομάδες χωρών, αλλά και στη βάση μιας ενεργούς περιβαλλοντικής διπλωματίας, εκτιμάται ότι είναι σε θέση να συμβάλλουν στην προώθηση λύσεων (Nordhauss, 2006). Γενικά υπογραμμίζεται ότι οι απαιτήσεις που τίθενται στη σύγχρονη πραγματικότητα της διεθνούς και ευρωπαϊκής οργάνωσης, σε σχέση με την κλιματική αλλαγή, αφορούν στην αναζήτηση σύνθετων, προωθημένων και αποτελεσματικών λύσεων. Ολοένα και περισσότερο, καθίσταται προφανής η αναγκαιότητα για μετάβαση σε ολοκληρωμένα συστήματα πολιτικής και διακυβέρνησης που καλούνται να παράγουν συγκεκριμένα αποτελέσματα για την ανάσχεση της κλιματικής αλλαγής και να προωθήσουν ικανές λύσεις για την προσαρμογή στα νέα δεδομένα.

Αναπόφευκτα λοιπόν, τίθενται ερωτήματα, όχι μόνο για την αποτελεσματικότητα της προώθησης των συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον κόσμο, αλλά και για την πραγματική βαρύτητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις διεθνείς σχέσεις και τη διεθνή οργάνωση (McKibbin & Wilcoxon 2002). Η ευρωπαϊκή πολιτική καλείται να αναλύσει την πραγματικότητα των διεθνών σχέσεων και της διεθνούς πολιτικής με ρεαλιστικό τρόπο και να αντλήσει χρήσιμα συμπεράσματα για το μέλλον. Οι διπλωματικές προσπάθειες που αναλαμβάνονται και οι διαπραγματεύσεις που πραγματοποιούνται στα διάφορα φόρα αντανακλούν την ανησυχία της διεθνούς κοινότητας καθώς επίσης τη γενικότερη συνειδητοποίηση της επιτακτικής ανάγκης για μια νέα και ουσιαστική κλιματική πολιτική (Grubb & Yamin, 2001).

Η ευρωπαϊκή πολιτική θα πρέπει να επιδιώξει συνολικές και ολοκληρωμένες λύσεις, οι οποίες θα αναπτύσσονται εντός συστημάτων πολυεπίπεδης διακυβέρνησης που θα επικοινωνούν και θα συνεργάζονται μεταξύ τους (Barnes & Barnes, 1999). Είναι, όμως αμφίβολο αν η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι σε θέση να ακολουθήσει τόσο προωθημένες πολιτικές επιλογές. Οι συνδιασκέψεις που πραγματοποιούνται καλούνται να επιλύσουν ζητήματα τα οποία προφανώς υπερβαίνουν τις δυνατότητες των λύσεων που προτείνονται. Ίσως βέβαια, η διεθνής συγκυρία και η πίεση για την επίτευξη προόδου να δημιουργήσουν στο άμεσο μέλλον τις προϋποθέσεις που θα επιφέρουν θετικά αποτελέσματα για τα οποία δεν έχει επιτευχθεί μέχρι σήμερα μια ουσιαστική συμφωνία.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να συνεχίσει τις φιλόδοξες προσπάθειες που καταβάλλει στο εσωτερικό της, προκειμένου να επιτευχθούν οι υψηλοί στόχοι που έχουν τεθεί, ενώ το βάρος αρχίζει πλέον να μετατοπίζεται στην υλοποίηση της πολιτικής και την εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας. Παράλληλα, οφείλουν να συνεχιστούν και να ενταθούν

οι διπλωματικές προσπάθειες και πρωτοβουλίες της ΕΕ. Ιδιαίτερα χρήσιμη εκτιμάται η συνέχιση του διαλόγου σε διμερές επίπεδο, με τους βασικούς δρώντες του συστήματος και κύριους ρυπαντές, ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα, Ινδία, ενώ σημαντικά βήματα θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν σε περιφερειακό επίπεδο, για παράδειγμα εντός του πλαισίου των G8. Ακόμα, ο προσεταιρισμός κρατών του αναπτυσσόμενου Νότου για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής παρουσιάζεται ως στρατηγική επιλογή με πολλαπλά οφέλη για την περαιτέρω ανάδειξη και διατήρηση του θέματος στην πολιτική ατζέντα. Συνεπώς, απαιτείται η ενσωμάτωση της διάστασης αυτής στην αναπτυξιακή πολιτική της Ένωσης. Η πρόοδος που θα ήταν δυνατό να προκύψει, θα δημιουργούσε κατάλληλες προϋποθέσεις, ώστε να ανοιχθεί ο δρόμος για την επίτευξη μιας ευρύτερης συμφωνίας σε πολυμερές επίπεδο, εντός του πλαισίου της UNFCCC, που παραμένει το βασικό φόρουμ ανάπτυξης των προσπαθειών της Ένωσης.

Για το σκοπό αυτό, η ΕΕ καλείται να καθορίσει επακριβώς τα περιεχόμενα της πολιτικής και να επεξεργαστεί συγκεκριμένες λύσεις και εναλλακτικές δυνατότητες σε μια πληθώρα επιμέρους ζητημάτων, τα οποία θα εμφανίζονται με τις διαπραγματεύσεις. Είναι επίσης απαραίτητο να αναπτυχθούν κατάλληλες στρατηγικές και προσεγγίσεις, διαπραγματευτικές τακτικές, όπως επίσης να επιδιωχθούν στρατηγικές συμμαχίες. Η ΕΕ θα πρέπει να εξακολουθήσει να διαδραματίζει ένα κινητήριο ρόλο, διαμορφώνοντας κατάλληλες στρατηγικές και προτάσεις.

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην αναζήτηση καινοτόμων προσεγγίσεων και λύσεων, στην ανάπτυξη καινοτόμων μέσων και εργαλείων, όπως επίσης στη βελτίωση των υφισταμένων. Η κινητοποίηση των δυνάμεων και των μηχανισμών της αγοράς εμφανίζονται ως κατάλληλο όχημα για την επίτευξη των στόχων. Πέραν αυτών, καθοριστική για την επίτευξη των στόχων αναμένεται η πρόοδος στο πεδίο της έρευνας και της τεχνολογίας. Συνεπώς, η ΕΕ καλείται να εντείνει τις προσπάθειές της, συγκεντρώνοντας πόρους και ενέργεια προς την κατεύθυνση αυτή και αξιοποιώντας τα μέσα που διαθέτει. Το τεχνολογικό προβάδισμα που θα προκύψει, θα αποβεί σε όφελος της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Η ΕΕ καλείται να αναζητήσει τρόπους και διαδικασίες ώστε να εμπλέξει και να κινητοποιήσει εθνικές κυβερνήσεις, τοπικές και περιφερειακές αρχές, παραγωγούς και επιχειρήσεις, την κοινωνία των πολιτών για την επίτευξη των στόχων. Προς την κατεύθυνση αυτή, επιβάλλεται να διαμορφωθεί ένα κατάλληλο πλαίσιο για την ανάπτυξη νέων σχέσεων και συνεργασιών, να δημιουργηθούν οι αναγκαίες διασυνδέσεις μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, μεταξύ πολιτικής και οικονομίας, μεταξύ δημόσιας σφαίρας και κοινωνίας πολιτών. Το σημαντικότερο ίσως επίτευγμα θα είναι η δημιουργία συνείδησης ότι η οικονομική ανάπτυξη και περιβάλλον είναι δυνατό να συνυπάρξουν αρμονικά και ανάδειξη τρόπων με τους οποίους αυτό θα είναι εφικτό.

Πρόσθετα, η Ένωση καλείται να προωθήσει με συνέπεια και μεθοδικότητα την κατεύθυνση της διεθνούς κοινότητας προς ένα ουσιαστικό και αποτελεσματικό σύστημα παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης στη βάση αξιών, στόχων και προτύπων που θα διέπονται από την αρχή της αειφόρας ανάπτυξης. Η συλλογική δράση θα πρέπει να στηριχτεί στη βάση μια κοινής αντίληψης και αμοιβαίας εμπιστοσύνης με αίσθηση δικαιοσύνης και υπευθυνότητας, κάτω από τις ηγετικές πρωτοβουλίες της Ένωσης.

Η ανάδειξη της αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής σε βασική προτεραιότητα της ατζέντας της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντανάκλα την ευαισθητοποίησή της για τα περιβαλλοντικά θέματα και τις μεγάλες περιβαλλοντικές προκλήσεις, αλλά επίσης την ικανότητά της να κινητοποιήσει ένα σημαντικό πολιτικό δυναμικό για την επίτευξη του φιλόδοξου αυτού στόχου (Gardiner, 2004). Η πολιτική της Ένωσης ενισχύει την καταξίωσή της στο διεθνές σύστημα ως πρωτεργάτη της περιβαλλοντικής πολιτικής και διακυβέρνησης και προωθεί την επιρροή της στη διεθνή σκηνή, ως μιας ήπιας υπερδύναμης. Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής συνιστά ένα στόχο με ευρεία αποδοχή από τους Ευρωπαίους πολίτες, ένα στόχο που ενδείκνυται για μια πολιτική με υψηλή συμβολική αξία, προωθώντας την εικόνα μιας «Ευρώπης που νοιάζεται», αλλά και μιας Ευρώπης με ισχυρή διεθνή παρουσία και ακτινοβολία, ένα στόχο που προωθεί την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας.

4.7. Τα Βασικά Οικονομικά Εργαλεία της Περιβαλλοντικής Πολιτικής (Ερώτημα Ε5)

Η περιβαλλοντική πολιτική αποτελεί το σύνολο όλων των μέτρων που είναι απαραίτητο να λαμβάνονται προκειμένου να εξασφαλίζεται στον άνθρωπο ένα υγιές περιβάλλον, να προστατεύονται το έδαφος, η ατμόσφαιρα, τα ύδατα, η χλωρίδα και η πανίδα από την ανθρώπινη δραστηριότητα προκειμένου να αποκαθίστανται οι βλάβες που προκαλούνται από το φυσικό περιβάλλον (McCormick, 1991). Στόχος της περιβαλλοντικής πολιτικής είναι να ευνοεί την ανάπτυξη και χρήση μέσων που ενδείκνυται για την εφαρμογή της αρχής της πρόληψης, προκειμένου να καθίστανται, κατά το δυνατόν, μη απαραίτητη η λήψη μέτρων αποκατάστασης των βλαβών στο φυσικό περιβάλλον. Για το σκοπό αυτό η περιβαλλοντική πολιτική έχει στη διάθεσή της μια σειρά από εργαλεία, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιούνται συνδυαζόμενα και σε συνάρτηση προς τις βασικές αρχές, τους στόχους, τις προτεραιότητες και το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο.

Η βασική αντίληψη που βρίσκεται πίσω από τη χρήση οικονομικών εργαλείων είναι ότι θα πρέπει να αξιοποιηθεί η δυνατότητα που διαθέτουν οι δυνάμεις της αγοράς για την προστασία του περιβάλλοντος. Κύριος στόχος είναι η επίτευξη ενός προκαθορισμένου επιπέδου ρύπανσης με το χαμηλότερο δυνατό κόστος ή διαφορετικά, μέσω της διάθεσης πόρων με τους οποίους επιτυγχάνεται το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα για το περιβάλλον. Με τα οικονομικά εργαλεία της περιβαλλοντικής πολιτικής ορίζεται μια τιμή για τη χρήση

του περιβάλλοντος και δίνεται η δυνατότητα στα κράτη να κάνουν χρήση ανάλογα με το τίμημα που καλούνται να καταβάλουν για αυτό (Siebert, 2004).

4.7.1. Περιβαλλοντικοί Φόροι και Επιβαρύνσεις

Η εφαρμογή ενός συστήματος περιβαλλοντικών φόρων και επιβαρύνσεων (COM, 1997) αποτελεί ένα έμμεσο τρόπο, ώστε το κράτος να αποθαρρύνει τις οικονομικές μονάδες να ρυπαίνουν το περιβάλλον (Romm, 2007). Ουσιαστικά επιδιώκεται η εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει». Αυτό επιτυγχάνεται στο βαθμό που το ύψος του φόρου προσδιορίζεται με τρόπο ώστε να αποτελεί κίνητρο για μια οικονομική μονάδα να μειώσει τη ρύπανση που προκαλεί. Η περιβαλλοντική αποτελεσματικότητα του συγκεκριμένου μέτρου εξαρτάται από τη σχέση του επιβαλλόμενου φόρου προς το κόστος των αντιρρυπαντικών μέτρων που λαμβάνει μια παραγωγική μονάδα.

Το συγκεκριμένο εργαλείο της περιβαλλοντικής πολιτικής μπορεί να έχει τη μορφή φόρου για την εκπομπή ρύπων και τη διάθεση των αποβλήτων. Σε αυτή την περίπτωση προσδιορίζεται το ύψος του φόρου είτε από τον όγκο είτε από τη σύστασή τους. Μπορεί επίσης να επιβάλλεται φόρος επί των προϊόντων ανάλογα με το πόσο η παραγωγή ή η κατανάλωσή τους επιβαρύνει το περιβάλλον. Παράλληλα μπορεί να υπάρχει και μια ευνοϊκότερη αντιμετώπιση των προϊόντων των οποίων η παραγωγή και η κατανάλωση επιβαρύνει λιγότερο το περιβάλλον (Schoenbaum, 1997).

Η εφαρμογή του συστήματος της περιβαλλοντικής φορολογίας παρουσιάζει ορισμένα πρακτικά προβλήματα, όπως αυτό της μέτρησης των εκπομπών ρύπανσης ανά παραγωγική μονάδα ή εστία ρύπανσης. Αυτό προϋποθέτει τη δυνατότητα ανίχνευσης και μέτρησης των εκπομπών σε κάθε εστία και για κάθε είδος ρύπου προκειμένου να προσδιοριστεί το κατάλληλο ύψος του φόρου για την κάθε περίπτωση. Πέρα του ότι ένα τέτοιο σύστημα παρακολούθησης, μέτρησης και ελέγχου μπορεί να είναι εξαιρετικά δαπανηρό και η διαδικασία χρονοβόρα, απαιτείται να τροφοδοτείται το σύστημα αυτό διαρκώς με πλήθος πληροφοριών ώστε να έχει τη δυνατότητα η αρμόδια κρατική υπηρεσία να προβαίνει σε οριακή ανάλυση για την κάθε πηγή ξεχωριστά και να προσδιορίζει το ανάλογο ύψος του φόρου (Schoenbaum, 1997).

Μια πρόταση στη συζήτηση για το Φόρο Περιβάλλοντος αποτελεί η εισαγωγή φόρου για τις εκπομπές του διοξειδίου του άνθρακα και η οποία στοχεύει στη γενικότερη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και στην προώθηση της έρευνας για την ανάπτυξη και περαιτέρω βελτίωση των καθαρών τεχνολογιών (Barnes & Barnes, 1999). Σε αντίθεση με ένα γενικό φόρο περιβάλλοντος, ο φόρος CO₂ θεωρείται ότι είναι αποτελεσματικότερος ιδιαίτερα για την αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και κατ' επέκταση, του Φαινομένου του Θερμοκηπίου.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε ήδη από το 1992 προτείνει ένα σύστημα φορολογίας το οποίο θα συνδύαζε τις δύο αυτές μορφές φόρου, δηλαδή ένα γενικό φόρο περιβάλλοντος και ένα φόρο CO₂ (Romm, 2007). Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η δημιουργία ενός ευνοϊκότερου καθεστώτος για τη χρήση καθαρότερων τεχνολογιών δεδομένου ότι φορολογούνται τόσο η χρήση ενέργειας όσο και οι εκπομπές CO₂. Ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Σουηδία, η Ολλανδία και η Δανία έχουν εφαρμόσει με επιτυχία το συγκεκριμένο μέτρο ή παραλλαγές του σε εθνικό επίπεδο.

Η επιβολή ενός ενεργειακού φόρου δίνει αναμφισβήτητα θετικά σήματα ως προς μεσοπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους. Αδυνατεί όμως να δώσει κάποια άμεση απάντηση σε ένα βασικό ερώτημα που αφορά την πραγματική ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου. Κανένα ποσό από αυτά που θα συγκεντρωθούν από τη σχετική φορολογία δεν πρόκειται να διατεθεί προς την κατεύθυνση μιας τέτοιας συνεργασίας ή στη μεταφορά τεχνολογίας από τον Βορρά προς τον Νότο και τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ή με σκοπό την ανάπτυξη φιλοπεριβαλλοντικών δραστηριοτήτων. Κατά συνέπεια, η εμπλοκή όλων των μεγάλων οικονομικών δυνάμεων στις σχετικές διαπραγματεύσεις και στις μεταρρυθμίσεις που πρόκειται να ακολουθήσουν θα μπορούσε να συμβάλει θετικά στην αποτελεσματική διαχείριση της ενέργειας και στη διαμόρφωση τιμών κατανάλωσης ενέργειας κοινά αποδεκτών (Brown, 2001).

Η επιμονή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αναφορικά με την υιοθέτηση ενός τέτοιου μέτρου συνδέεται με την αναγκαιότητα ενεργοποίησης ενός κρατικού μηχανισμού ικανού να ελέγξει τόσο την ενέργεια όσο και τη διάδοση της χρήσης των εναλλακτικών μορφών ενέργειας (Archer, 2007). Εντούτοις, ούτε υποχρεωτικοί στόχοι ούτε ειδικά μέσα έχουν προσδιορισθεί προς αυτή την κατεύθυνση. Αυτή η φορολογική πολιτική δεν θα πρέπει να περιορισθεί στον ευρωπαϊκό χώρο μόνο, γιατί τότε θα παρουσιαστούν έντονα άδικα και αδικαιολόγητα αποτελέσματα. Ας μην ξεχνάμε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, η Κίνα και η Βραζιλία είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για εκπομπές αερίων που προκαλούν ατμοσφαιρική ρύπανση και δρουν αυξητικά στο φαινόμενο του θερμοκηπίου (Stewart, 1993).

Η επιβολή ενός ενεργειακού φόρου στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και την ενέργεια εξελίσσεται σε θεμελιώδες στοιχείο της νέας κοινοτικής αντίληψης για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι ανάγκη πλέον να στραφεί το ενδιαφέρον και η υπευθυνότητα του πολίτη προς νέα προϊόντα και συμπεριφορές φιλικές προς το περιβάλλον.

Οι φόροι μπορούν να συνδέονται με επί μέρους στόχους της πολιτικής, όπως είναι και η κατανομή των εισοδημάτων ή μπορούν και να έχουν το χαρακτήρα του κινήτρου (Rauscher, 1995). Στην περίπτωση του περιβαλλοντικού φόρου ο στόχος είναι η στροφή των πολιτών προς μια φιλικότερη προς το περιβάλλον συμπεριφορά. Σε κάθε περίπτωση όμως αποτελούν οι φόροι πάντοτε μια επιπλέον οικονομική επιβάρυνση για τους πολίτες για αυτό και δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς ούτε μεταξύ των πολιτών ούτε και στη βιομηχανία

(Βλάχου, 2001). Για να υπάρχει δημοσιονομική ουδετερότητα προκειμένου να επιστρέφονται τα συγκεκριμένα έσοδα, μπορεί το κράτος να μειώνει αντίστοιχα άλλους φόρους ή εισφορές που ήδη υπάρχουν. Αυτό θα μπορούσε υπό προϋποθέσεις να έχει και άλλες ευεργετικές επιδράσεις και σε ζητήματα όπως αυτό της απασχόλησης (Tietenberg, 1998).

Η προστασία του περιβάλλοντος απαιτεί την αναδιάρθρωση του τομέα της ενέργειας. Σε πολλές βιομηχανικές χώρες έχει επί δεκαετίες ακολουθηθεί η πρακτική των κρατικών επιδοτήσεων για τη στήριξη επί παραδείγματι, της εξόρυξης του άνθρακα. Τέτοια μέτρα έχουν ως στόχο τη διατήρηση των θέσεων εργασίας σε επιμέρους τομείς, αλλά και να περιορίσουν την ενεργειακή εξάρτηση κάθε χώρας από εισαγωγές. Πραγματικά, είναι μεγάλη η πολυπλοκότητα του εγχειρήματος για αναδιάρθρωση του τομέα της ενέργειας καθώς και αυτό της ταύτισης των στόχων της ενεργειακής και περιβαλλοντικής πολιτικής, με την έννοια ότι η εξάντληση των μη ανανεώσιμων μορφών ενέργειας είναι ο παράγοντας που ωθεί και τους δύο τομείς στην αναζήτηση μέτρων που θα ενθαρρύνουν την εξοικονόμηση ενέργειας και ταυτόχρονα θα προωθούν άλλες ανανεώσιμες μορφές της (Archer, 2007).

Πέρα από τα παραπάνω υπάρχει και μια σειρά ερωτημάτων που συνδέεται με τα παρακάτω ζητήματα:

- Η επιβολή φόρου περιβάλλοντος σημαίνει όχι μόνο ακόμη μεγαλύτερη πολυπλοκότητα για το υφιστάμενο φορολογικό σύστημα, αλλά και την περαιτέρω φορολογική επιβάρυνση των πολιτών, η οποία όμως ήδη βρίσκεται σε αρκετές χώρες σε υψηλό επίπεδο. Ταυτόχρονα δημιουργούνται ακόμα μεγαλύτερες δυσκολίες στην εφαρμογή ενός ενιαίου φορολογικού συστήματος σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Από την άλλη μεριά, στο βαθμό που τα συγκεκριμένα μέτρα αποδειχθούν αποτελεσματικά είναι δυνατό να δημιουργηθεί μεσοπρόθεσμα και ένα δημοσιονομικό πρόβλημα από τη μείωση των εσόδων του κράτους λόγω της μείωσης της κατανάλωσης ενέργειας και της μείωσης των εκπομπών ρύπων.
- Ένα επιπλέον ζήτημα αποτελεί και η διατήρηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων δεδομένου ότι ο φόρος περιβάλλοντος δημιουργεί εκεί που εφαρμόζεται ένα συγκριτικό μειονέκτημα έναντι των επιχειρήσεων που βρίσκονται εγκαταστημένες σε χώρες όπου δεν εφαρμόζονται ανάλογα μέτρα με όποιες συνέπειες αυτό θα είχε στο ζήτημα της απασχόλησης και όχι μόνο. Αυτό ωστόσο, είναι ένα πρόβλημα που αντιμετωπίζουν γενικότερα τα μέτρα της περιβαλλοντικής πολιτικής και όχι αποκλειστικά η περιβαλλοντική φορολογία.

Το σημαντικότερο ίσως πλεονέκτημα των περιβαλλοντικών φόρων και επιβαρύνσεων έναντι του συστήματος των απαγορεύσεων και των προδιαγραφών είναι ότι αποτελούν ένα συνεχές κίνητρο για τη μείωση της ρύπανσης. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι φορολογείται οποιοδήποτε ρυπαντικό φορτίο, οπότε η μείωση συνεπάγεται ένα οικονομικό

όφελος (Romm, 2007). Αντίθετα, το σύστημα των απαγορεύσεων και προδιαγραφών είναι στατικό καθώς δεν υπάρχουν ποινές όταν η όχληση βρίσκεται κάτω από το προκαθορισμένο επίπεδο οπότε δεν υφίσταται και κάποιο κίνητρο για περαιτέρω μείωσή της. Με αυτή την έννοια, από άποψη περιβαλλοντικής αποτελεσματικότητας, οι φόροι και οι επιβαρύνσεις έχουν ένα πλεονέκτημα έναντι του συστήματος απαγορεύσεων. Με το σύστημα των φόρων και των επιβαρύνσεων, ωθούνται οι επιχειρήσεις στην αναζήτηση νέων καθαρότερων τεχνολογιών προκειμένου να περιορίσουν το ρυπαντικό τους φορτίο.

Στα μειονεκτήματα αυτού του μέτρου περιλαμβάνονται αρχικά, η δυσκολία προσδιορισμού του ύψους του φόρου και των επιβαρύνσεων καθώς και η αποτελεσματικότητά του εξαρτάται από την ακρίβεια του υπολογισμού του κόστους της πρόληψης και του κόστους της ρύπανσης. Επιπλέον, η αποτελεσματικότητα ενός συστήματος περιβαλλοντικών φόρων μπορεί να εκτιμηθεί σε βάθος χρόνου καθώς η προσαρμογή των επιχειρήσεων στα νέα δεδομένα δεν μπορεί να είναι άμεση. Αυτό σημαίνει ότι σε περιπτώσεις άμεσων κινδύνων που προκαλούνται από τη ρύπανση το συγκεκριμένο μέτρο δεν προσφέρεται ως λύση (Schoenbaum, 1997).

4.7.2. Περιβαλλοντικές Επιδοτήσεις

Δεδομένης της απροθυμίας και αδυναμίας πολλών επιχειρήσεων να επενδύσουν σημαντικά ποσά προκειμένου να μειώσουν τη ρύπανση που προκαλούν, αποτελούν οι περιβαλλοντικές επιδοτήσεις μια εναλλακτική και ευρέως διαδεδομένη λύση (OECD, 1989) για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Οι περιβαλλοντικές επιδοτήσεις μπορούν να έχουν διάφορες μορφές και σε γενικές γραμμές χρησιμοποιούνται προκειμένου οι επιχειρήσεις να εφαρμόσουν αντιρρυπαντική πολιτική εγκαθιστώντας τις απαραίτητες τεχνολογίες. Τέτοιου είδους επενδυτικές δαπάνες αποτελούν για τις επιχειρήσεις επιβάρυνση κόστους ακόμα και σε περιπτώσεις όπου το ποσοστό της επιδότησης επί της αξίας του εξοπλισμού είναι υψηλό. Κατά συνέπεια, προκειμένου οι περιβαλλοντικές επιδοτήσεις να αποτελούν κίνητρο για τις οικονομικές μονάδες θα πρέπει να συνοδεύονται και από άλλα μέτρα με τα οποία θα αντισταθμίζεται η όποια επιβάρυνσή τους.

Οι συνηθέστερες μορφές επιδοτήσεων είναι η απευθείας διάθεση χρηματικών ποσών από το κράτος και οι φορολογικές απαλλαγές. Με τα μέτρα αυτά μπορούν οι επιχειρήσεις για παράδειγμα να επιχορηγούνται για την αγορά και την εγκατάσταση αντιρρυπαντικού εξοπλισμού, να τους δίνεται η εγγύηση ότι με την εγκατάσταση της συγκεκριμένης τεχνολογίας δεν θα αυξηθεί αντίστοιχα και η φορολογητέα αξία της ιδιοκτησίας τους, να γίνεται έκπτωση της συνολικής αξίας του αντιρρυπαντικού τους εξοπλισμού ή μέρους αυτής από τη φορολογητέα βάση, να δίνονται κρατικές εγγυήσεις για τη δανειοδότηση επιχειρήσεων προκειμένου να προβαίνουν σε αγορά αντιρρυπαντικού

εξοπλισμού ή και να χορηγούνται από το ίδιο το κράτος χαμηλότοκα δάνεια για τον ίδιο το σκοπό (Κώττης, 1994).

Η περιβαλλοντική αποτελεσματικότητα των επιδοτήσεων τίθεται γενικότερα υπό αμφισβήτηση, δεδομένου ότι αυτές δεν αυξάνουν το κόστος της παραγωγής των αγαθών με αποτέλεσμα να διατηρείται η ζήτηση σε ένα υψηλό επίπεδο. Τέλος, είναι και εξαιρετικά δύσκολος ο προσδιορισμός εκείνου του ύψους της ενίσχυσης για κάθε επιχείρηση το οποίο θα οδηγούσε στο άριστο επίπεδο ρύπανσης.

4.7.3. Περιβαλλοντικές Συμφωνίες

Από το 1996 η Επιτροπή (COM 96 561, 27.11.1996) έχει προωθήσει το μέτρο των περιβαλλοντικών συμφωνιών μεταξύ της βιομηχανίας και των δημόσιων αρχών με στόχο τη μείωση των εκπομπών ρυπογόνων ουσιών στο περιβάλλον. Το συγκεκριμένο μέτρο δεν ήταν άγνωστο μέχρι τότε καθώς χώρες όπως για παράδειγμα η Γερμανία το είχαν εφαρμόσει αρκετά χρόνια πριν. Ήδη από το 1993 είχε σταματήσει η χρήση χλωροφθορανθράκων και μια σειρά από μεγάλες επιχειρήσεις είχε διακόψει τη διάθεση μη φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων όπως ορισμένα απορρυπαντικά, σπρέι κ.α (Romm, 2007). Πριν τη Διάσκεψη του Βερολίνου το 1995 διάφοροι κλάδοι της βιομηχανίας είχαν δεσμευτεί να μειώσουν τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα ακόμη και σε επίπεδα κατώτερα των δεσμεύσεων που είχε αναλάβει η γερμανική κυβέρνηση στο Ρίο το 1992. Το 1995 η WWF μαζί με έξι από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις της Γερμανίας, ίδρυσε το «Zirkel 2005», με στόχο την εθελοντική μείωση της κατανάλωσης ενέργειας.

Το μέτρο αυτό έχει καθαρά προληπτικό χαρακτήρα και έχει το πλεονέκτημα ότι λειτουργεί στη βάση της συνεργασίας τόσο μεταξύ των επιχειρήσεων όσο και μεταξύ επιχειρησιακών και δημόσιων αρχών. Το γεγονός αυτό επιτρέπει τη λήψη αποφάσεων οι οποίες είναι περισσότερο προσαρμοσμένες στα οικονομικά δεδομένα και στην τεχνογνωσία των επιχειρήσεων, γεγονός που καθιστά το μέτρο αυτό ιδιαίτερα ευέλικτο και αποτελεσματικό τόσο από οικονομικής όσο και από περιβαλλοντικής άποψης. Επίσης και σε αυτή την περίπτωση επιτυγχάνεται η προώθηση της αντιρρυπαντικής τεχνολογίας καθώς οι δεσμευόμενες με τις συμφωνίες επιχειρήσεις στρέφονται στην αναζήτηση αποτελεσματικότερων μέσων μείωσης της ρύπανσης.

Ωστόσο, το γεγονός ότι οι συμφωνίες προϋποθέτουν τη διαπραγμάτευση μεταξύ κράτους και επιχειρήσεων σημαίνει ότι θα πρέπει να καταστεί εφικτή η εξισορρόπηση μεταξύ των αντικρουόμενων συμφερόντων. Έτσι τίθεται το ερώτημα εάν μπορεί να εξασφαλιστεί για το κράτος ένας κυρίαρχος ρόλος προκειμένου οι συμφωνίες να εξυπηρετούν ένα υψηλό επίπεδο προστασίας. Επίσης η απορρύθμιση είναι δυνατό να οδηγήσει στον ελλιπή έλεγχο της τήρησης των συμφωνιών αποδυναμώνοντας έτσι την οποιαδήποτε προσδοκία αυτές

δημιουργούν σχετικά με την επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων (Γκιζάρη – Ξανθοπούλου, 2003).

4.8. Δεσμευτικά και μη νομικά κείμενα (Ερώτημα Ε6)

Εάν ένα πρόβλημα είναι διασυνοριακό ή μη είναι σχετικό στα ζητήματα περιβάλλοντος. Προβλήματα που προκαλούνται στα εθνικά όρια είναι πιθανό να έχουν όχι μόνο εθνικές αλλά και ευρύτερες επιπτώσεις. Ο χειρισμός των προβλημάτων σε εθνικό επίπεδο μπορεί να εκθέτει τα κέντρα αποφάσεων σε αντίθετες πιέσεις και να τα καθιστά πιο εύαλота ελλείψει της δυνατότητας αναφοράς σε ευρύτερο πλαίσιο που θα οδηγούσε εξισορροπητικά. Αυτό αποδεικνύει και τη δυσκολία ανεύρεσης του κατάλληλου επιπέδου για την αντιμετώπισή τους.

Τα τελευταία χρόνια φαίνεται πως έχει επικρατήσει η παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση που εμπεριέχει το υφιστάμενο διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος καθώς και τα διεθνή όργανα και τους οργανισμούς που έχουν ως κύριο στόχο την προστασία του περιβάλλοντος. Ειδικότερα, το πρώτο σκέλος της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης αφορά τα ρυθμιστικό πλαίσιο δηλαδή το νομικά δεσμευτικό θεσμικό οικοδόμημα (hard-law) που έχει κυρίως τη μορφή διεθνούς συμφωνίας, σύμβασης, πρωτοκόλλου. Βέβαια τις τελευταίες δεκαετίες, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και τα διεθνή νομικά κείμενα χαλαρής δεσμευτικότητας (soft-law) όπως οι διακηρύξεις, σχέδια δράσης, συστάσεις. Πρόκειται για κείμενα τα οποία συνεπάγονται πολιτικές και ηθικές δεσμεύσεις για τα κράτη που αφορούν, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν το μελλοντικό, νομικά δεσμευτικό θεσμικό πλαίσιο.

Ένα από τα προβλήματα του διεθνούς δικαίου σχετικά με την κλιματική αλλαγή, είναι το ζήτημα της δεσμευτικότητας. Η έννοια της δημόσιας πολιτικής προϋποθέτει μια εξουσία επιβολής που καθιστά τους νομικούς κανόνες δεσμευτικούς. Κάτι τέτοιο, όμως δεν είναι πάντα εφικτό αφού σε διεθνές επίπεδο όλα τα κράτη είναι κυρίαρχα. Πρόκειται συνεπώς στην πράξη για αυτοδέσμευση των κρατών, προσπαθώντας να βρουν τρόπους να αντιμετωπίσουν περιβαλλοντικά προβλήματα που θίγουν περισσότερες της μιας χώρες. Η σύναψη Διεθνών Συμβάσεων μπορεί να οφείλεται σε πρωτοβουλία ορισμένων κρατών αλλά κινητοποιεί και άλλα κράτη να υπογράψουν. Η προσπάθεια να βρεθεί ο ελάχιστος κοινός παρονομαστής μεταξύ των κρατών που συμμετέχουν σε διεθνές επίπεδο ευθύνεται για τις πολύ γενικές διατυπώσεις στις συμβάσεις και διακηρύξεις, ενώ ορισμένα θέματα δεν εμφανίζονται καν στις σχετικές συμφωνίες.

Πίνακας 4.15 Συγκεντρωτικός Πίνακας Δεσμευτικών (hard law) και μη κειμένων (soft law)	
Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης	Αδυναμία υιοθέτησης νομικών κειμένων υποχρεωτικού χαρακτήρα (Hard-law)
Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ	Δέσμευε τα συμβαλλόμενα μέρη
Συνδιάσκεψη του Ρίο ντε Τζανείρο	Δεν έθεσε νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις αλλά έθετε τις βάσεις για περαιτέρω δράση στο μέλλον. Προέβλεπε νομικά κείμενα μη δεσμευτικού χαρακτήρα: α) Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, β) Οδηγό Agenda 21, γ) Δήλωση Αρχών για την Διαχείριση, Διατήρηση και Αυτοσυντηρούμενη Ανάπτυξη των δασών όλων των τύπων
Πρωτόκολλο του Κιότο	Προέβλεπε νομικά κατοχυρωμένες δεσμεύσεις
Διάσκεψη της Χάγης	Αδυναμία θέσπισης δεσμευτικών συμφωνιών
Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ	Αδυναμία θέσπισης δεσμευτικών συμφωνιών
Διάσκεψη στο Μπαλί	Υπήρξε αποδοχή θεωρητικού κειμένου
Διάσκεψη της Κοπεγχάγης	Η συμφωνία δεν είχε δεσμευτικό χαρακτήρα
Διάσκεψη του Κανκούν	Δεν υπήρξε δεσμευτική συμφωνία για τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται πως όσο αυξάνει η διεθνοποίηση, τόσο αυξάνουν τα υποχρεωτικά κείμενα αλλά δεν υπογράφονται ή δεν τηρούνται. Τα αναπτυγμένα κράτη δείχνουν να μην αρέσκονται να εγκλωβίζονται σε πολιτικά και νομικά δεσμευτικά κείμενα. Τα βήματα προς σύμπνοια και συμφωνία δεν είναι εφικτά. Τα αναπτυγμένα κράτη συνήθως δεν δείχνουν ιδιαίτερη διάθεση διαπραγμάτευσης με αποτέλεσμα να κορυφώνεται η διαφωνία μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών. Οι χώρες έχουν κίνητρα να μην τηρήσουν τις υποχρεώσεις τους όσον αφορά τις δεσμεύσεις τους, ελαχιστοποιώντας τα κόστη τους, ενώ ταυτόχρονα παίρνουν οφέλη από τις προσπάθειες των άλλων χωρών που επιθυμούν να υπηρετήσουν τις δεσμεύσεις των συμφωνιών.

4.9. Ομαδοποιήσεις και αντιπαραθέσεις κρατών στην παγκόσμια περιβαλλοντική πολιτική (Ερώτημα Ε7)

Η παγκόσμια κλιματική αλλαγή αποτελεί φαινόμενο με οικολογικές και κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις και απαιτεί για την αντιμετώπισή του συγκεκριμένες πολιτικές και μέτρα που καλούνται να υιοθετήσουν και να εφαρμόσουν τα κράτη. Τα κράτη,

καλούνται πλέον να προετοιμάζουν και κατάλληλες στρατηγικές προσαρμογής στις επιπτώσεις της αλλαγής του κλίματος, με αποτέλεσμα να επιβαρύνονται με νέες οικονομικές και κοινωνικές προσαρμογές καθώς νέα δεδομένα και ανάγκες προκύπτουν από τις διεθνείς συμφωνίες για το κλίμα. Επομένως, τόσο η διαπραγματευτική συμπεριφορά όσο και οι θέσεις και απόψεις των μελών της διεθνούς κοινότητας επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τα ίδια τα οικονομικά και γεωστρατηγικά συμφέροντά τους (Rowlands, 1992).

Μια γενική ομαδοποίηση των συνασπισμών κρατών που συμμετέχουν στις διαπραγματεύσεις τόσο των Διασκέψεων όσο και των Πρωτοκόλλων θα μπορούσε να ήταν η εξής:

- Τα κράτη που έχουν ισχυρά κίνητρα και πιέζουν προς την κατεύθυνση γρήγορων και ουσιαστικών δεσμεύσεων. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Συμμαχία των Μικρών Νησιωτικών Κρατών (AOSIS)
- Στον αντίποδα βρίσκονται τα κράτη της ομάδας «JUSSCANNZ» (Ιαπωνία, ΗΠΑ, Ελβετία, Αυστραλία, Καναδάς, Νορβηγία, Νέα Ζηλανδία), η Ρωσία και άλλα πρώην Ανατολικά κράτη.
- Ένα τρίτος πολυάριθμος συνασπισμός περιλαμβάνει την πλειοψηφία των αναπτυσσόμενων κρατών (G-77, Κίνα).

4.9.1. Βορράς-Νότος (Αναπτυγμένες-Αναπτυσσόμενες Χώρες)

Είναι γεγονός πως, παρά τις έντονες εσωτερικές αντιπαραθέσεις και διαφωνίες, η πραγματική και βαθύτερη πολιτική διχοτόμηση στο πεδίο της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής προέρχεται από την οικονομική διχοτόμηση μεταξύ Βορρά – Νότου που γίνεται αισθητή στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων. Για τις χώρες του Βορρά το πρόβλημα δημιουργείται στο περιβάλλον από την ραγδαία αύξηση του πληθυσμού και την παρωχημένη τεχνολογία που ακόμα χρησιμοποιείται στις χώρες του αναπτυσσόμενου Νότου. Αντίστροφα, για το Νότο το πρόβλημα στο περιβάλλον δημιουργείται από τη φτώχεια που υφίσταται εκεί και από την αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων που γίνεται από την πλευρά των βιομηχανικών χωρών. Η οικονομική ανάπτυξη και η εξάλειψη του χρέους τους είναι η λογική απάντηση των χωρών αυτών στην οικολογική κρίση (Patterson & Grub, 1992).

Οι εμπλεκόμενες στο περιβαλλοντικό ζήτημα οντότητες έχει η κάθε μία τα δικά της συμφέροντα. Οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες και οι επιχειρήσεις παραγωγής ενέργειας έχουν λόγους να διατηρούν τις αγορές τους ή ακόμη και να τις διευρύνουν. Οι βιομηχανικές χώρες χρειάζονται φθηνή ενέργεια και ταυτοχρόνως οι χώρες του αναπτυσσόμενου Νότου αντιδρούν στην αρπαγή των φυσικών τους πόρων. Παράλληλα, όμως, έχουν και μεγάλη ανάγκη συναλλαγματικών εισροών και οι επιχειρήσεις που εκμεταλλεύονται τα τροπικά δάση

ενοχλούνται από τις περιβαλλοντικές ευαισθησίες των περιβαλλοντικών οργανώσεων (Markandya & Halsnaes, 2004).

Η αειφόρος ανάπτυξη προϋποθέτει τη ριζική μεταρρύθμιση του μοντέλου ανάπτυξης των βιομηχανικών χωρών προκειμένου να καταστεί δυνατή η συνετή διαχείριση των περιβαλλοντικών πόρων (Sharma & Vredenburg, 1998). Η διάχυση της ιδέας της αειφορίας παγκοσμίως φέρνει στο φως και το πρόβλημα της άνιση κατανομής των πόρων μεταξύ των βιομηχανικών και των αναπτυσσόμενων χωρών, μεταξύ Βορρά και Νότου, ζήτημα στην ανάδειξη του οποίου έχουν άλλωστε συμβάλει καθοριστικά και οι ΜΚΟ.

Οι υφιστάμενες ανισότητες ως προς το επίπεδο ανάπτυξης καθώς και η προσδοκία των αναπτυσσόμενων χωρών ότι θα κατορθώσουν να προσεγγίσουν τα επίπεδα ευημερίας ανάλογα με εκείνα των αναπτυγμένων χωρών αναδεικνύουν προβλήματα, τα οποία φαίνονται να είναι δυσεπίλυτα. Φαινόμενα όπως αυτό του περιβαλλοντικού ντάμπινγκ, της εξαγωγής αποβλήτων ή και της μετακόμισης ρυπογόνων μονάδων παραγωγής από το Βορρά προς το Νότο αποτελούν συμπτώματα αυτής της άνιση ανάπτυξης (Brown, 2001). Η αντιμετώπισή τους απαιτεί μια συντονισμένη προσπάθεια από την πλευρά των κοινωνικών κινημάτων, των εθνικών και υπερεθνικών οργανισμών και ιδρυμάτων και παραγόντων της οικονομίας ενώ παράλληλα, προϋποθέτουν το κλείσιμο της ψαλίδας μεταξύ Βορρά και Νότου και τον περιορισμό των ανισοτήτων.

Είναι κοινά αποδεκτό, ότι οι προτεραιότητες του Βορρά στον τομέα του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης δεν συμπίπτουν με εκείνες του Νότου. Όταν οι αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες χαρακτηρίζουν ως κύρια προβλήματα πλανητικής εμβέλειας, το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου, τη μείωση του όζοντος της στρατόσφαιρας ή την προστασία της βιοποικιλότητας, για τις φτωχές χώρες τα κύρια προβλήματά τους αντιστοιχούν στην κάλυψη των ζωτικών αναγκών (Markandya & Halsnaes, 2004).

Μια τέτοια διαφοροποίηση στόχων σημαίνει διαφοροποίηση ευθυνών και επαναπροσδιορισμό δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η εκβιομηχάνιση της Δύσης, οι τρόποι παραγωγής και κατανάλωσης και οι πληθυσμιακές μετακινήσεις είναι παράγοντες που επηρεάζουν άμεσα και φυσικά, αρνητικά την ποιότητα του παγκόσμιου περιβάλλοντος. Σήμερα, οι χώρες αυτές, και παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται για να διασωθεί το φυσικό περιβάλλον, συνεχίζουν συγκαλυμμένα να αρνούνται να σεβαστούν τις παραπάνω αξίες. Στις αναπτυσσόμενες χώρες διαμορφώνεται μια δυνατότητα άμεσης σύνδεσης της οικολογικής υποβάθμισης με το φαινόμενο της δημογραφικής έξαρσης και της μείωσης του κατά κεφαλήν, κυρίως αγροτικού, εισοδήματος (French, 2000).

Η μέχρι τώρα διεθνής συνεργασία με σκοπό την ισόρροπη και βιώσιμη ανάπτυξη έχει στηριχθεί στην εξής προβληματική. Οι χώρες του Βορρά έχουν δώσει προτεραιότητα σε μια σφαιρική στρατηγική που μπορεί να σεβαστεί την οικολογική ισορροπία του πλανήτη. Από την πλευρά τους, οι αναπτυσσόμενες χώρες έχουν επικεντρώσει την πολιτική τους στην

ανάγκη οικονομικής ανάπτυξης του Τρίτου Κόσμου. Η μη βελτίωση της χρηματοδοτικής πολιτικής των αναπτυγμένων κρατών προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, δεν πρόκειται να επιτρέψει στο νότιο ημισφαίριο να δεσμευθεί ανοικτά μέσα στα πλαίσια μιας προοπτικής σεβασμού του παγκόσμιου φυσικού περιβάλλοντος (Markandya & Halsnaes, 2004).

Οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης πάσχουν από την κακή διαχείριση, που οφείλεται στη συνεχιζόμενη παρουσία ενός κεντρικού ανεπαρκούς σχεδιασμού, αλλά και στην απουσία του ευαισθητοποιημένου πολίτη. Οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι θύματα της σοβαρής υποβάθμισης των εδαφών τους, της καταστροφής των βιοτόπων, της υπερεκμετάλλευσης των φυσικών πόρων (Tietenberg, 1998), της μείωσης των χερσαίων υδάτινων πόρων και της γενικότερης υποβάθμισης των συνθηκών διαβίωσης. Το αρνητικό αυτό κλίμα ενισχύεται από τη δημογραφική έξαρση, την φτώχεια, την απελπιστική οικονομική κατάσταση, την παντελή έλλειψη νομοθετικού και θεσμικού μηχανισμού για την προστασία του περιβάλλοντος καθώς και από την ανεπάρκεια υλικού και ανθρώπινου δυναμικού.

Η εφαρμογή μιας συνεκτικής και αποτελεσματικής πολιτικής μεταξύ των δύο πλευρών – αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών- κυρίως στον χρηματοδοτικό και θεσμικό τομέα θα συμβάλλει σε μια αναβαθμισμένη επιστημονική και τεχνολογική συνεργασία, αλλά και σε μια ουσιαστική βελτίωση όλων των ενδογενών τεχνικών ικανοτήτων του υποβαθμισμένου Τρίτου Κόσμου ώστε να μπορέσει να λειτουργήσει ισότιμα και θετικά στα πλαίσια της διαδικασίας του αναπτυξιακού φαινομένου (Markandya & Halsnaes, 2004).

4.9.2. Συσχετισμός Βορρά – Νότου με το παίγνιο του «διλλήματος των φυλακισμένων»

Η ανάλυση των διεθνών περιβαλλοντικών και ενεργειακών διαπραγματεύσεων, συχνά πραγματοποιείται με την εφαρμογή των εργαλείων της θεωρίας παιγνίων. Τα παρακάτω παίγνια αποδεικνύουν την πολυπλοκότητα των διεθνών διαπραγματεύσεων και διευκολύνουν την κατανόηση της δυσκολίας χάραξης παγκόσμιας περιβαλλοντικής και ενεργειακής πολιτικής. Οι διαπραγματεύσεις αυτές περιλαμβάνουν τέσσερις συγκεκριμένους τύπους αντιπαραθέσεων που αναγνωρίζονται ως παίγνια: α) αναπτυγμένος Βορράς κατά αναπτυσσόμενου Νότου, β) άσυλα ρύπανσης (pollution havens), γ) ιδεαλιστές εναντίον ρεαλιστών και δ) μεταρρυθμιστές κατά συντηρητικών (Παραβάντης, 2012).

Από τα παραπάνω το δίπολο αντιπαραθέσης Βορρά – Νότου αποτελεί ένα πολύ ισχυρό παίγνιο που διέπει τις περιβαλλοντικές διαπραγματεύσεις. Πραγματικά, η αντιπαραθεση προκαλείται όταν ο πλούσιος Βορράς φαίνεται να προσπαθεί να στερήσει την οικονομική ανάπτυξη από τις αναπτυσσόμενες χώρες οι οποίες εμφανίζουν όλο και λιγότερο ενδιαφέρον για το περιβάλλον αφού στοχεύουν στη επίλυση των προβλημάτων επιβίωσής τους. Το δίπολο αντιπαραθέσης Βορρά – Νότου δείχνει χαρακτηριστικά το πολύπλοκο των διεθνών διαπραγματεύσεων καθώς και τη δυσκολία χάραξης περιβαλλοντικής πολιτικής. Το

δεύτερο παίγνιο, αυτό των ασύλων ρύπανσης συναντάται και αυτό στις διεθνείς διαπραγματεύσεις. Σε αυτή την περίπτωση οι αναπτυσσόμενες χώρες θεσμοθετούν περιβαλλοντικά πρότυπα τέτοια ώστε να προσελκύονται οι ξένες επενδύσεις. Σε αυτό το παίγνιο συμμετέχουν επιχειρήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών που εξάγουν την ρύπανσή τους στις χώρες άσυλα. Στο τρίτο παίγνιο, οι ιδεαλιστές δρώντες ανησυχούν για την ποιότητα των συμφωνιών και συνθηκών που συνάπτονται σε αντίθεση με τους ρεαλιστές που ενδιαφέρονται για την ύπαρξη έστω και μιας αρχικής συμφωνίας. Τέλος, το τέταρτο παίγνιο που παρατηρείται στις διαπραγματεύσεις είναι αυτό των μεταρρυθμιστών και των συντηρητικών, όπου η διαφωνία επικεντρώνεται στην σκοπιμότητα αναδιάρθρωσης των Ηνωμένων Εθνών και των θεσμικών οργάνων (Παραβάντης, 2012).

Εν προκειμένω, «το δίλλημα των φυλακισμένων», που δείχνει τη δυσκολία συνεργασίας όταν το ατομικό συμφέρον δεν είναι δυνατό να συνδυαστεί με το ομαδικό, αποτελεί το πιο γνωστό παιγνιακό μοντέλο διακρατικής συμφωνίας (Παραβάντης, 2012). Πιο συγκεκριμένα, στις διαπραγματεύσεις γίνεται προσπάθεια όχι μόνο να υπάρξει συμφωνία μεταξύ των συμμετεχόντων αντιπροσωπειών αλλά και σύγκλιση των διαφορετικών τους προτεραιοτήτων. Η ετερότητα που παρατηρείται στις χώρες που εκπροσωπούνται εξηγεί και την δυσκολία που παρουσιάζεται για την επίτευξη της συμφωνίας.

Ουσιαστικά, το αντικείμενο των περιβαλλοντικών και ενεργειακών διαπραγματεύσεων είναι η αυξημένη χρήση των φυσικών πόρων. Η υπερκατανάλωσή τους γίνεται αντιληπτή με το παίγνιο «του διλλήματος των φυλακισμένων» (Παραβάντης, 2012). Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η ισορροπία του παιγνίου δημιουργεί τους «λαθρεπιβάτες» (free riders) που καταναλώνουν τους φυσικούς πόρους χωρίς να γίνονται μέτοχοι στις δεσμεύσεις των συμφωνιών. Όπως στο «δίλλημα των φυλακισμένων», οι φυλακισμένοι με το δέλεαρ της ελευθερίας τους καταδίδουν ο ένας τον άλλο, έτσι και οι χώρες – λαθρεπιβάτες κάνουν κατάχρηση των φυσικών πόρων και συμμετέχουν ενεργά στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος με την ελπίδα ότι οι άλλες συμμετέχουσες χώρες στη διαπραγμάτευση θα επωμιστούν το κόστος απορρύπανσης (Παραβάντης, 2012).

4.10. Συμπεράσματα

Η κλιματική αλλαγή καθιστά πλέον σαφή τη δυσαρμονία της ανθρώπινης ανάπτυξης με τη φύση (Mckibbin & Wilcoxon, 2002). Και ενώ έχει αρχίσει να δημιουργείται μια ευρεία συνείδηση για το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής, τα λιγοστά μέχρι σήμερα αποτελέσματα της πολιτικής για την αντιμετώπισή της καταδεικνύουν την απροθυμία σημαντικών δρώντων στην διεθνή κοινότητα για την πραγματοποίηση ουσιαστικών βημάτων, όπως επίσης την απουσία συναίνεσης για προσεγγίσεις, κυρίως όμως το σοβαρό έλλειμμα στη μετουσίωση της έννοιας της αειφορίας σε πολιτικές και νομικές κατηγορίες που παράγουν πραγματικά αποτελέσματα (Kovats, Haines, Stanwell-Smith, Marteus, Menne &

Bertollini, 1999). Ούτε καν στο εσωτερικό της ΕΕ, που εμφανίζεται πρωτοπόρος σε αυτή την προσπάθεια, πόσο δε μάλλον σε άλλες περιοχές του πλανήτη, όπου κυριαρχούν διαφορετικές αντιλήψεις, τάσεις, ανησυχίες και προτεραιότητες.

Στην κρίσιμη αυτή φάση της ανθρώπινης εξέλιξης, η Ευρωπαϊκή Ένωση αξιοποιώντας το ειδικό βάρος και την ακτινοβολία της αναλαμβάνει ένα ηγετικό ρόλο στη διεθνή πολιτική προκειμένου να εξευρεθούν οι κατάλληλες λύσεις. Με βάση την άρθρωση συγκεκριμένων στόχων στο πεδίο του περιβάλλοντος και τη μέχρι σήμερα εξέλιξη των προσπαθειών σε διεθνές, εθνικό και τοπικό επίπεδο, δημιουργείται μια αισιόδοξη προοπτική για τη διαμόρφωση ενός ικανού συστήματος περιβαλλοντικής διακυβέρνησης που θα ανταποκρίνεται σε μια αυξημένη περιβαλλοντική προστασία και την ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων (Sprinz & Vaahtoranta, 1994). Εκτιμάται ότι το σύστημα θα συνεχίσει να βελτιώνεται διαρκώς, στη βάση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής με στοχεύσεις, κατάλληλα μέσα, στρατηγικές.

Παρόλα αυτά, λιγότερο αισιόδοξη διαμορφώνεται η πρόβλεψη για την κατάσταση του περιβάλλοντος, δεδομένου ότι το περιβάλλον συνεχίζει να δέχεται σημαντικές πιέσεις από τη διατήρηση των μη αιεφόρων προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης, ενώ δεν διαφαίνεται μια ουσιαστική μεταστροφή αυτών στο άμεσο μέλλον, ώστε να προκύψει μια σταθεροποίηση της φθίνουσας πορείας που σημειώνεται. Η επιδείνωση της κατάστασης του περιβάλλοντος επέρχεται παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο (Lave, 1988), μέσω της υιοθέτησης σχετικών κειμένων μη δεσμευτικού χαρακτήρα, της παραγωγής πολιτικής και δράσεων και της πύκνωσης των θεσμικών οργάνων σε διεθνές επίπεδο.

Η έλλειψη της πολιτικής βούλησης από τα κράτη και τις εθνικές κυβερνήσεις για την ανάληψη και υλοποίηση στόχων και δεσμεύσεων, τόσο μονομερώς όσο και σε πολυμερές επίπεδο, υπονόμωσε τις όποιες προσπάθειες. Επομένως, προτείνεται να συντελεσθεί μια ουσιαστική και εκτεταμένη αλλαγή στους βασικούς περιορισμούς και παράγοντες γιατί διαφορετικά θα επιτευχθεί μεν ένα άρτιο και αποτελεσματικό σύστημα παγκόσμιας διακυβέρνησης, όμως η περιβαλλοντική κατάσταση θα είναι πλέον σε προχωρημένο στάδιο. Αυτό θα συμβεί διότι η βλάβη που προκαλείται είναι σε μεγάλο βαθμό μη αναστρέψιμη, όπως και οι συνέπειές της στην ανθρώπινη υγεία και το ανθρωπογενές περιβάλλον (Kahn, 2003). Η σημασία του παράγοντα χρόνου καθίσταται ακόμη εμφανέστερη σε σχέση με το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής. Και είναι βέβαια φοβερό ότι μέρος των προσπαθειών που συζητούνται και σχεδιάζονται διεθνώς αφορούν στην προσαρμογή και την αναζήτηση τρόπων και δυνατοτήτων μείωσης του αντίκτυπου που αναμένεται (United Nations Framework Convention on Climate Change, 2007).

Ως ιδιαίτερα θετική εξέλιξη αντιμετωπίζεται το γεγονός ότι προοδευτικά διαφαίνεται μια περισσότερο διαλλακτική προσέγγιση κρατών που ακολούθησαν μια σχετικά

άκαμπτη στάση μέχρι σήμερα, τόσο από την πλευρά των αναπτυγμένων όσο και από την πλευρά των αναπτυσσόμενων – αν και τα αναπτυσσόμενα κράτη εξακολουθούν να απορρίπτουν δεσμευτικούς στόχους (Garnaut, 2008).

Η εξέλιξη αυτή συνδέεται αφενός με την προοδευτική συνειδητοποίηση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής και των μηχανισμών που συνδέουν την αύξηση των εκπομπών των αέριων ρύπων με την αύξηση της θερμοκρασίας στον πλανήτη (Hempel, 1993), όπως επίσης του εύρους και της έντασης των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής. Στη συνειδητοποίηση αυτή συνεισφέρει η αύξηση της επιστημονικής γνώσης, παρέχοντας ένα διαρκώς στερεότερο επιστημονικό υπόβαθρο για τις πολιτικές αποφάσεις, στη θέση της απλής επίκλησης της αρχής της επίκλησης, κατόπιν βάσιμων ενδείξεων στο παρελθόν.

Η δράση μιας διεθνώς διασυνδεμένης και διαρκώς ενεργότερης οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών που αρθρώνει λόγο για τα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα, αποδεικνύεται καθοριστική για τις πολιτικές εκροές στη σύγχρονη πραγματικότητα της διεθνούς οργάνωσης και των διεθνών σχέσεων. Η πίεση που ασκείται στις εθνικές κυβερνήσεις για την εξεύρεση λύσεων λειτουργεί αποτελεσματικά, ενώ η επιτυχημένη παρέμβαση ανατροφοδοτεί τη συμμετοχή αλλά και το αίτημα για περισσότερη συμμετοχική διακυβέρνηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1. Ανασκόπηση

Στην παραπάνω διπλωματική έρευνα επιχειρήθηκε να αναλυθεί το ανθρωπογενές περιβαλλοντικό ζήτημα του Φαινομένου του Θερμοκηπίου καθώς και η ανακυπτόμενη Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή. Η Κλιματική Αλλαγή αναγνωρίστηκε ως ένα σημαντικό ζήτημα της παγκόσμιας και ευρωπαϊκής πολιτικής. Η ανάδειξή της σε περιβαλλοντικό πρόβλημα διεθνούς κλίμακας αποδεικνύει την γενικευμένη ευαισθητοποίηση που επικρατεί για τα περιβαλλοντικά προβλήματα και συνάμα δικαιολογείται και ο αυξανόμενος βαθμός διεθνοποίησής της.

Η περιβαλλοντική πολιτική αποτελεί μια διαρκή προσπάθεια συμβιβασμού ανάμεσα σε αντικρουόμενες αξίες και προτεραιότητες. Τα περιβαλλοντικά ζητήματα βρίσκονται στη συμβολή επιστημονικών και κοινωνικο-πολιτικών ζητημάτων και η συζήτηση επικεντρώνεται στο κατά πόσο τα νομικά, οικονομικά εργαλεία και οι θεσμοί δύνανται να συμβάλλουν θετικά στην αντιμετώπισή τους. Μάλιστα, τα τελευταία χρόνια έχει επικρατήσει όρος της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης ο οποίος προσδιορίζει τους συναφείς διεθνείς θεσμούς.

Ειδικότερα, αφού καταγράφηκε η μεθοδολογία σύμφωνα με την οποία έγινε η επισκόπηση της βιβλιογραφίας, μετέπειτα διατυπώθηκαν με τη χρήση των μεταβλητών τα ερευνητικά ερωτήματα που απαντήθηκαν στην εν λόγω διπλωματική εργασία. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρθηκαν οι σημαντικότεροι χρονολογικά σταθμοί της εξέλιξης της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης τόσο στο ευρωπαϊκό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Συγκεκριμένα, αναφέρθηκαν και επεξεργάστηκαν οι Διεθνείς Διασκέψεις και Πρωτόκολλα που έλαβαν χώρα με σκοπό την εξομάλυνση των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων της Κλιματικής Αλλαγής. Επιπλέον, εξηγήθηκε ο λόγος που προέκυψε αυτή η αυξανόμενη τάση ενδιαφέροντος για τα περιβαλλοντικά προβλήματα αλλά και αιτιολογήθηκε ο λόγος της αύξησης του βαθμού διεθνοποίησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Τέλος, επισημάνθηκε το μείγμα των δεσμευτικών και μη δεσμευτικών κειμένων που υιοθετήθηκαν στις Διεθνείς Διασκέψεις καθώς και οι ομαδοποιήσεις και οι αντιπαραθέσεις των συμβαλλόμενων κρατών σε αυτές με σημαντικότερο το δίπολο αντιπαραθέσης Βορρά – Νότου.

5.2. Συμπεράσματα

Τα συμπεράσματα που εξάγονται από την παραπάνω διπλωματική έρευνα είναι τα εξής:

- Διαμορφώθηκε παγκόσμια περιβαλλοντική πολιτική παρόλο που το διεθνές σύστημα συγκροτεί ένα περίπλοκο περιβάλλον αντιπαράθεσης και σύνθεσης συμφερόντων.
- Κατέστη δυνατή η διεθνοποίηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων (Φαινόμενο του Θερμοκηπίου, Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή).
- Επετεύχθησαν Διεθνείς Διασκέψεις και Πρωτόκολλα που αντικατοπτρίζουν το βαθμό ετοιμότητας και προθυμίας των συμβαλλόμενων μερών για ανάληψη δεσμεύσεων.
- Διαμορφώθηκε σύστημα αυξημένης περιβαλλοντικής προστασίας και ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών πόρων σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο.
- Η ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης προσπάθησε να δημιουργήσει ένα σημείο ισορροπίας μεταξύ των αναπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων χωρών.
- Η αντιμετώπιση της Κλιματικής Αλλαγής ανάγεται σε βασική προτεραιότητα στην ατζέντα της ΕΕ και αντανάκλα της ευαισθητοποίησής της για τα περιβαλλοντικά θέματα και τις περιβαλλοντικές προκλήσεις.
- Η ΕΕ διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο σε σχέση με την Κλιματική Αλλαγή και την περιβαλλοντική προστασία. Η ευρωπαϊκή πολιτική συμβάλλει ενεργά στη λήψη προωθημένων λύσεων.
- Τα οικονομικά εργαλεία της περιβαλλοντικής πολιτικής, μέσω των μονάδων αγοράς, επιταχύνουν την προστασία του περιβάλλοντος.
- Οι φόροι και οι επιβαρύνσεις αποτελούν τον έμμεσο τρόπο για αποθάρρυνση των οικονομικών μονάδων για περαιτέρω ρύπανση του περιβάλλοντος.
- Το ισχυρό πλεονέκτημα των περιβαλλοντικών φόρων και επιβαρύνσεων είναι ότι αποτελούν ένα συνεχές κίνητρο για τη μείωση της ρύπανσης.
- Η αυξανόμενη τάση της διεθνοποίησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων παράγει περισσότερα μη δεσμευτικά κείμενα νομικού χαρακτήρα στις Διεθνείς Διασκέψεις.
- Η παγκόσμια περιβαλλοντική πολιτική δημιουργεί ομαδοποιήσεις κρατών με κοινές πολιτικές και μέτρα αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων αλλά και αντιπαραθέσεις μεταξύ κρατών με χαρακτηριστικότερη αυτή του Βορρά – Νότου.

5.3. Προτάσεις για περαιτέρω μελέτη

Εν κατακλείδι, πέρα από το ερευνητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο η παραπάνω εργασία κινήθηκε, υπάρχουν και θέματα που θα μπορούσαν να ερευνηθούν, να εξεταστούν και να αναλυθούν. Μερικά από αυτά είναι τα παρακάτω:

- Οι επιστήμονες, διερευνούν την πιθανότητα της ανθρωπογενούς παρεμβολής στην αλλαγή του παγκόσμιου κλίματος. Θα μπορούσε όμως η Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή να οφείλεται και σε μη ανθρωπογενή αίτια; Και κατά πόσο επηρεάζεται από αυτό ο κεντρικός στόχος της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής;

- Η περιβαλλοντική πολιτική αποτελεί μια διαρκή προσπάθεια συμβιβασμού ανάμεσα σε αντικρουόμενες αξίες και προτεραιότητες. Είναι τελικά αποτελεσματική η κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική; Και κατά πόσο μπορεί να θεωρηθεί επιτυχημένη μετά από σαράντα σχεδόν χρόνια εφαρμογής της στον ευρωπαϊκό κοινοτικό χώρο;
- Ένα ειδικό πρόβλημα που θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί από την διεθνή πολιτική είναι αυτό της επιστημονικής αβεβαιότητας. Οι «σκεπτικιστές» επιστήμονες διατυπώνουν αμφιβολίες και προβληματισμούς σε σχέση με τον επείγοντα χαρακτήρα της μεταβολής του περιβάλλοντος. Ποια θα μπορούσε να ήταν η επίδραση της σκεπτικιστικής άποψης στη διαμόρφωση της διεθνούς κλιματικής πολιτικής;
- Διατυπώνονται αμφιβολίες για τον επείγοντα χαρακτήρα της προστασίας του περιβάλλοντος εξαιτίας της επιστημονικής αβεβαιότητας;
- Τα μέχρι σήμερα αποτελέσματα από την εξέλιξη της κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής για το περιβάλλον είναι θετικά. Θα εξακολουθήσει να προάγει αποτελεσματικά μέσα πρόληψης για την περιβαλλοντική υποβάθμιση, μέσα από τον σεβασμό στη φύση και στη διατήρηση των φυσικών πόρων;
- Η περιβαλλοντική πολιτική θα μπορούσε να αναπτυχθεί από κοινού και σε απόλυτη συνεργασία και με τα άλλα μέλη της διεθνούς κοινότητας, χωρίς να στερείται των απαιτούμενων θυσιών, οικονομικού κυρίως χαρακτήρα;
- Οι βιώσιμοι ενεργειακοί πόροι και οι τεχνολογίες είναι επαρκείς για να ανταποκριθούμε στην πρόκληση της Κλιματικής Αλλαγής;
- Γιατί δεν υλοποιούνται περισσότερα έργα για το κλίμα, τη στιγμή που οι απαιτούμενοι πόροι δεν είναι πια απαγορευτικοί;
- Η μη ωρίμανση των συνειδήσεων για τα περιβαλλοντικά προβλήματα θα μπορούσε να ευθύνεται για τις βιαστικές κινήσεις επίλυσης που μερικές φορές αποτυγχάνουν;
- Η έγκαιρη ανάληψη ενεργειακών δράσεων θα μείωνε τους περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς κινδύνους που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή και θα επέτρεπε τη σταδιακή θέσπιση αυστηρότερων και αποτελεσματικότερων στόχων;
- Η ανταπόκριση των εθνικών κυβερνήσεων στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής θα μπορούσε να γίνει αποτελεσματικότερη, αν τα θεσμικά μέτρα σχεδιαστούν με τέτοιο τρόπο που να αποβλέπουν στον περιορισμό και μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση:

1. Anonymous. (1992). Rio Conference on Environment and Development. *Environmental Policy and Law*, Vol.22, No.4, 4.
2. Archer, C. (1983). *International Organizations*. George Allen, London.
3. Archer, D. (2007). *Global warming: understanding the forecast*. Blackwell Publishing.
4. Barnes, P., & Barnes, I. (1999). *Environmental Policy in the European Union*. Cheltenham, UK, Edward Elgar.
5. Baumol, W.J., & Oates, W.E. (1988). *The Theory of Environmental Policy*, Cambridge, England, Cambridge University Press.
6. Benedick, R. (1991, March). The diplomacy of climate change lessons from the Montreal Ozone Protocol. *Energy Policy*, Vol.19, Issue 2, 94-97.
7. Bernauer, T. (1995). The Effect of International Environmental Institutions: How We Might Learn More. *International Organization*, Vol.19, No.2, The MIT Press, 351-377.
8. Bodansky, D. (1999, July). The Legitimacy of International Governance: A Coming Challenge for International Environmental Law?. *The American Journal of International Law*, Vol. 93, No. 3, American Society of International Law, 596-624.
9. Bodansky, D. (2008). Bali High. <http://www.opiniojuris.org/posts/1198075277.shtml>.
10. Boehmer – Christiansen, S., & Kellow, A. (2002). *International Environmental Policy - Interest and the Failure of the Kyoto Process*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK.
11. Böhringer, C., & Vogt, C. (2003). Economic and Environmental Impacts of the Kyoto Protocol. *The Canadian Journal of Economics*, Vol.36, No.2, Blackwell Publishing on behalf of the Canadian Economics Association, 475-494.
12. Breidenich, C., Magraw, D., Rowley, A., & Rubin, J.W. (1998, April). The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. *The American Journal of International Law*, Vol.92, No. 2, American Society of International Law, 315-331.
13. Brown, D. A. (2003, December). The Importance of expressly examining global warming policy issues through an ethical prism. *Global Environmental Change*, Vol.13, Issue 4, 229-234.
14. Brown, D. A. (2001). The Ethical Dimensions of Global Environmental Issues. *Religion and Ecology: Can the Climate Change?*, Vol.130, No.4, The MIT Press on behalf of American Academy of Arts & Sciences, 59-76.
15. Brown, P.G. (1998). Policy Analysis, Welfare Economics and the Greenhouse Effect. *Journal of Policy Analysis and Management*, Vol.7, No.3, John Willey & Sons, 471-475.

16. Bulkeley, H. (2001). *Governing Climate Change: The Politics of Risk Society?*. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol.26, No.4, Blackwell Publishing on behalf of The Royal Geographical Society, 430-447.
17. Carpenter, C. (2001). *Businesses, Green Groups and the Media: The Role of Non-Governmental Organizations in the Climate Change Debate*. International Affairs, Vol.77, No.2, Blackwell Publishing on behalf of the Royal Institute of International Affairs, 313-328.
18. Cline, W. (1991). *Scientific Basis for the Greenhouse Effect*. The Economic Journal, Vol.101, No.407, Blackwell Publishing for the Royal Economic Society, 904-919.
19. Communication from the Commission COM (2010) 86 final of the 9th March 2010, "International climate policy post-Copenhagen: Acting now to reinvigorate global action on climate change."
20. Council of Economic Advisers. (1998) *The Council of Economic Advisers on Climate Change and the Kyoto Agreement*. Development Review, Vol.24, No.1, Population Council, 189-193.
21. Davies, P. (1998, April). *Global Warming and the Kyoto Protocol*. The International and Comparative Law Quarterly, Vol.47, No.2, Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comparative Law, 446-461.
22. Ellerman, A.D., Joskow, P.L., Schmalensee, R., Moutero, J., & Bailey, E.M., *Markets for clean air: The U.S acid rain program*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
23. European Consultative Forum on the Environment and Sustainable Development. (2000). *Sustainable Governance: Institutional and Procedural Aspects of Sustainability*. Luxembourg, European Commission Office for Official Publications of the European Communities.
24. European Environment Agency, *Europe's Environment: The Fourth Assessment*, Copenhagen, 2007.
25. Freestone, D., & Streck, Ch. (2005). *Legal Aspects for Implementing the Kyoto Protocol Mechanisms*. p. 175.
26. French, D. (2000, January). *Developing States and International Environmental Law: The Importance of Differentiated Responsibilities*. The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 49, No. 1, Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comparative Law, 35-60.
27. Gardiner, S.M. (2004, April). *Ethics and Global Climate Change*. Ethics, Vol. 114, No. 3, The University of Chicago Press, 555-600.
28. Garnaut. (2008, February). *Climate Change Report-Interim Report to the Commonwealth State and Territory Governments of Australia*, 24-55.
29. Gribbin, J. (1992). *Too Hot to Handle? Greenhouse Effect*. Transworld Publishers Ltd.

30. Grubb, M. (1990). The Greenhouse Effect Negotiating Targets. *International Affairs*, Vol.66, No.1, Blackwell Publishing on behalf of the Royal Institute of International Affairs, 67-89.
31. Grubb, M., & Yamin, F. (2001, April). Climate Collapse at the Hague: What Happened, Why and Where do we go from Here?. *International Affairs*, Vol.77, No.2, Blackwell Publishing on behalf of the Royal Institute of International Affairs, 261-276.
32. Harris, P.G. (2007). *Europe and Global Climate Change Politics*. Foreign Policy and Regional Cooperation, Edward Elgar, Cheltenham.
33. Hartwick, E., & Peet, R. (2003). Neoliberalism and Nature: The Case of the WTO. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol.590, Rethinking Sustainable Development Sage Productions, Inc, 188-211.
34. Hempel, L.C. (1993). Review: Greenhouse Warming: The Changing Climate in Science and Politics: A Review Essay. *Political Research Quarterly*, Vol.46, No.1, Sage Publications, Inc. on behalf of the University of Utah, 213-239.
35. HM-Treasury. (2006). Stern Review: The Economics of Climate Change, Executive Summary. Available from: http://www.hm-treasury.gov.uk/media4/3/Executive_Summary.pdf
36. Höhne, N. et al. (2007, September). History and Status of the International Climate Change Negotiations on a Future Climate Agreement. Basic Project, p.15, Ecotys (Germany), Institute of Advanced Studies (University of Sao Paulo), Institute of Development Studies (University of Sussex).
37. Intergovernmental Panel on Climate Change. *Climate Change 2007: Fourth Assessment Report, Synthesis Report*, Cambridge.
38. *Johannesburg Declaration on Sustainable Development*. Report on the World Summit on Sustainable Development, United Nations 2002, DOC A/Conf.199/20.
39. Joskow, P.L., & Schmalence, R. (1998). The Market for Sulfur Dioxide Emissions. *The American Economic Review*, 88, 669-685.
40. Kahn, M. (2003). Two measures of progress in adapting to climate change. *Global Environmental Change*, Vol.13, 307-312.
41. Kerr, R.A. (2000, November). Can the Kyoto Climate Treaty Be Saved from Itself?. *Science*, New Series, Vol. 290, No. 5493, American Association for the Advancement of Science, 920-921.
42. Kiss, H.A.C. (1976). Peut – on Définir le Droit de l’Homme `a L’Environnement?. *RJE*.
43. Kovats, R.S., Haines, A., Stanwell-Smith, R., Martens, P., Menne, B., & Berolinni, R. (1999, June). Climate Change and Human Health in Europe. *BMJ: British Medical Journal*, Vol.318, No.7199, BMJ Publishing Group, 1682-1685.

44. Lave, L.B. (1988). The Greenhouse Effect: What Government Actions Are Needed?. *Journal of Policy Analysis and Management*, Vol.7, No.3, John Wiley & Sons, 460-470.
45. Lightfoot, S., & Burchell, L. (2005). The European Union and the World Summit in Sustainable Development: Normative Power Europe in Action. *Journal of Common Market Studies*, Vol.43, No.1, 75-95.
46. Litfin, K.T. (2000). Environment, Wealth and Authority: Global Climate and Emerging Modes of Legitimation. *International Studies Review*, Vol.2, No.2, Continuity and Change in the Westphalian Order, Blackwell Publishing on behalf of the International Studies Association, 119-148.
47. Lomborg, B. (2004). *Global Crises, Global Solutions*. Cambridge University Press.
48. Lomborg, B. (2007). *Solutions for the World's Biggest Problems: Costs and Benefits*. Cambridge University Press.
49. Mannion, A.M. (1998). Global Environmental Change: The Causes and Consequences of Distribution to Biogeochemical Cycles. *The Geographical Journal*, Vol.164, No.2, Blackwell Publishing on behalf of the Royal Geographical Society, 168-182.
50. Markandya, A., & Halsnaes, K. (2004). Developing countries and Climate Change. *The Economics of Climate Change*, Routledge, London and New York.
51. McCormick, J. (1991). *British Politics and the Environment*. London, Earthscan.
52. McKibbin, W., & Wilcoxon, P. (2002). The Role of Economics in Climate Change Policy. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.16, No.2, American Economic Association, 107-129.
53. McKibbin, W.J., & Wilcoxon, P.J. (2004). Economic modelling of the Global climate change. *The Economics of Climate Change*, Routledge, London and New York.
54. Michaels, P.J. (2004). *Meltdown. The Predictable Distortion of Global Warming by Scientists, Politician and the Media*, Cato Institute, Washington, D.C.
55. Michaels, P.J., & Balling, R.C. (2009). *Climate of Extremes. Global Warming Science They Don't Want You to Know*, Cato Institute, Washington D.C.
56. Miller, K., & Barber, C. (1992). Biodiversity after the Earth Summit: prospects for the Convention on Biodiversity. *Network*, No. 18.
57. Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development adopted at the 5th Plenary Meeting on 22 March 2002, United Nations, Report on the International Conference on Financing on Financing for the Development, Monterrey, Mexico, 18-22 March.
58. Morfatt, I. (2004). Global Warming. Scientific modeling and its relationship to the economic dimensions of Policy. *The Economics of Climate Change*, Routledge, London and New York.

59. Newsom, D. (1988-1989). The New Diplomatic Agenda: Are Governments Ready?. *International Affairs*, Vol.65, No.1, Blackwell Publishing on behalf of the Royal Institute of International Affairs, 29-41.
60. Nicholson, M. (1990). *The New Environment Age*. Cambridge University Press, Cambridge.
61. Nicoll, A., & Delaney, J. (2008, January). Climate Change: From Kyoto to Bali. *Climate Change*, Vol.14, Issue. 01, IISS Strategic Comments.
62. Nordhaus, W. (2006). After Kyoto: Alternative Mechanisms to Control Global Warming. *The American Economic Review*, Vol.96, No.2, American Economic Association, 31-34.
63. Oberthur, S., Gehring, Th., & Young, O. (2006). *Institutional Interaction in Global Environmental Governance Synergy and Conflict among International and EU Policies*. The MIT Press, Cambridge, London.
64. OECD. (1989). *Economic Instruments for Environmental Protection*. Paris, OECD.
65. O'Neill, K. (2009). *The Environment and International Relations*. Cambridge University Press, New York.
66. O'Riordan, T. (1993). *The Politics of Sustainability, Sustainable Environmental Economics and Management*, New York, John Willey & Sons, 37-69.
67. Ott, H.E., & Oberthür, S. (2001). *Breaking the Impasse: Forging an E.U. Leadership Initiative on Climate Change. A Policy Paper*, World Summit Papers on the Heinrich Böll Foundation, No.3, Berlin.
68. Ott, H.E., Sterk, W., & Watanabe, R. (2008). *The Bali Roadmap: New Horizons for Global Climate Policy*. *Climate Policy*, Vol.8, No.1, 93.
69. Paavola, I., & Lowe. (2005). *Environmental Values in a Globalising World, Nature, Justice and Governance*. Taylor & Francis e-Library.
70. Paterson, M., & Grubb, M. (1992). *The International Politics of Climate Change*. *International Affairs*, Vol.68, No.2, Blackwell Publishing, 293-310.
71. Portney, P. (2000, Winter). *Environmental Problems and Policy: 2000-2050*. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 14, No. 1, American Economic Association, 199-206.
72. Poterba, J.M. (1993). *Global Warming Policy: A Public Finance Perspective*. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.7, No.4, American Economic Association, 47-63.
73. Rauscher, M. (1995). *Environmental Regulation and the Location of Polluting Industries*, *International Tax and Public Finance*, 229-244.
74. Romm, J. (2007). *Hell and High Water. Global Warming - The Solution and the Politics - and What we should Do*. Harper Collins e- books.
75. Rowlands, I.H. (1992). *Environmental Issues in World Politics, Dilemmas of World Politics*, Oxford University Press, 287-309.

76. Sartzetakis, E.S. (2004). On the efficiency of competitive markets for permits. *Environmental and Resource Economics*, 27.
77. Sartzetakis, E.S. (1997). Tradeable Emissions Permits Regulations in the Presence of Imperfectly Competitive Product Markets: Welfare Implications. *Environmental and Resource Economics*, 9, 65-81.
78. Schneider, S. (1989). The Greenhouse Effect: Science and Policy. *Science, New Series*, Vol.243, No.4892, American Association for the Advancement of Science, 771-781.
79. Schoenbaum, T.J. (1997, April). International Trade and Protection of the Environment: The Continuing Search for Reconciliation. *The American Journal of International Law*, Vol.91, No. 2, American Society of International Law, 268-313.
80. Scholze, M., Knorr, W., Arnell, N.W., & Prentice, I.C. (2006). A Climate Change Risk Analysis for World Ecosystems. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Vol.103, No.35, National Academy of Sciences, 13116-13120.
81. Sebenius, J.K. (1991). Designing Negotiations Toward a new Regime: The Case of Global Warming. *International Security*, Vol.15, No.4, The MIT Press, 110-148.
82. Sharma, S., & Vredenburg, H. (1998). Proactive Corporate Environmental Strategy and the Development of Competitively Valuable Organizational Capabilities. *Strategic Management Journal*, Vol.19, No.8, John Wiley & Sons, 729-753.
83. Siebert, H. (2004). *Economics of the Environment. Theory and Policy*. Heidelberg, Springer Verlag.
84. Silver, J. (2008). *Global Warming and Climate Change Demystified*. McGraw Hill.
85. Soverosky, M. (2004). The role of the EU International Environmental Negotiations and the Case of Mediterranean. *Contributions to International Environmental Negotiation in the Mediterranean Context*, Ant. N. Sakkoulas, Bruylant, Athens, Bruxells.
86. Sprinz, D., & Vaahoranta, T. (1994). The Interest-Based Explanation of International Environmental Policy. *International Organization*, Vol.48, No.1, The MIT Press, 77-105.
87. Stern, N. (2007). *The economics of Climate Change: The Stern Review*. Cambridge.
88. Stewart, R. (1993, June). Environmental Regulation and International. *The Yale Law Journal*, Vol.102, No.8, The Yale Law Journal Company, Inc, 2039-2106.
89. Stone, C. D. (1992). Beyond Rio: Insuring Against Global Warming. *The American Journal of International Law*, Vol.86, No.3, American Society of International Law, 445-488.
90. Susskind, L. (1994). *Environmental Diplomacy: Negotiating more effective global agreements*. Oxford University Press.
91. UNFCCC United Nations, Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 1998. Available from: <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>.

92. United Nations Framework Convention on Climate Change, Impacts, Vulnerabilities and Adaption in Developing Countries, Bonn, 2007.
93. United Nations Millenium Declaration, Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations, 18 September 2000.
94. Untawale, M.G. (1990, July). Global Environmental Degradation and International Organizations. *International Political Science Review*, Vol.11, No.3, Global Policy Studies, Sage Publications, Ltd, 371-383.
95. Untermaier, L.J. (1978). *Droit de L'Homme `a L'Environnement et Libertés Publiques*. RJE.
96. Vitousek, P.M. (1994). Beyond Global Warming: Ecology and Global Change. *Ecology*, Vol.75, No.7, Ecological Society of America, 1861-1876.
97. Warrick, R., & Farmer, G. (1990). The Greenhouse Effect, Climatic Change and Rising Sea Level: Implications for Development. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Vol.15, No.1, Blackwell Publishing, 5-20.
98. Weale, A. (1999). European Environmental Policy by Stealth. The Dysfunctionality of Fuctionalism. *Environmental and Planning C. Government and Policy*, 17, 37-52.
99. Wirth, D.A. (1989). Climate Chaos. *Foreign Policy*, No.74, Washington post, Newsweek Interactive, LLC, 3-22.
100. WCED. (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press, Oxford-New York.

Ελληνόγλωσση:

1. Βλάχου, Α. (2001). *Περιβάλλον και Φυσικοί Πόροι. Οικονομική Θεωρία και Πολιτική*. Αθήνα, Κριτική.
2. Γκιζάρη-Ξανθοπούλου, Α. (2003). *Οι νέοι μηχανισμοί περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα/Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα.
3. Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, (2005). *Οδηγός Εφαρμογής του Συστήματος Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών την Ελλάδα*, Αθήνα: ΚΑΠΕ.
4. Κώττης, Γ.Χ. (1994). *Οικολογία και Οικονομία*. Αθήνα, Παπαζήση.
5. Παραβάντης, Ι. (2012). *Παίγνιο Διαπραγματεύσεων στη διεθνή περιβαλλοντική και ενεργειακή πολιτική*.
6. Σάμουελ, Π. (1992). *Το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου*. Εναλλακτικές εκδόσεις, Οικολογική Σκέψη 7.
7. Tietenberg, T. (1998). *Οικονομική του Περιβάλλοντος και των Φυσικών Πόρων*. 'B τόμος, Αθήνα, Gutenberg.
8. Van Evera, S. (2005). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης*. Αθήνα, Ποιότητα.

Αποφάσεις – Ανακοινώσεις:

1. Απόφαση της ΓΣ 2997 (XXVII), του 1972.
2. Απόφαση της ΓΣ 2749 (XXV), του 1970.
3. Κ.Υ.Α. 54409/2632/2004
4. Απόφαση 406/2009/ΕΚ
5. Ανακοίνωση της Επιτροπής COM (2009) 304 τελικό, της 24^{ης} Ιουνίου 2009.
6. Ανακοίνωση της Επιτροπής COM (2009) 400 τελικό της 24^{ης} Ιουλίου 2009, «Εντάσσοντας τη διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης στις πολιτικές της ΕΕ: Αναθεώρηση του 2009 της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη».
7. Ανακοίνωση της Επιτροπής «περιβαλλοντικοί φόροι και επιβαρύνσεις στην Ενιαία Αγορά», COM (97) 9, 26/3/1997.
8. Ανακοίνωση της Επιτροπής COM 96 561, 27.11.1996.
9. Ανακοίνωση της Επιτροπής COM (2002) 82 τελικό, της 13^{ης} Φεβρουαρίου 2002, «Προς μια Παγκόσμια Σύμπραξη για την Αειφόρο Ανάπτυξη».
10. Ανακοίνωση της Επιτροπής COM (1998) 353 της 3^{ης} Ιουνίου 1998, «Αλλαγή του κλίματος – Κατάστροφη στρατηγικής της ΕΕ μετά τη συνδιάσκεψη του Κίτο».
11. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 8/9 Μαρτίου 2007, Συμπεράσματα της Προεδρίας, (7224/1/07/REV 1), Βρυξέλλες 2 Μαΐου 2007, σελ. 10.
12. Communication from the Commission COM (2010) 86 final, of the 9th March 2010. “International climate policy post-Copenhagen: Acting now to reinvigorate global action on climate change.
13. Άρθρο 130 P της Συνθήκης για την ΕΕ, Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, C 191, της 24^{ης} Ιουλίου 1992.
14. Άρθρο 130 P της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, C 191, της 29^{ης} Ιουλίου 1998.
15. UN Convention on Biological Diversity, CBD, 1992.
16. UN Framework Convention on Climate Change, UNFCCC, 1992.

Οδηγίες:

1. Οδηγία 2003/87/ΕΚ
2. Οδηγία 2009/29/ΕΚ
3. Οδηγία 2009/28/ΕΚ
4. Οδηγία 2009/31/ΕΚ

Διαδίκτυο:

1. http://www.oecd.org/topic/0,3373,en_2649_37465_1_1_1_1_37465,00.htm.

2. <http://www.ipcc.ch>.
3. <http://www.un.org/esa/ffd>.
4. <http://ec-europa.eu/environment/climat/eccpii.htm>
5. <http://basic-project.net>.
6. <http://www.g8.utoronto.ca/summit/index.htm>
7. <http://www.state.gov/g/oes/climate/me>
8. <http://www.un.org/webcast/climatechange/highlevel>
9. <http://www.iiss.org>
10. Earth Negotiations Bulletin, Vol.12, No354, <http://www.iisd.ca/climate/cop13>
11. <http://www.asiapacificpartnership.org>
12. <http://www.state.gov/g/oes/climate/mem>
13. http://unfccc.int/files/meetings/cop_13/application/pdf/cop_bali_action.pdf
14. <http://www.oecd.org/dac/environment>
15. <http://www.oecd.org>
16. <http://www.pewclimate.org/epavsma.cfm>